

HID

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK MINDEN HÓNAP KÖZEPÉN

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÖRGY

Tartalom: *Hajdú Dénes: Petres Kálmán † 1927. június 4. Paris. — Móricz Zsigmond: Politikai műveltség. — Féja Géza: Móricz Zsigmond (1923). — Rudnay Gyula: A magyar nép-irodalom és -költészet hatása a magyar képzőművészetre. — NOVELLÁK: Rácz Pál, Pásint Ödön. — VERSEK: Petres Kálmán, Reményik Sándor, Kosztolányi Dezső, Bartalis János, Tompa László, Csanády György, Zsindely Ferenc. — Szentimrei Jenő: Erdély irói (Arcképsorozat. 2. közl.) — UJ MAGYAR MESEORSZÁG: Tamási Áron: Királyfiak új élete. — Kós Károly: Varju-nemzetség (krónika. 3. közl.). — IRODALOM ÉS MŰVÉSZET: Csanády György: Megállt az óra. — Gulácsy Irén: Beszéljünk erdélyi műkritikáról. Könyvkritika. Színház. Képzőművészet. Filmművészet.*

Collegium Transsilvanicum kiadása

I. évfolyam, 3. szám

Budapest, 1927. június

Ára: 1.50 pengő.

Tartalom:

<i>Hajdú Dénes</i> : Petres Kálmán † 1927. június 4. Paris	127
<i>Petres Kálmán</i> : Szülőföldem (vers)	128
<i>Móricz Zsigmond</i> : Politikai műveltség	129
<i>Reményik Sándor</i> : Pécsi minaret (vers)	132
<i>Féja Géza</i> : Móricz Zsigmond (1923)	133
<i>Bartalis János</i> : Várlak, Éj van (versek)	141, 146
<i>Rudnay Gyula</i> : A magyar nép-irodalom és -költészet hatása a magyar képzőművészetre	142
<i>Rácz Pál</i> : A patkó (elbeszélés)	147
<i>Tompa László</i> : Életgázló előtt (vers)	153
<i>Pásint Ödön</i> : Samu a kondás (nov.)	154
<i>Kosztolányi Dezső</i> : Bús pesti nép (vers)	157
<i>Szentimrei Jenő</i> : Erdély irói (Arcképsorozat. 2. közl.)	158
<i>Csanády György</i> : Majd virradatkor, Exkarnáció (versek)	161, 164
<i>Tamási Áron</i> : Királyfiak új élete	162
<i>Kós Károly</i> : Varju-nemzetség (krónika. 3. közl.)	165
<i>Zsindely Ferenc</i> : Táncolnak a darvak	174

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET:

<i>Csanády György</i> : Megállt az óra	175
<i>Gulácsy Irén</i> : Beszéljünk erdélyi műkritikáról	179

KÖNYVKRITIKA:

<i>Csanády György</i> : Bartalis János: „Hajh rózsafa”	180
<i>Pásint Ödön</i> : Bodrogekő Zoltán: „Márványasszony”	182
(p. n.) : Le Bon Gustave: „Uj idők pszichológiája”	183

KÉPZŐMŰVÉSZET:

<i>R. Cecil</i> : A belga művészet kiállítása	184
<i>Rozgonyi Mihály</i> : Strobl Alajos hagyatéki kiállítása	186
<i>Fiala Ferenc</i> : Építészek kiállítása	188

SZINHÁZI SZEMLE:

<i>Gáspár Jenő</i> : Az Édenkert és egyebek	188
---	-----

FILMMŰVÉSZET:

<i>Fiala Ferenc</i> : Magyar mozi	190
---	-----

A HID 2. SZÁMÁNAK TARTALMA:

Dr. P. Szabó Pius; Prohászka Ottokár † 1927 április 3 — *Jakab Géza*: Isten áldott verése (vers) — *Imre Sándor*: A legújabb irodalom és az ifjúság — *Dr. Hosszú Zoltán*: Dani bá' hezzaszollásai — *Csanády György*: Patroklos körül — *Kibédi Sándor*: Enyém vagy Erdély (vers) — *Szabó Mária*: Anyák (nov.) — *Mihály László*: Kesergő (vers) — *Kacsó Sándor*: Utoljára még megkapasz kodunk (nov.) — *Tamás Lajos*: Mese volt csak, Ős egyszerűség (versek) — *Bosin Endre*: Havazik (nov.) — *Szentimrei Jenő*: Erdély irói (Arcképsorozat) — *Dr. Paál Árpád*: A magyar népkisebbség életkérdése Romániában — *Kós Károly*: Varju-nemzetség, krónika (2. közlemény) — KRITIKA: *Kacsó Sándor*: Bort, buzát, békességet Finta Zoltán új könyve — *Pásint Ödön*: Tanulmánykötet (106. oldal 24 műmelléklettel 1927. Paris) — *Pásint Ödön*: Trianon után Paris felé. Szúdy Elemér. (Genius kiadás Bpest. 1927) — (p-n): A reviziós gondolat a világpolitikában. Halmay Elemér dr. (Kelet Népe kiadása, Bpest. 1927) — *Képzőművészet*: *R. Cecil*: székelykereszturi Horváth Árpád (szobrász) — *Rozgonyi Mihály*: Tavasz tárlat, A KUT kiállítása, Erdélyiek kiállítása — *Gáspár Jenő*: Szomorú színházi tavasz — *Fiala Ferenc*: A filmburleszk — *Fiala Ferenc*: A film utja. Gró Lajos könyve.

„HID” IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

Megjelenik egy évben 12 számban

Szerkesztésért és kiadásért HAJDÚ DÉNES, minden cikkért írója felelős

HID

IRODALMI, MŰVÉSZET ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÖRGY

Collegium Transsilvanicum kiadása

I. évfolyam, 3. szám

Budapest, 1927. június

NYOMATOTT NAGY S. SÁNDOR NYOMDAI MŰINTÉZETÉBEN
BUDAPEST V, ARANY JÁNOS UCCA 18

Petres Kálmán † 1927. június 4. Paris.

Hajdú Dénes

Ember sorsa, hogy az a föld, melynek termő bölcsőjéből elindul élni, teremteni, szeretni és szenvedni, az a rög hideg, nagy némasággal ölelje vissza kebelére szerelmes fiát.

Vérét-osztó pelikán szív sorsa, hogy, amikor sok teremtéssel akar élni, nagy, tudatos életösztönnel akar teremteni, amikor mérhetetlen szenvedések árán tudna szeretni és diadalmas szeretettel tudna szenvedni, akkor kell behajolnia a halál ölelésébe.

Alkotó sorsa, hogy, amikor egy munkás élet dél-egén jár, akkor hulljon rá vízió-szerűen megjósolt idegenben a halál éjszakája, s úgy küldje vissza őt félbeszakadt küldetéssel városok városa Paris a csendes házsongárdi temetőbe.

Petres Kálmán felett erdélyi rög hullásából domborul a sír, s amíg hull a föld keserűen markoló öklökből koporsójára, elcsendesül az erdők zúgása, a hegyek, völgyek, rétek, virágok, patakok mind-mind együtt hallgatnak sok-sok ezer magyar gyászoló szomorúságával.

Ki volt, merre járt és hova tünt? Miért gyászolja mindenki, aki ismerte?

Nagy lelkű ember, rajongó szívű költő, képzett tanár, bölcs igazgató, körültekintő, fáradhatatlan szervező erő volt. Hitet adó, biztató irányítója, higgadt, okos munkása, föld szeretetét tanító, népét nevelni tudó apostola volt az erdélyi magyar társadalomnak.

Elhivatottsága kántor-tanító apjának kicsi székely házából a kolozsvári **Marianum** leánygimnáziumának igazgatói állásáig vezérli. Modern keresztény szellemben nevel, tanít, fontos történelmi kérdésekkel foglalkozik. Aztán elzúg a történelem ítélete Erdély felett, új állam keretébe jut az erdélyi magyarság és annak minden intézménye, legelső sorban pedig a nevelés legfontosabb eszközei: az iskolák. Petres Kálmán a nevelés egyik fórumáról, az iskolából, a másikra lép: szerkesztője lesz a **Magyar Nép**-nek, a legjobban elterjedt magyar néplapnak. Már előzőleg felelős kiadója a két legfontosabb irodalmi lapnak, az **Erdélyi Irodalmi Szemlé**-nek és a **Pásztortűz**-nek, melyeket a legválságosabb időkben megment az elnémulástól. Szervező erejével, fáradhatatlanságával sokezer dolgozó, kerges tenyérbe teszi, mint egy falat kenyeret, ezeket a lapokat, melyekből önbizalmat, öntudatot tanul az erdélyi lélek.

Munkásságát, tehetségét és eredményeit értékelve az erdélyi kath. egyház tanulmányuttra küldi Párisba, hogy a tudós, a költő és szervező lelkébe új tapasztalatokat gyűjtsön, s azokkal erősítse a fennmaradásért küzdő magyarság fegyverét.

Ekkor rabolta el őt a tragikus sors, a hatalmas, erős, negyven éves férfit.

S most áldozunk a költő emlékének, ki csendes, mély hangú megszólaltatója volt az emberi érzéseknek. Költményeiben a legmélyebb lírai hangok, a szerelem, az emberi lélek igaz örömei és fájdalmai szólalnak meg. Nemesveretű régi formákban új lendülettel fakad fel belőlük az őszinteség, a szükös kenyeret adó erdélyi rög végtelen szerelme. Lelke magához öleli Erdély természet-csodáit és velük együtt az embereket: szülőket, testvéreket, barátokat, tanítványokat, szegény erdélyi magyarokat.

S mindezért a nagy szeretetért, ölelésért idegenben kellett meghalnia, hogy hasonló szeretettel ölelhesse vissza az anyaföld:

Erdély!

S z ü l ő f ö l d e m

Én imádom a szülőföldem,
 Kis madárházunkat a sorban,
 S a kertet, ahol játszva törtem
 Piros rózsákat gyerekkorban,
 Én imádom a szülőföldem.

Nekem testvérem ott az erdő,
 Ha szellő zúg a fákon végig.
 A lomb sirása hozzám eljő
 S a szívem rája mindig vérzik.
 Nekem testvérem ott az erdő.

Az én örömem most is ott van,
 Valahol künn a faluvégen,
 Hol aranyszárnyu lepkét fogtam
 A puha füben réges-régen.
 Az én örömem most is ott van.

És kicsordul a szemem könnye,
 S lelkem följük sirva tartom
 Mind-mind az emlék drágagyöngye,
 Hegy, völgy, patak virág a parton.
 És kicsordul a szemem könnye.

Vigyenek oda vissza holtan,
 Ha messzi hullna rám az éjjel.
 Gyermekek a Nyárad mellett voltam
 S egy székely házból jöttem én el.
 Vigyenek oda vissza holtan.

Petres Kálmán.

Móricz Zsigmond 25 éves írói jubileumának emlékére.

Politikai műveltség

Móricz Zsigmond

A magyarság politikai műveltsége a legnagyobb nemzeti érték. Mert van bizonyos politikai műveltségünk. Ezt az utolsó évszázadok kényszerűsége fejlesztette ki bennünk.

Gondoljunk arra, hogy Erdély 1526-tól egész a törökök kiűzéséig milyen különös politikai helyzetben volt. Hatszáz éves fejlődés egy politikai testté alkotta Magyarországgal és kénytelen volt önállóvá lenni. S amellett ez csupán árnyék önállóság volt. Ura volt a török szultán, akinek még Bethlen Gábor is kézcsokoló rabszolgája volt. Viszont az osztrák császárok, a magyar korona jogán szintén magukénak tekintették. Sőt maga a nemzet is szivesebben tartozott volna a keresztény uralkodóhoz s így a nyugati világhoz.

Két tűz között, ha meg akarta tartani önállóságát, nem volt más módja, minthogy kétszínű politikát folytasson.

Az erdélyi fejedelem megírta alázatos levelét a szultánnak s ugyanazzal a tollal es tintával írta a másik papíron hűség nyilatkozatát a császárnak.

A nemzet politikai érettsége az volt, hogy századokon át megértette ezt. Az országgyűlés az új fejedelmet mindig föleskette arra, hogy úgy a portával, mint a bécsi udvarral fenntartsa a békességet.

Egy országnak mindig tudnia kell, hogy helyzete milyen a körülötte fekvő országokkal szemben. Ez szabja meg egész munkaprogramját.

Mert az ország egy gazdaság. Kerek egység, amelynek megvannak az életlehetőségei. Hogy ezt a gazdaságot folytatni lehessen, kell, hogy mindazok, akik tényezői az életnek, egyenlően tudomással birjanak a fontos alapproblémákról.

Ez a tudomásulvétel a nemzet politikai műveltsége.

Az ország az Árpádok alatt s utánuk Mátyásig egységes, teljesen független és önálló magyar birodalom volt. Még II. Ulászló és II. Lajos alatt is. Ebből az állapotból zuhant le a török és a német rabságába. A török, katonai hódító volt, az osztrák kultúruralom. De mindkettő meghódított területnek tekintette az országot, egyik sem kívánta beolvasztani saját nemzeti egységébe. Mind a kettő a maga módján, gyarmatnak használta. A török katonai terepnek tekintette s minthogy nagyon távol volt, csak hadászati jelentőségét vette tekintetbe. Nem igyekezett egyébire, csak arra, hogy el ne veszítse.

Egy kissé Ausztria is így volt velünk. A viszonyokhoz képest túlnagy és tulerős volt ez az idegen népfaj számukra. S tuldrága volt a fenntartása. Ausztria ezernyi baja közt sohasem tudott oly erős lenni, hogy nyíltan birtokba vegye az országot. Ő is kétszinü játékot volt kénytelen játszani. Bizonyos önállósági és alkotmányosdi módszerrel csillapította a kedélyeket, de a lényegben kiaknázta és a jövő számára akarta fenntartani ezt a közeli és becses gyarmatot. Számára a magyarok szabadságvágya sohasem volt több, mint bármely monarchiai fajnak a partikularizmusa. Csak veszedelmesebb volt, mert a magyarok egyre több százados, sőt végre ezredéves politikai önállóságra hivatkozhattak.

Ez az összmonarchia szempontjából rebellis vakmerőség volt és az utolsó trónörökös meglehetősen nyíltan készült összetörni a magyar önállóságot.

Mi volt ezzel szemben a magyarság politikai érettsége? Az, hogy mindenki tudta, hogy nem vagyunk elég erősek arra, hogy függetlenségünket Ausztriával szemben kivívjuk. Nem szabad tehát kockáztatni a szűk életlehetőséget a bizonyos halállal szemben.

Volt néhány nagy leckénk.

Az erdélyi fejedelmek harcai voltaképen mindig arra irányultak, hogy a magyarság visszaszerezze ősi önállóságát. Legjobban látom ezt a Bethlen Gábor. harcaiban. Bethlen tulságosan tehetséges volt és tulságosan erős ahhoz, hogy békén megüljön a maga kis Erdélyében. Megakarta szerezni a magyar koronát s ezzel a magyar államot akarta helyreállítani, de legalább is az Árpádok méreteiben. De mikor ő a magyar szent koronát valósággal a kezébe vette, már akkor látta, hogy nincs meg a magyarság két nagy testvér népe közt: a fejedelmi és a királyi párt közt az a vonzás, amire szükség lett volna a homogén birodalom alapításához. S elég bölcs volt hozzá, hogy a koronát nem tette a fejére.

A nemzet politikai bölcsessége azt mondta, hogy még nincs itt az ideje. Minden magyar megértette ezt a bölcsességet.

A Rákóczi Ferenc forradalmát Ausztria ugyanugy leverte, mint a Kossuth Lajosét. S mind a kettőt európai segítséggel. S a magyarság egyik esetben sem kapott, mert nem kaphatott, segítséget külföldről.

Ez érlelte meg a kiegyezést.

Ezen az alapon egyezett ki Deák Ferencz, a nemzet egyetemes helyeslése mellett a Habsburg házzal.

Miért tudott kiegyezni Deák? Azért mert bölcs volt? azért mert a magyarság erős lett? Nem; azért mert Ausztriát roppant csapások érték és pillanatnyilag bajba került. Deák Ferencz aztán úgy cselekedett, mint Bethlen Gábor. Nem élt vissza a helyzettel. Ha Bethlen Gábor a koronát a fejére teszi, elkerül-

hetetlen lett volna egy szörnyűséges és végleges hódító hadjárat. És ha Deák nem ilyen bölcs, lehetetlen elképzelni azt az ötven éves békét, amely a kiegyezésre következett.

A magyar nép politikai érettsége az volt, hogy megértette Deák művét is. Minden magyar ember, még a legszélsőbaloldalibb is tudta, hogy nem birunk leszámolni Ausztriával.

S ime, ez a nép, amely négyszáz éven át csak fejlődési állapotnak tekintette az erdélyi és magyar helyzetet: a világháboru összeomlásakor egyszerre visszakapta ősi, ezeréves függetlenségét.

De hogy kapta vissza! Bocskorrá szabva. Olyan területi és vérveszteséggel, amely szinte súlyosabb az előző századok politikai nyomoruságánál.

Voltak napok amikor azt hittük, nincs tovább. Reggel nincs miért felébredni.

És a magyar nép politikai érettségének bizonyágát látom abban, hogy ime, mint a poraiból felszökő Phönix, új életre kél az életünk.

Mindenki tudja, hogy nyolcmillió az egész magyarság. És hogy területünk kétharmadát elvesztettük.

Nem maradt egyebünk, csak az Alföld és a magyar faj egy tömegben élő tömbje.

Nem maradt egyebünk csak néhány statisztikai adat, amelyet minden magyarnak meg kell tanulnia, mint a Miatyánkot:

Magyarország területe volt	325.000	négyszög	km.
Csonkamagyarországé ma	92.607	„	„
Magyarország régi lakossága (1910.) .	20,744.744	lélek.	
Mai lakosságunk (1920.)	7,599.246	„	
Hatvanhárom vármegyéből épen maradt tíz.			

Most mit lehet csinálnunk?

Gyáván elcsüggedni? Tétlenül és kétségbeesve lemondani?

Nem. A megmaradt tíz vármegye azt szimbolizálja, hogy megmaradt a tíz ujjunk, a tíz körmünk. A két munkás karunk. Csak egy lehetőségünk van: dolgozni!

És a magyarságnak sohasem volt több politikai műveltségre szüksége, mint ma, ha meg akarunk állani a világ versenyben. Hogy kell dolgoznunk, ma, mikor az orosházi buza árát, a kanadai termés szabályozza! Mikor a magyar gyáros munkáját a Ford-autó veri! Mikor a magyar nyolc milliós nyelvszigetnek a százmilliós népekkel kell versenyt állania!

Nem baj. Földünk jó. Népünk egészséges, munkabíró és jóra való.

Csak tudnunk kell, mi a helyzetünk a világban és bele kell illeszkednünk az emberiség nagy üzemébe.

És akkor a vizek hazajönnek és a hegyek koszoruja vidáman int felénk. A mai élet üteme más, mint az elmúlt századoké.

Politikai érettség kérdése, hogy ezt az ütemet felismerjük és átvegyük.

A pécsi minaret

*Égbeszökő karcsu kő-derekát
Olelték véreskaru századok,
Ernyedten engedték el azután
S félve: dörgő robajjal dőlni fog.*

*De nem dőlt, megállt csorbitatlanul.
Csak árván maradt a török torony,
Mint dagály után üres csigaház
A tengerlátogatta homokon.*

*Ugy rémlik: engesztelő oszlop ez
Két testvérgyilkos sirhalma felett:
Szembejöttek a sors sikátorán
S vívtak, míg mind a kettő elesett.*

*Körülöttük népek bezétja nőtt,
Azt öntözgette ez a balga vér,
A késő bánat árva oszlopán
Kereszt és félhold immár összefér.*

*Isten, Allah egytormán büntetett,
Meghalt Mátyás és meghalt Szolimán...
Mereng, mereng a méla minaret
A pécsi kórház csöndes udvarán.*

Reményik Sándor.

BARON EUGENE LAERMANS:

HAZATERÉS

(Belga képzőművészet kiállítása)

MÓRICZ ZSIGMOND

Féja Géza

Ha ma az ember magyar zseniről ír, a folyton világosodó faji arc parancsa ez. Az esztétikai méltatás elvégezte a maga munkáját, az ellenség minden erejét kiadta, a magyar zsenit már nem szükséges megvédeni. De ha arra gondolunk, hogy pl. mennyire más a ma Vörösmartyja, mint nemcsak koráé, hanem a mult évtizedeké s hogy a magyar irodalmi termésben az első nagy virágzástól mindmáig mélyebb közösséget érzünk, mint eddig érezték, mintha ez a nagy termés a teljesedés felé közelednék, akkor bátran örök értelmét adhatjuk annak, aminek eddig csak a szépségét éreztük.

A legtöbb ember úgy volt, hogy bár nem birt megszabadulni Ady, vagy Móricz Zsigmond hatásától, olvasásuk után mégis diszharmónia maradt a lelkében. Érett, túlsúfolt dolgokat kapott tőlük, melyek önmagukban titkosak és terhesek voltak s nem mutatta meg senki sem mélyrenyúló gyökereiket. Az új magyar irodalom felett dohos bagolyként ott röpdösött az apátlanság vádja egy egész kis vadsereg kíséretében s nemrégén még azt hittük, hogy minden küzdelem hiába. Nincsen talán egy faj sem, amely életépítésébe, moráljába olyan keveset vitt volna faji géniusza terméséből, mint a magyar. Ma azonban már nincsen magyar ugar s a mai munka teljesedés lesz, minden magyar érték ünnepe. A tömegek végre megmozdultak s ez örök ünnepet von az ember napjaira, el kell mondania azt, amit a lelke legmélyén érzett, keserű vivódása gyümölcsseit. A magyar költőnek útja fájához ma inkább nyitva, mint bármikor, fokozott termékenységet jelent ez s nagy harcok győzelmét. És ezekről a harcokról sok mindent el kell mondani.

Mikor Móricz Zsigmond műveit először olvastam, még jóformán a gyermekkorban, jóleső nyugtatást kaptam tőlük, mint mikor a komoly, tisztaszavú férfi beszél a gyermekhez. Akkor persze még nem tudtam, hogy én, a körülöttem lévők, a messze életek, az egész magyar kor itt él ezekben a könyvekben, de ösztönösen éreztem, hogy valami széles mederbe jutok, rokon mozgások nagy tömegében élek, jólesően, sokakkal, mindenkivel. Mert nagyszerű és hatalmas mámor az, ha az ember kiéli a korát. S ezután is úgy maradt meg bennem a képe, mint az örök, óriási életerőé. Később, az első ifjúságban rendszerint meg hasonlik az ember, különböző szelek zúgnak a fülébe s valami vad helyet-nem-

találás, ide-oda irány martaléka lesz, ilyenkor jönnek a kétségek s a kedves, fiatal ellentmondások, mert most már sok életet kell élni. Ekkor már mindenfélét olvastam, harcos írásokat is, vádakát is hallottam s ilyenkor rendszerint meginognak a lélek szent képei, de Móricz Zsigmond érintetlen maradt, nem birtam lelki remegés nélkül gondolni rája. Most már tudatos magyarázatát adom ennek, hogy mennyire rátaláltam minden magyar szépségben, mennyire éreztem az izmát minden magyar munkában. S látom, hogy a vádak mennyire alacsony érdekek jajkiáltásai.

A magyar géniusz a középkorban jóformán teljesen szünetelt. Igen érdekes jelenség ez s nem tudom az eddigi magyarázatokkal megmagyarázni. A kereszténység a középkorban a nyugati fajoknak gazdag termést jelentett, nálunk pedig alig van művészi nyoma. Az igazi magyar irodalmi élet a felvilágosodással kezdődik meg s viszont a felvilágosodás nem volt indítóok, csupán lehetőség. Mint általános szabadságvágy lehetővé tette az addig elnyomott faji erők tisztább kibontakozását. S ha Csokonaitól kezdve a magyar írók vizsgálok, mindenkiben (Petőfit kivéve, bár nem teljesen), de főleg a lírikusokban van valami különös pesszimizmus s meghasonlottság. Egyik sincsen megelégedve azzal, amit kifejezett, a teremtés, a teremtett dolog képe nem elégíti ki a teremteni vágyóét. S ennek mélységes faji okai vannak, nem lehet őket csupán a milióvel, a kor külső körülményeivel megmagyarázni. Ez a pesszimizmus természetes és egészséges volt, mert az ő faji képlet érzetéből fakadt, elégedetlen volt a korával, mert nem a legtisztább faji erők bontakoznak ki benne, *a faj lelkiismerete szólalt meg ebben a pesszimizmusban*. Ez a pesszimizmus Csokonaitól Adyig egyetlen, egyenes vonal, ez tette lehetővé, hogy idegen elemek nem bontották szét a magyar művészet őstiszta, faji arcát s *Ady is, Móricz Zsigmond is ennek a faji öntudatosodásnak nagy modern lépései, eredményei*.

Egyetlenegy faj sem őrizte meg a modern művészetben annyira, oly tisztán a faji sajátságokat, mint a magyar. ~~S nevétséges, gaz-vád-az, hogy-pl:~~ Móricz Zsigmond műveit idegen művészi hatások építették. Ha az írók értékelem, akkor művészi erői mellett elsősorban a fajiság szerepét határozom meg benne. A zseni s a nagy tehetség a faj elsőrendü életszükségeit jelenti, a faj teremti őt, önmaga számára s így, ha téved, akkor a faj téved benne s a faj beteg és életképtelen. Akik a magyar zsenit, a magyar tehetséget támadták s elzárták a nagy közönségtől, azok a fajt támadták s a fajra kiáltottak halált. A zseni s a nagy tehetségek mellett él mindig egy kisebb-nagyobb közepes tehetségű tábor, amelyben nem a faj elsőrendü szükségei, vágyai nyilatkoznak meg. Ezek is hasznos kiegészítő munkát végeznek s hozzátartoznak a termés szinpompájához. Közepes pszichéjük révén gyorsan eljutnak a legszélesebb rétegekbe és vagy előkészítik

a zseni útját, vagy hátráltatják. Hátráltatják, ha egy végbement, befejezett fejlődés utórezgése, de még ekkor is van létjogosultságuk; ugyanis, ha az illető funkció már semmiképpen sem aktuális, akkor úgyis velepusztulnak. Elősegítik a zseni útját, ha az új első hirnökei, vagy pedig a végbemenő új folyamat részleteit bontják ki. Tulajdonképpen az előbbi sem hátráltatja a zseni munkáját, mert az is ösztönös, faji megnyilvánulás, tehát szükségszerű. Az új magyar művészet körüli harcokat mások táplálták. Vajjon igazán a faji lelkiismeret szava volt ez a harc, vagy pedig egy idegen alacsonyabbrendű psziché ellenforradalma? Móricz Zsigmondig Jókai volt az utolsó nagy regényírónk, benne élt az egész magyar világ, a magyar arc minden vonása s Móricz Zsigmondból már idegen termés fakadt? Volt közvetlen előtte, vagy az új magyar művészet első harcai alatt egy olyan regényírónk, aki nagyobb értéket s mélyebb faji morált jelent? Móricz Zsigmond körül harc volt s e harcról nyíltan és igazul kell beszélnem, ha Móricz Zsigmond értékéről akarok beszélni. Az utóbbi két évtized a zürzavar kora, hamis bálványok és talmi értékek épen úgy érvényesültek benne, mint igazi kincsek. Ha az ember a magyar értékek kultuszát szolgálja, akkor erről a korról teljes őszinteséggel mindent el kell mondania.

Az utóbbi évtizedekben keletkezett nálunk egy írótipus, mely *a magyar irodalom dekadenciáját jelenti*. Ez a tipus olykor öntudatlanul, olykor egészen tudatosan eltért a magyar művészet fejlődésének szükségszerű menetétől és semmiféle művészi értéket (fejlődés többletet) nem jelentett. A faj művészeiben, tehát a nagy művészen a faj, környezete, relációi szervesen, végzetszerűen a lélekbe forrva, vegetatíván élnek. Nem szemléletek, a szemlélet, a külső esemény csak egy indító ok egy nagy lelki folyamat megindulására, alkalom arra, hogy a művészen tudatra jusson az illető dolog százados, ősi élete. Aktuális, időre szóló érték a zseniális munkában tehát nincsen, a zseni nem tévedhet, eleve rendelésekkel s fájának legmélyéből jön. Ha Herczeg Ferenc munkáit, vagy pl. Gárdonyi Géza falusi novelláit olvasom, mindig van bennük valami *az utinapló-író pszichéjéből*. A dolgok, az események külső, aktuális érdekessége kapja meg őket s a dolgok, az események az író szentimentalizmusának, ötletének a formái lesznek és semmi többek. Ők félig-meddig beolvadtak a magyar fajba, igazi fajiságuk megszűnt s viszont új terheket nem kaptak, egy idegen faj elkorcsosított példányai. A nagyszabású művészi élmény mindig a kedély túlterheltségéből fakad. Ilyen élmény nem keletkezett bennük, könnyedén, néhány nap számára termeltek. Ez a regény képtelen volt egy, illetve több olyan alakot teremteni, aminőt minden nagy epikus teremtett s amelyben a faj jellegzetes vonásait foglalta össze. Képtelenek voltak szélesebb európai kultúráltságot olvasztani

magukba. Ugyanis érvényesülési szükség volt számukra a nagy ügyel-bajjal magukra kent nemzeti máz, vigyázni kellett rá, óvni, üveg pohár alatt tartogatni, mert ha az ilyen pszichébe behullámzik a nagy európai kultúra, akkor pattogni kezd a máz s mindennap más és más vonás üt ki rajta. Eleve elzárkóztak az igazi megtermékenyüléstől, életképtelenség volt az éltető elemük.

Ez a generáció vádolta meg Móricz Zsigmondot s ezer akadályt akart az útjába gördíteni. A vádak ezek voltak: 1. Idegen hatások csiráznak benne. 2. Pesszimista, sötétben lát, tehát destruktív. 3. A szerelmi kék förtelmeit írja. Az első vádról csak annyit, hogy mélyen a magyar epikai tradícióba kapcsolódik. Pesszimizmusa és sötétben látása pedig faji és művészi szükség volt. A magyar költő pesszimizmusa, a múltban is, két okból fakadt. Először, önmagában megvalósulva érzi a faj tisztát, ősi arcát, de az egész magyar élet strukturája ellentmond ennek. Mélyebb, a faj számára egészségesebb és termékenyebb erők élnek benne, mint amelyeket vezetőitől a magyar faj életeszközként kap. Másodszer, a fajtól a művész el van vágva, azok a faji sajátságok, melyek benne élnek s már valóságok, a fajban még szunnyadnak, sőt erőszakkal elnyomják őket, tehát művészetének legmélyebb, legjellegzetesebb mondanivalója nem jut el a faj egészségéig. Ez varázsolja a fiatal, magyar romantikus művész arcára az örökké elégedetlen mester szomorúságát s később, az érett férfiarc tragikus kételyét, meghasonlását. De gyógyító irt is teremt ez a pesszimizmus, valami egészen ősi, keletiszinü természetpompát, bűbájosságot. Ez a pesszimizmus mindmáig nem annyira realitásokban, mint inkább színekben, lírában élte ki magát. Külömben is 1867-ig minden bajt az elnyomó, idegen hatalomban lehetett objektíválni, 1867 után pedig a várvavárt változás, a hamis derű egyideig mámorba ringatott mindenkit. Ez a mámor elmúlt, a szemek, a látók szemei kinyitak, napvilágra kerültek az iszonyú, belső sebek. Ezeknek a sebeknek a meglátása élettani szükség volt s csak akkor történhetik másként, ha a faj már élettelenül agonizál.

Az is természetes, hogy korszerű, modern eszközöket ragad meg a költő. Az akkori kor óriási eseményei, a modern tudomány vivmányai a realizmus és a naturalizmus nélkül elvesztek volna a művészet számára. A művészet egyesít magában minden nagyszerű, emberi termést s formáját a kor-psziché szabja meg. A magyar költő állandóan remegve nézi faja életét, alkotásait, mint termő magvakat beveti a faj életébe. A fejlődés természetes menete volt az, hogy a nagy lírai lobogások után reális és szociális tartalommal telt meg a magyar művészet. Az utóbbi évtizedekben megkezdődött a magyar társadalom forrongása, elégedetlensége, kiújultak a nagy sebek s időleges injekciózás már nem segíthetett. Ami mindaddig szórványos, vagy elfojtott jelenség volt, abból szociális jelenség

lett, az egész faj sebe. Móricz Zsigmond ezt reálisan fejezte ki, mert faji lelkiismerete miatt nem adhatott könnyelmű megoldást. A pszichéje túlsúfolt realitásokkal s ebből a túlsúfoltasból fakadnak gazdag, romantikus vonásai. A magyar költő életakarása, tehát a faj igazi életakarása jórészt csak lelki eseményekben játszódhatott le, ezért vérnyomos Móricz Zsigmond kedélye. *Az arca kettős: a realista és a romantikusé.*

Nehéz kibontakozás, néhány csekélyebb jelentőségű munka után „Az Isten háta mögött” az első, igazi nagy erőpróbája. A magyar kisváros regénye ez s egy modern európai regényformát honosított meg Móricz Zsigmond ezzel a regénnyel. Pesszimizmusa itt rokon a fiatal Ady pesszimizmusával, egy gazdag idegen típus éretlen, jelentéktelen, mert alacsony környezethez kötött magyar mását látja meg.

A felvidéki magyar kisvárosban általában közepes erők mozognak: középosztály, iparososztály, mindkettő megcsontosodott, fejlődésre alig képes. A magasabbrendű psziché számára megoldás, kivezető út alig nyílik itten, még az igazán nagyobb dolgokra méltók sem emelkedhetnek ki belőle, tragikus küzdelem sem történik, csak közönyös, szürke elmulás. Az összes életenergiák egy-szinüsödnek, éles ellentéteket nem ad az élet, nagy pihenés van, kényszerű nyugalom, melyben alig remeg, alig ver az életerő, az elfojtott benső izgatottság. S mikor az erők kirobbannak, az ember kábult fővel csodálkozik új helyzetében, heroikus tette akkor sem képes. A milliónek ebben a regényben óriási naturalista, determináló ereje van. A magyar kisvárost Herceg Ferenc pl. épúgy félreismerte, mint a nagyvárost. Pszichéjének nem voltak olyan eszközei, amelyekkel az élet mélyébe birt volna fúródni. A nagyváros élete, amely akkor már kialakult, néhány szalon és klub élete volt nála, a kisváros pedig álproblémák színhelye, vagy pedig olyan együgyű derűs elképzelés, amelyet a magyar mosolyból csepegtett össze innen-onnan. Móricz regénye a magyar kisváros igazi arca, pesszimizmusa a millió természetes lélekzése. S ez a regény nem a szerelmi kéj regénye. A nagy szerelmi lobogásokban az egész életerő küzd, az egész életerő vergődik. Mikor az utolsó lapokat olvastam, csodás megjelenítő erővel szemembe tűnt a kisvárosi lethargia szimbóluma, egy kihalt, ködös, szomorú kisvárosi reggel.

„Az Isten háta mögött” Móricz Zsigmond egyik legkiválóbb munkája, de az író még kívülálló, megfigyelő s igazi nagy erővel mégcsak biztat. Ez volt az első stációja, a második a „Sárarany”, tömitett, zsúfolt, lírai erővel is teli kompozíció. Ha össze lehet hasonlítani valamivel, akkor Arany Toldijával rokon. Tulajdonképpen nem is népies alkotás, amint Arany Toldija sem az. Móricz Zsigmond érintetlen, ősi tisztaságú faji pszichét akart teremteni s azért a föld

fia Túri Dani. *Túri Dani a magyar hatalomvágy szimbóluma* s ez a hatalomvágy férges lett gonosz, beteg századok alatt és csak a tragikumban tud ismét teljesen tisztafényű lenni. S Túri Dani sorsában szinte genetikusan egymásután nyílnak fel a faj halálos sebei és mindaz, ami megcsonkította ezt a hatalomvágyat s elfojtotta spontán kitörését, kielégülését. S amennyiben Móricz ezt reálisan tárja elénk, épen annyira jogos ez és nagyszerű ez a különös íze: a faj ösztönös élete, vergődése az események, a jelenségek közvetlen hatása alatt. Az igazi magyar forradalmár típusa Túri Dani, akiben még a legtisztább faji réteg valósítja meg az élet akaratát. Ezt a magyar hatalomvágyat a megoszottság kergette tragikumba s így elsősorban a vallási megoszottság, amely két természetellenesen ellentétes pszichét alkotott. Ez a kétféle psziché érzi egymás szükségét, egyesülni akar, de nem bír, mert nem faji törvényszerűségek szerint fejlődött. Az idegen s az össze-vissza keveredett uralkodó osztály a tekintély elve alapján s a hatalombitorlásával halálos magokat is vetett a fajba s most, midőn a legtisztább faji réteg ösztönösen megérezte, hogy ő termelt az uralkodásra, hogy belőle fakad a legnagyobb fejedelem, akarata szétlobog, megsemmisül. A nagy faji panasz, amely a magyar lírában folytonosan ott zokogott, de a líra színeiben, a tudat s az öntudatlan határain, tehát legelőbb is egyelőre egy szűkebb közösség számára, Móricz Zsigmondnál általánosabb formát nyert, ami a faji öntudatosodásnak egy óriási lépése.

A „Sárarany“ a „Fáklya“ és a „Tündérgert“ egyetlen nagy élmény három tavasza, egyetlen nagy lelki történés három fázisa. A „Sárarany“ nem egy méltatlan körülmények közé s aljas, alacsony miliőbe került tiszta, óriási erő küzdelme s bukása, nem individuális jelenség, hanem az összes nagyszabású, de megsebzett faji erők szimbóluma, hatalmas történeti perspektívákkal. Túri Dani élete vegetatív élet s bukásában, tragikumában lesz tudatos az, mikor már megmegettük, lecsillapodik az ösztön gazdag, buja játéka, akkor látja, hogy föléltette, megette a saját népe, a sok asszonya. S az asszonyról két monumentális képe van Móricz Zsigmondnak, vagy gátolja, törli a férfi hatalomvágyát, vagy pedig a végtelenbe, tehát a semmibe röpíti. A „Sárarany“ tragikumában van aztán még valami ősi rettegés, a faj egy mély s régi-régi sebe, amely eddig gyógyíthatatlan volt, mindig felszakadt, hogy a hatalomra, a legmagasabb ormokra száguldó embert szétzuzza az idegen Isten. Az idegen hit vetett így itten s a faji psziché, mely akkor már érett és kiforrott volt, sohasem birt ezzel harmóniába jönni. Ez a megsebzett faji morál szülte az örökös magyar zökkenőket. A nagy társadalmi szakadékok pedig lehetetlenné tették a nagyobb mérvű egybeolvadást, a szabadabb iramot, pedig így a faj hatalmas harcosokat, küzdő mo-

dern erőket nevelhetett volna magának. E regényekben ott ragyog egy egész nemzedék lázas jövőt kereső arca.

Túri Dani a modern Toldi. De Arany bár higgadt, mégis fantasztikus köntösén mennyire átüt, kidomborodik a test, a valóság. A Toldi tragikus-idillikus színváltozásai is fel-feltűnnek. (A farkas jelenetnek is megvan itt a mása. Természetesen ez nem a hatásvadászok mocsárszeme szerinti hatás, hanem a magyar epikai tradíció folytatódása.) Stílusa csupa izom stílus, melynek színei eleinte alig vannak.

A „Sárarany“ nagy historiai méretű élményének a „Fáklya“ második fejlődési foka, a „Fáklya“-ban az élmény lélektanilag mélyül el, a harmadik fejlődési lépés a „Tündéerkert“, ez a történeti perspektívák kibontakozása. Móricz Zsigmond realista morálja követelte ezt az óriási méretű, széles, minden kis rezdülésre kiterjedő kibontakozást. A „Fáklya“-ban veszít az élmény nyers energiájából, az összefoglaló, tömitett vonások részletesek, konkrétebbek lesznek, a romantikus lázadót csillapítani kezdi az érett realista. A „Sárarany“ a fiatal író munkája, a „Fáklya“ az érett művésze. A „Sárarany“ a faj elzárt, alig fejlődő rétegét mutatja be, melynek életét, cselekvését többnyire igen-igen régen beidegzett dolgok irányítják s mindez már ösztönszerű benne. A „Fáklyában“ a magyar középosztály is megjelenik, amely gazdagabb vonatkozásban van az egész étellel, folytonosan friss benyomásokat kap, tehát csakis egy nagyszabásu miliőben lehet monumentális élet, azért olyan széleskeretű és gazdag itten a társadalmi kép. Főalakja a középosztály fia, a magyarság legbetegebb, legtragikusabb osztályáé, amely nem bírt a laza szétoldásból kivergődni, nem bírt heroikus alakot teremteni, bajai az egész faj bajai voltak s ezenkívül még a szétdult pszichéje, amely már nem az ősi ösztönök tükre, hanem egy kinzó terhes kényszerruha. Ha vannak is nagyszerű faji és emberi erői, nem bírnak aktív erők lenni s nem bír ebből a pszichéből kivetközni, ha leveti, akkor velevész, az újjászületés feléli minden energiáját. Így azután minden pszichéje bizonytalan, relációi folytonosan inganak, a küzdelme talajtalan küzdelem, hiába harc. A középosztály igazán nem termelt a faj számára, volt benne egy az uralkodó osztály felé húzó, rothadt réteg, alacsony egyéni érdekek perverz játéka, a többiből pedig, a valóban jószándékuakból hiányzott az egész fajjal való összeköttetés, külön kis vérkeringés voltak, céltalan munka, amely semmiféle gyümölcsöt sem hozott. A fiatal református pap elmegy a faluba, a hivatalos világnézetet cipelvén. Mindeddig határozatlan lobogás élt a lelkében, amit eddig kapott, az nem érintette legbensőbb lényét, nem lökte pozitív munkára, csak színezte. Elér a faluba s idegen világba érkezik, ismeretlen emberek közé,

akik magukbázártan élnek, a közösség fogalma a legszűkebb értelemben vett közösséggé szűkült bennük, semmit sem bir adni nekik és semmit sem kap tőlük. Ez a helyzet azután felkorbácsolja az energiáit, lázas teremteni vágyás keletkezik benne, egy nagy lázadás, amely tiszta és nagyszerű sarjakat is terem, de nem bir rendszer, szilárd építés és tiszta hit lenni s ami szétforgácsolja: *az az egy egész nemzedék benső meghasonlottsága*. A „Fáklya“ tragikumája talán még fájdalmasabb, még izgatottabban pergő, mint a „Sáraranyé“, mert a magyar gondolat tragédiája egy megsemmisült új magyar protestáció. Ez a „Fáklya“ szociális képe, sötét kép, de nagy és szent kiáltás a tisztább életért s a széthulló, a haldokló erők valami mártiromsággal emésztik magukat, ei akarnak pusztulni, hogy újat, tisztábbat teremthessenek. Az emberi erő határt szab önmagának, korlátozza önmagát, hogy végtelenül szép lehessen. Móricz Zsigmond nem akart, nem birt kiemelkedni korából, tragikumából, bomlásában is nagyszerű volt ez a kor s egy robusztus, óriási hangszert követelt magának.

A „Tündéerkert“ sok arca között van egy törhetetlen bizalomból sarjadt arc: Bethlen Gáboré. Állandó s valóságos természetderű, természetmeleg ragyog benne, biztosan, csöndesen és győzedelmesen megy a maga útján. A „Tündéerkert“ nehéz tragikumát különös bájjal szövi át ez a derű. A „Tündéerkert“ az egyetlen nagyszabású, modern, magyar történeti regény. S a másoknál oly beteg archaizálás egyedüli, természetes és nagyszerű megoldását itt kapja meg, a jellemelek építőatomja az archaizáló stílus. A „Légy jó mindhalálig“ a gyermek regénye s mintha a gyermek is mesélné tiszta komoly szemével, mert sokat érez, alig bir valamit elmondani, ő a tiszta erő s érthetetlen, ellenséges formák, dolgok közt vivódik, hogy emberi erő lehessen. Az önemlékek gazdag muzsikájával olvastam az élet leggazdagabb idejének e regényét, hőskor ez, mikor kiszakadunk a család közös testéből, az egyén különös életének első, boldog fájdalmai. S még adott valamit ez a regény, amit már sohasem bírok elfelejteni. „Ő a szárazmalomban tanult meg egy kicsit dalolni. A Droftiék malmában hajtotta a lovakat, az egy nagy, szalmafedelű száraz malom volt s egy kölcsönként lóval örölték a buzájukat s ő hajtotta egy kis ostorral ott ülve a rendkívül nagy vízintes keréken. Egyedül volt a malomban egész délután s az egyhangú malomzúgásban hozzáfogott dalolni s egyszerre csak maga sem tudja hogy, megtalálta a dallamot.“ Magyarázni nem akarom, a legbensőbb, a legtisztább lirájából fakad ez. Az „És akkor meghalt a mese“ eltér a cselekmény és a pszichológia szorosabb rendjétől, zsúfolt sűrű lira, olyan, mint egy óriási kompozíciónak először felvillanó színjátéka, mint egy mithikus mese.

Móricz Zsigmond még a termékenység nagy ígérete s ez a vallomás-tanulmány olykor csak halvány vonást ad, nem az egész termés képe. Minden-nap más és más dolog játszik bennünk s az évek is csak hosszú-hosszú napok. A küzdelmek korában a harcos csak a harcost szereti köszönteni, izgatott és sok dolog fölött elfut a tekintete. S ha az ormokra nézünk, először a nagyobbikon akad meg a szemünk. Jól van ez így, mert az idő úgyis fénybe-borít minden értéket, minden szépet, de aki egy dologra vetette a szemét, az minden szeretetet, minden fényt annak ad. *Móricz Zsigmond egy olyan realis-romantikus magyar tipust teremtett, mely Arany Toldija mellett áll irodal-munkban s egy izzó-forró magyar kor arca. S én úgy gondolom, hogy már ez is legnagyobb értékein közé emeli.* (1923.)

V á r l a k

Éjfél van és én még nem alszom.
 Hallgatom a csendes éjjeli zajt.
 A mező piheg.
 Fáradt csillagok bóbiskálnak.
 A hold lezuhant a kertek mögé.
 Várlak, hogy jöjj.
 Várlak, hogy egyszer besuhanj.
 Hold=lábaid nesztelen röptét lesém a bokorközön.
 Szellő=lengésed fehér szárnyalását.
 Várlak, hogy itt légy,
 hogy eljöjj és megörvendeztess.
 Várom a lombzajt.
 Várom a harmatcseppek piciny csengetését.
 Várom az apró füvek suttogását.
 Várlak Téged! . . .
 . . . Szivem ős, mély dobbanását
 várom a csendes éjben.

A magyar nép-irodalom és-költészet hatása a magyar képzőművészetre.

Móricz Zsigmond 25 éves irói jubileumán
felolvasta **Rudnay Gyula.**

A művészetek egymásra való hatása, kölcsönössége, egymásra utaltsága kétségtelen. Ha kifejező eszközeik különbözők is, művészi eredőjükben teljesen egyezők. A művész eszközének megválasztása szellemének szuverénitása. Benső, a legtöbbször csak magának látható és érezhető világa vágyától és tartalmától függ. Az eszközök tökéletlensége magyarázza meg, hogy más művészetekből is kivonnak és átértékelnek, így gazdagabbá teszik kifejezési eszközeiket. Ezek tulajdonképpen nem mások, mint a művész lelkének tápláló területei. Ezeknek a tápláló területeknek megválasztása dönti el a művész művészet-szemléletét, a mű szellemét, karakterét. A végtelenséget jelentő érzéseinkkel, szellemeinkkel egészen tisztán látható területek, melyek a magyar művészetnek odaadhatják, mint eszközt önmagukat, hogy a művész lelkivilágán keresztül megdicsőülve szolgálják az örök művészi ideált. Ez a tápterület kétféle lehet: vagy egyetemes emberi szellemű, vagy nemzeti karakterű, melyek alkotó erőkként hathatnak s ilyen formán az alkotás folyamatára, jellegére befolyást gyakorolhatnak.

Az ilyen hatásokat a képzőművészetekre betűszerint venni még akkor sem lehet, ha a ~~motivumok, tárgyak átültetéséről van szó.~~ De hisz itt nem az átültetés, hanem az átértékelés a fontos. Legyünk tehát először azzal tisztában, hogy a fogalmak, gondolatok művészete hol érdekelheti a forma, a szín művészetét akkor, — ha speciálisan magyar az író művészete. Kényelmes felelet volna, ha azt mondanók, hogy ez a hatás csak mint képképző — hatás áll fenn és csak ennyiben érdekli a művészt a költő, az író. De nem így áll a tétel. E hatások érzelmi elsősorban. Sok esetben azonban a gondolatkörök emeltyűjévé válnak s mint ilyenek a művészi felfogás átalakulását is maguk után vonhatják.

Hogy hol és mikor? két példában fogom illusztrálni. Mind a két példa a legtipikusabb, általánosan emberi, de ugyanakkor a legnemzetibb sajátságokkal is bír.

Mindkettő inkarnációja saját nemzetének. Vegyük először az idegen példát: mily hatással és mikor volt hatással Homér Fideászra? ahol világosan meglátjuk a költő gondolkörének hatását a művészre. Fideász Homért olvassa Zeus istenről, akinek isteni mivoltát a földi élet kicsinyességei nem érinthették, akinél a földi keserűség abban nyilvánult csak, hogy homlokára hullott egy hajfürt, de ebbe belerendült Olymposz hegye.

Itt látjuk Fideász művészi lelkiismeretének egy nagyszerű példáját, mert belátta, hogy az átvett művészi hatás oly hatalmas, kiteljesült, többre nem fokozható, hogy így Zeust soha meg se mintázta, de e hatalmas művészi elgondolás inspirálója, megtermékenyítője, művészi felfogásának emeltyűjévé vált. Homérnál ez elképzelés, az isteni hatalom legkisebb megmozdulásában is földrengető erő a művészi cél. Fideásznál a nagyszerű gondolat által felidézett kép gigantikus forma-kolosszussá tornyosult fel. Ha a megpillantott kép oly hatalmas is volt, hogy lelke mélyéig megrendült bele s az alkotó kéz a tökéletesség előtt le is hanyatlott, a benyomás megmaradt. A lélek elmélyült, a gondolat pedig örökkinzó kárhozattá vált, mert a végtelenség határaitól visszaparancsoltatott az értelemmel felfogható kifejezési eszközök hatáira. Milyen lehetett a Homér által elképzelt Zeus? Nem tudjuk, nem is tudhatjuk, de hogy Fideász láthatta meg igazán istenét, mert ő formában megtestesülve pillantotta meg, ez egészen bizonyos. És ha soha nem is mintázta meg a görög istent a művészileg valóban nagyszerű, megrendítő pillanatban, de a költői gondolat a művész elképzelő erejére teremőleg, alkotólag hatott, mert a gondolatok ereje, ha meg is látja, de konkrét formában soha nem köti le az elképzelt víziót. Ehhez a képzőművészetek eszközeinek visszavilágító, formáló ereje szükséges.

Mielőtt a magyar példára rátérnék, jegyezzük meg, hogy a nemzetek történelme a művészetre mindig rendkívüli módon hatott. Vegyük hozzá még a korok szellemi életének felfogását, társadalmának hitvallási, erkölcsi értékeit, kedélyvilágának alaptónusait, a művész, író szerencsés vagy szerencsétlen életkörülményeit, ahhoz éppen elég szigorú tényezők ezek, hogy a művész lelki világának abszolút tisztasága elhomályosuljon, szenvedjen. Így lesz az isteni, őstiszta, művészi lelkiségből korok, szokások, benyomások felvevő prizmája, ami egy igazi művész lelkének elkomorulását vonja maga után. Az ebből való kimenekülést rendkívüli módon szolgálja a testvér-művészetek egymásra való hatása. Csak egymás segítségével tudják egymást megtisztítani, megerősíteni és felemelni az elmerülések tisztább világába, a művészet, az élet legfőbb céljába, az emberi élet tiszta örömeibe. Hogy mennyire szolgálják a művészetek egymásra való hatásukban ezt a célt, a görög példa után egy magyar példával akarom illusztrálni. Petőfit veszem példának.

Egész korokra ható művészi hatásaival, az ő nagy egyéni sajátágaival, saját érzelmeinek, mint egy nagy királyi fényességnek nagy becsben tartásával, majd ennek lezuhanásával kárhovatokra, poklokra azért, hogy kitermelhesse magából a gyöngyök-gyöngyeit, a nagy örömet, a magasság, a mélység szédületes kontrasztjait. A sötétnek, a világosnak egymást szülő, egymást magyarázó, majd e két végletnek összezsugoruló összeölelkezését, hogy mint jó a rosszal, sötét a világossal, egy harmadik életet adjon. A kontrasztokon alapuló magyar művészi lelkületet, a kontraszt szeretetét a magyar pikturába Petőfi vitte bele s ezzel megkapta a magyar lélek a pikturájában saját hangját. Ő az, aki nemcsak magába tudta olvasztani a magyar lélek minden sajátosságait, de ezeket a sajátosságokat felfokozva, megnemesítve, megdicsőítve adta vissza nemzetének. Mert egy nemzet a saját lelkét azért adja művészetének, hogy a művészeteken keresztül ez a lelkiesség magasabbrendű életértékké váljék s azt maradék nélkül vissza is kapja. Mondottuk, hogy Petőfi a kontrasztszeretetet vitte bele a magyar művészetbe, ami a magyar piktura szempontjából, mint megállapítás nagyon fontos, mint a magyar lelkiesség döntő művészi tényezője, mint a szerkezettel szemben való türelmetlenség, látszólagos szymmetriális lazaság, hogy az érzelmi motívumok minél szabadabban nyilvánúlhassanak és a művészi meglátást csak az érzelem kizárólagos művészi értékére koncentrálják.

S ebben a látszólagos laza szerkezetben az érzelem színének a kontrasztokon alapuló nagy életereje a döntő a magyar forma és szín világára s nem a kicsinyes, a szerkezetet tulrespektáló értelmi alárendeltség. Mert soha sem az értelem, de az érzelem mélysége vezet el a legmagasabb művészi igazságok megismeréséhez. Petőfi e felismerése, mintegy magyar művészi inkárnáció a a magyar művészetre hatásában valóban rendkívüli erejű és nagy kihatásu volt. Hisz a magyar pszichének, lelkiességnek megismerése és kiteljesülése volt ez. Ez a világos felismerés gyuladt fel Munkácsyban is Petőfi olvasásakor. A szerkezet rovására a lelkiélmények nagy színálmái kontrasztokban összefoglalva csendülnek meg. És nem a szerkezet, az ezen alapuló kötött rajzérték, de az érzelmi telítettség lett a döntő Munkácsy pikturájában. Itt most kivilágosodnak a klasszikus hellén művészkultúra s az ebből folyamatos olasz renaissance művészi megállapításai s a magyar képzőművészetnek a magyar lelkiességen alapuló művészi különbségei. Az első a geometria, a matematika kölcsönössége, a szabályos ritmusok szüksége, a kiegyensúlyozott értékek pontos egymásba illősége. A rend harmoniája, a szépség feltételei, amiből a szerkezet feltűnő világossága született meg. Az érzelmek másodrendű tényezővé váltak. Ez az út a megdermesztett szépség klassziséra vezetett. A magyar lelkiségen felépített

tételünk szerint pedig a Petőfik, Balassák, Csokonayak érzelmi bősége mellett a szerkezet alárendeltté vált, mert a kirobbanó érzelem önönmagában hordja szerkezetét is. Ezt előre tudatosan megállapítani a pikturában annyit jelent, mint az érzelmek szabad szárnyalásáról, a manifesztálás szabad terjeszkedéséről való lemondás. A korlátok érzetét pedig, bármilyen logikusnak látszódik is a szerkezet értéke, a magyar művészi kifejező erő az ő nagy átérzéseinél sohasem bírhatta el. De hisz felesleges is ez a tultengő szerkezet akkor, amikor a művészi kinyilatkoztatások lényege nem az eszközök rendjén, hanem a gondolat, az érzelem, a művészi átfűtöttség nagyszerűségén múlik. Ezt a megismerést a magyar képzőművészet a Petőfibe, Csokonayba inkárnált magyar dal és vers abszolút érzelmi szabadságának, ők pedig a magyar história nagy háttérének köszönhetik. Nagy históriák, mennyi megcsúfoltatás, mennyi hiábavaló heroizmus, mennyi dicsőség a visszamenő sok ezer év alatt. Csoda-e, ha a magyar lélek elkomorult, önhitében zárkózottan állt, s kontraszttá értékelődött? Csoda-e, ha megszólaltak a fehér gyászú magyar siratók és a szilaj magyar tánc-ritmusok? És itt a meg nem értettség kellős közepén csoda-e, ha voltunk Isten ostorai is? Mert a magyar lelkiség színét, a magyar művészet lelkizománját a magyar história határozta meg s ezzel el is dőlt a magyar művészet lelki állása.

Tudjuk mi azt nagyon jól, hogy az egyetemes emberi megállapítás szerint a könnycsepp könnycsepp marad mindenütt és megértjük Lear király könnyeit is, de Rákóczi könnyei sziven találnak. A magyar művészléleknek eme elemei örök lobogással benneégnek a magyar művészetben s ti magyar népirók, Móricz Zsigmondok, ti csak hozzátok szellemetek, szivetek minden gondolatát, minden átérzéseit, hullhat az kösziklára, termőtalajra, hisz így helyes az utja a magyar művészetnek. És a magyar művészet hálásan és nagy szeretettel veszi népirói munkálkodását, mert művészi érdeklődése ezáltal megerősíti, teremő leike táplálékot kap. Érzéseink teljesen egyek, utjaink teljesen egyezők. Azonban a magyar nép- irodalom, költészet hatása minden eddigi nagyszerűsége mellett akkor válik teljessé, ha a hatások a magyar művészet minden ágát odasegitik, minden eszköz különbözőség mellett is, hogy a célelésnél közös egyet adhasanak, ahol a szín dalol, a dal szinné változik, a szó, a fogalom elhagyják hideg értelmi alapjukat, szinné, fénynyé, zenévé válnak, magyar érzelmek magyar törvényszerűségek inkárnációja szerint.

Most pedig: Pál apostollal végzem: „Mit ér a Ti cselekedetek szeretet nélkül?“ Én is azt mondom: Mit ér a művészet, ha nem a szivünk vágyait szolgálja?

S ebből az alkalomból, mikor jubilálni ültünk össze egyik magyar művésztestvérünket — a mi kiváló Móricz Zsigmondunkat — nem kérdem én tőle honnan jön, azt sem kérdem hová megy. Engem Ő hozzá nem az élete, hanem a magyar művészete köt, ahonnan azt olvasom ki, hogy magyar fajtáját Ő is nagyon szereti, akkor pedig testvérek vagyunk.

Az Uristen adjon neki továbbra is egészséget és dús teremtő erőt.

É j v a n

*Éj van. Csillagjövétel előtti.
Bent vagyok a szobában.
Kedvesem alszik. S végig sodródva
mellette kicsi virágom.
Mély csend van.
Bensőséges, meleg áhitat lebeg.
Kezem összeteszem.
Letérdelek és imádkozom.*

*A messzeségből megjöttem.
Bús, fáradt testem görnyedt.
Csillag=ruhám levetem.
Világ=saruim leoldozom.
Mezitláb állok,
Két ragyogó világom előtt — hajadonfővel.*

*S egy sugár rámesik hirtelen.
Szemem kigyúl. Szenvedő arcom
feldicsőül . . .
Fejem töviskoszoruját bevonja illatos
rózsafüzér . . .*

A PATKÓ.

Rácz Pál.

Thury Mátyás uramnak ugyan hiába zörgettek. Aludt, mint a közmondásbeli bunda. Nem is csoda. Thury Mátyás uram, mint Munkács város fogadott kovács mestere, jókor reggeltől késő estig a pálinkás butykost fogdosta. Mondhatni, nagy szakértelemmel, nemes emberhez azonban egyáltalán nem illőn. Az este is rogyásig ázott az italtól. Azonmód ruhástól dőlt az ágyra, melynek szögletében ott sunyított a kifogyhatatlan butykos.

Az éjszaka csendesen ölelte körül a várost. Mintha a természet is érezte volna nagy idők gyászának terhét, ami a legjobban nyomta a nagyságos fejedelem vállait, aki már akkor Lengyel-hon felé igyekezett.

Előtte uttalan-utak, felperzselt falvak, utána életére törő kémek és portyázó orgyilkosok.

Az éjszaka volt egyetlen jó barátja, a nagyságos fejedelemnek. Az az éjszaka, amely milliárdnyi csillagszemével látta a kuruc seregek tábortüzét és beitta a bús tároгатók panaszos hangját . . .

Thury Mátyás uram azonban ezekről még csak nem is álmodhatott. Az ital feneketlen mámorban ringatta. Hiába verte odakint egy ismeretlen, sötétarcu ember az ablakot, belülről csak egyenletes horkolás felelt ki rá.

Az ismeretlen férfi bosszusan toppantott. A háta megett kantáron feszülve két izmos szűgyü paripa kaparta türelmetlenül a Latorcából hordott kavicsot.

— Thury nemzetes Uram! Hallja-e, hogy zörgetek?

Dehogy hallotta. Inkább felfigyelt rá a szomszéd szobában alvó Thury Márta. Tizenkilenc esztendejének minden szépsége ott virított az arcán, de csakhamar ijedségbe sápadt.

Kiugrott forró nyoszolyájából és az ablakhoz sietett.

Hamvas keblén összehuzta a hálóköntöst és úgy figyelt ki a rémséges éjszakába.

A másik ablaknál felfedezte az ismeretlen embert, aki ugyancsak zörgetett.

A csillagfénynél hozzászokott kissé a szeme a tolvajt takargató éjszakához és ahogy a lovakat tartó férfi egy pillanatra felszegte a fejét, Thury Márta megismerte.

Aggódó szemébe az öröm hajnala derengett fel. Két sima karja alá kapta kebleit és úgy ujjongott magában.

— Jézus egy Istenem! Hiszen ez Máté! Az én Mátém! Ugyan hogy kerül ez ide?

Már rohant is az édesapja szobájába és lármázni kezdett:

– Édesapám! Kejen fel! A nagyságos fejedelem csatlósa van itt! Kelmedet keresi, apámuram! Ugyan mi jó hirrel jön?

Thury Mátyás uram felemelkedett az ágyban. Alig tudta álomtól leólmzott szemét felnyitni. Nehezen krárogva kérdezte:

– Mi bajod van, édes egy leányom?

– Semmi, édes apámuram. Csak... Nézzen kelmed az ablakra és látni fogja, hogy a nagyságos fejedelem csatlósa, Kuczady Máté van odakünn... Kezén két ló ficánkol... Kelmedet hívogatja... Ugyan mit akarhat ilyen késő éjszakán?

Thury Mátyás uram feltápáskodott az ágyról. Mikor talpra állott, akkor érezte, hogy még mindig igen is bódul!

Oda tántorgott az ablakhoz és felrehuzta a reteszt.

– Ki emberfia zavar engem éjnek idején, békességes házamban?

– Én vagyok, Thury nemzetes Uram!.. Kuczady Máté vagyok; a nagyságos fejedelem csatlósa... Ezt a két lovat kívánja a nagyságos fejedelem uram-gazdám, kelmeddel megjavíttatni.

– Mi baja van annak a két lónak?

– Nincs ennek baja, csakhogy a huszti kovács rosszul verte rá a patkót.

Thury Mátyás uramban ezekre a szavakra felülkerekedett a mesterségére valló büszkeség. Mert hát akárhogy szerette is az italt, mégis csak első ember volt ő a munkácsi kovács céhben. Vezető férfiú volt, akinek hat legény verte a vasat a műhelyében.

– Bizony kár volt azokat a nemes állatokat a huszti kovácsra bizni, mikor itt van nemes Thury Mátyás Munkács fejedelmi város hites kovácsmestere, akinél senkise veri fel jobban a patkót...

Már nyitotta is az ajtót. A két nemesvérü paripa nyihogni kezdett a torzonborz ember láttán s csak akkor nyugodott meg kissé, amikor az magára ruhát kapott. Thury Márta selymes keze megsimogatta egyiknek is, másiknak is ideges, finom orrát.

Kuczady Máté hozzáhajolt a leányhoz. A sötétségen át összesziporkázott a szerelmük. Az a régi, éves szerelmük, aminek nem engedtek kielégülést a háborus idők, a vesztett csaták...

A Márta pillája alá könny gyűlt a nem várt viszontlátás örömétől.

Mikor az öreg Thury Mátyás a műhely ajtaja felé ment, hogy azt felnyissa, Márta hirtelen mozdulattal átkapta meleg karjával a Máté izmos nyakát és csókot-csókra halmozott. Aztán mikor már nem bírta tovább, ráesett a feje a vitéz fekete dolmányára és zokogás viharzott ki belőle:

– Máté! Máté! Hogy én milyen boldog vagyok, hogy ismét láthatlak...

A Kuczady Máté feje is lebillent. Szomoruan simogatta meg a Márta szőke fejét és vallomásba kezdett :

— Pedig ismét csak el kell válnunk... A nagyságos fejedelemmel Lengyelországba ügetünk... Menekülünk... Hangja vészjóslóan suttozóvá vált és az utolsó mássalhangzót ismét csókba fullasztotta.

Thury Mátyás uram pedig kiszólt a műhelyből :

— Jöhetsz, Máté fiam! Hadd lássam, mit kell azokon a patkókon igazítani?

A sötétben csak egy olajmécses világolt. Kuczady Máté a korlát elé állította az egyik lovat.

— Vegye le mester uram mind a négy patkóját ennek a lónak. Rosszul van felverve. Sérti a ló lábát, nem tudunk ügetni...

Thury Mátyás megvakarta a füle tövét.

— Hogy a dögvész egye le a kezét az olyan kovácsnak, aki még a fejedelem lovára se tudja felverni a patkót!...

Szerszámokat vett elő. A nagy harapófogóval leszedte a ló lábáról a patkókat, aztán, mint aki nagy cselekedetet visz véghez, amennyire bódult fejéből és karikázó szemétől tellett, megveregette a csengő üllőn.

— Pedig hát jó vashól van, — állapította meg szakértőn.

Kuczady Máté ekkorra már elengedte a Márta kezét. Szomoruan mosolygott rá, ahogy térdére kapta ismét a ló egyik lábát, azzal, mint akit bánt a keservesen pislákoló olajmécses fénye, háttafordított neki.

— Majd én tartom a patáját, csak üsse fel mester uram!

Thury Mátyás megforgatta néhányszor a patkót a ló patáján. Illegette erre, illegette arra, de sehogysem tetszett neki. Mindenképpen jobban szerette volna felverni rá, mint ahogy a huszti kovács verte.

Kuczady Máté azonban kivette kezéből és ráigazította :

~~A nagyságos fejedelem úgy szereti, ha így van rajta...~~

Thury Mátyás előbb mind a két szemével erőlködött. Majd a félszemét behunyta és úgy nézte a patkót Végül hozzáhajolt és tapogatni kezdte :

— Sehogy sincsen ez így jól! — állapította meg bizonytalanul és dörzsölni kezdte a fejét, hogy a mámor egy kissé kimenjen belőle.

A csatlós azonban közbevágot :

— Bizza csak rám, Thury mester uram! Én jobban tudom, hogy miként szereti a nagyságos fejedelem... Én felelek érte, ha nem lesz jó... nem kelmed...

Thury Mátyás uramat kifárasztotta ez a szokatlan munka, mert egyébként sohase dolgozott, annyi legény mellett. Ráhagyta hát Kuczady Mátéra :

— Ha a nagyságos fejedelemnek így jó, én felverem jobban, mint bárki más...

Mikor már minden szeget belevert, Márta ijedten kiáltott fel:

— Az Isten szerelmére mit cselekedett, édesapám?

A kovács felocsudva nézett a leány ijedt arcára.

Mi bajod van vélem?

A csatlós azonban fürgébb volt. Elengedte a ló lábát és megragadta a leány kezét. Szeméből nagy ráparancsolás villámlott ki, hogy kituszkolta a műhelyből:

Márta! Nem láttál semmit! Esküdj meg, hogy nem láttál semmit!.. — sutogta lihegve a felindulástól,

A leány feje a mellére billent. Nem értette, de asszonyi szívével megérezte, hogy nagy veszedelmek halálmadarai röpködnek körülöttük az éjszakai fekete levegőben. Hirtelen hideg futott végig érintetlen selymes testén és menekülően igyekezett a házajtóig. Csak onnan fordult vissza, hogy mégegyszer belenézzen a mécsvilágos műhelybe, ahol édesapja a visszatérő mánortól félig bódultan sorra verte fel a nagyságos fejedelem és a hú csatlós lovára a patkót...

*

Már a hajnal piros sugárujjai nyulkáltak fel az égre, hogy leszedjék a csillagokat róla, mikor a kovács mester elkészült a munkájával.

Borvirágos orrát egy kicsit meg is fogta a hideg. Márta az ablakból figyelte a két árnyék titokzatos munkáját és foga meg-megvacogott. Nem tudta mit jelent az, ami odabent történik, de nem is kereste az értelmét. Dobogó szívéből valami ellenállhatatlan vágy nyujtózott a lovak körül foglalatoskodó legény felé. Szerette volna mégegyszer, talán utoljára, kebléhez ölelni annak bozontos fejét és belesirni a csókjaiba minden sejtelmes érzését.

A kovács tántorogva botorkált be az ajtón. Márta kitartha az ablakot és a hajnali hűvösben felnyult a Máté nyakáig. A ló nesztelenül állott meg az ablak előtt. ~~Állati agyában valami visszaderengett az elmúlt évek homályából, amikor éjjelenként ugyanigy állott, oldalával a falhoz simulva, ez előtt az ablak előtt.~~ Máté akkor is, most is lehajolt a lóról és magához fonta a leányt.

— Isten veled Márta! Mi most elmegyünk messzire! Lengyelhonba!.. Ha lehet, vissza jövök még érted...

Csókra-csók halmozódott. Márta pihegőn nyelte vissza sirását és úgy vigasztalta saját szívét:

— Ugy-e visszajössz értem, Máté? Ugy-e el nem feledsz? Várni fogok rád! Várni... Sokáig... a hervadásomig... a siromig...

Mátéban már megint keserúségek fakadtak fel, de egy kakasszó feliasztotta kötelességérzetét.

Sietve pecsételt még néhány csókot a leány ajkára, azután a kezét esküre emelve suttogta le a lóról:

— Aztán Márta! . . . Nem láttál semmit! Esküdj meg, hogy nem láttál semmit! . . . A leány ajka esküre nyílt, de Máté belevágta sarkantyuját a lóba . . .

Az állat nagyot ágaskodott. Máté még visszafordult a nyeregből. Szemében bujó érzések sirtak. Érezte, hogy nem bír megválni ettől a leánytól. Azért hát visszaszólt neki; mintha mentőkötelet dobna a szerelmük felé:

— Ha látni akarsz még ma, reggel jöjj ki titokban a csernekhegyi erdő alá . . . Aztán elvágatott.

Márta sokáig nézett utána. Egészen addig, amíg a piactéren el nem nyelte a hajnali szürkület. A szive nagyon fájt. Fülében még ott csengett az utolsó hívó szó:

— Ha látni akarsz még ma reggel, jöjj ki titokban a csernekhegyi erdő alá . . .

Benézett a szobába. Thury Mátyás már ismét horkolt. Az éjjeli titokzatos munkától elfáradt. Visszafekvés előtt még kihuzta a butykos utolsó kortyát. Ágyuval sem lehetett volna felköltetni.

Márta kendőt kapott gömbölyű vállára, bezárta a ház ajtaját és keresztül a Latorcán, a csernekhegyi erdők felé tartott.

A nap már a szolyvai havasok csúcsát cirógatta. Az erdő zenélt. Valahonnan egy patak csacsogott valami csábos mesét a porton futkározó zöldhátú gyíkoknak.

Thury Márta megborzadott a nagy magánytól. Egy bokor mögé bujva leste az utat, melyet az esti zápor felöntözött.

De nem sokáig várt. A kanyarulat felől lódobogást hallott. Pár pillanat múlva feltűnt Rákóczi Ferenc fejedelmi alakja.

Nyomában Kuczady Máté, hű csatlósa ügetett.

Márta nem mert a fejedelem előtt mutatkozni. Csak mikor Rákóczi előre haladt, akkor bujt elő a bokor mögül és fárt karokkal rohant a csatlós ölelő karjaiba.

Rövid, néma búcsuzás volt . . .

— A Jézus áldjon meg, szerelmem!

Szivükbe zúgott a szavuk s mire a fejedelem visszanézett, már Kuczady Máté ismét délcegen ült a lovon, míg Márta kendője búcsut integetve röpködött . . .

*

Thury Márta elmélyedőn bandukolt visszafelé az erdei uton. A csernekhegyi kolostor³ fatornyában imára csilingelt a harang. Márta megállott és imádkozni kezdett. Előbb Mátéért, azután a nagyságos fejedelemért.

Szinte nem is vette észre, hogy két rossz külsejű borzas ember közeledik. Az egyik le is ugrott lováról és Márta elé állott.

— Mondd leányzó, mit bolyongasz itt, ezen a vidéken, ilyen jókor reggel egyedül?

Mártában elakadt a szó a nagy ijedségtől. Vére mind a szívére szaladt, úgy, hogy elsápadt arcában csak két riadt szeme égett.

— Haza megyek Munkácsra . . . — rebegette félig ájultan.

Akkorra már a másik lovas is leugrott a lóról és megragadta Thury Márta csuklóját :

— És hol voltál az éjszaka, hogy ilyen ennyire megijedtél férfiember láttán ?

Márta nem tudott felelni. Ajka remegett a félelemtől és esze minden gondolatával azon volt, hogy menekülhessen a két fenyegető férfi keze közül.

Az egyik azonban elnevette magát :

— Nem mondanád-e meg te ismeretlen leányzó az igazat ? Áruld el nekünk, hogy a fejedelem kíséretéhez tartozik a szived párja, akitől talán éppen az imént bucsúztál . . .

Thury Mártában e szavakra felburjánzott a szörnyű sejtés.

— Ezek a nagyságos fejedelem életére törnek — gondolta magában és már nem félt . . . Már kész lett volna meghalni a titkáért. Dacosan vetette fel a fejét és a két ember szemébe nézett.

— Rossz uton jár az eszetek, ha azt hiszitek rólam, hogy a szeretőm után jártam . . . De már nem is folytathatta tovább, mert a két ismeretlen elkapta a kezét és hátracsavarta.

Thury Márta felsikoltott a szörnyű fájdalomtól. Ropogó csontjai halálos rémületet hajszoltak fel a lelkében. Térdrerogyott az útszélen és szép feje majd a földet surolta.

Ekkor az egyik a fülébe harsogta a fenyegető kérdést :

— Merre ment Rákóczi ?

Thury Márta felnyitotta szemét. Az esti esőtől felázott út sarában ott látta a fejedelem lova patkójának nyomát . . . Már ismét ott volt lelki szeme előtt az átvirrasztott éjszaka . . . a patko . . . a hogy azt Kuczady Máté, a hú csatlós, *megfordítva* verette fel a félig részeg kováccsal . . .

És már felujjongott belül a szive . . . Csordultig telt mámoros örömmel, ahogy ráeszmélt a döntő valóságra . . . A patkók észak felé vitték a fejedelmet, míg a nyomuk dél felé mutat . . . és vissza csengett fülébe a Máté esküszója :

— Esküdj meg Márta, hogy nem láttál semmit . . .

A leány félig őrijongve kacagott fel. A két férfi borzadva engedte el a kezét. Márta talpraugrott. Szemében vadul lobogott az indulat, míg torkát fojtogatta a fitok.

Nekifordult a két martalócnak és vijjogó nevetéssel mutatott le a sáros földre.

— Hát nem ismeritek a nagyságos fejedelem lova cimeres patkójának a nyomát ? . . . Mért kérditek tőlem, hogy merre ügetett ? Nézzétek meg a földet és

elárulja nektek . . . Erre ment . . . erre . . . és vele ment az én leendő párom is . . . Nem halljátok lovaik dobogását? A munkácsi vár falai verik vissza dél felől . . .

A két lovas tekintete babonázva tapadt a patkónyomokra . . . Elszégyelték magukat az őrjöngve kacagó leányzó előtt. Megfordították lovukat és szó nélkül vágattak el dél felé . . .

*

A munkácsi templom főoltárának Szent Mártont ábrázoló képe előtt azon a napon egy leány térdelt. Akik ismerték, egymástól kérdezték:

— Mi lelte Thury Mátyás uram szépséges leányát?

Feleletet azonban nem tudott rá adni senkise.

Thury Márta pedig két karját a fehér lovon ülő szent képe felé nyujtva, félig halkán ismételte:

— Esküszöm, hogy semmit sem láttam! Esküszöm, hogy semmit sem láttam!
(Ungvár.)

Életgázló előtt

*Most merre ismét? Lovam fujva horkan,
S megtorpan a lenn zajló zavarostól,
Mely felröcköl ránk. Ejh, talán az ostor
Segíthet még bosszantó gyávaságán,
Hogy itt ne tartson, míg az éj leszáll rám!*

*Lent, igaz, titkon élémvágva árad
Sötét leve bús multam erdejének — —
S hogy fenyeget, — ám apadtára várjak?
Vagy tovább is vizmentén mendegéljek?
S tul talán dal, s más jók köszöntenének — —*

*Nekiugratva: vesztem lehet mindez! —
De mivel jobb itt vesztteg tépelődnöm?
Hát rajta Ráróm, Kincsem, régi gögöm! —
Ha csak a sors is egy kicsit velünk lesz:
Fénybe, virágos partra kaptatunk fel! — —*

Székelyudvarhely.

Tompa László.

SAMU A KONDÁS.

Pásint Ödön.

Az őszi éjszaka ez, a gyászos szépasszony ott hagyta könnyeit a mezőn. Fekete fátylával tovaszállt s csak a sírástól piros szeme, a nap pislogott messze a Tisza tükrén. Szempillái, a sugarak simogatták a vizet. A víz hallgatott, mint a férfi, csak hullámszive vert s a mélye mozgott. Belemerült a napba a víz.

Két konda, a falusi, s a nagyobb az urasági disznósan, futva szaladt a Tisza felé. Lábuk nyomán, a harmat tükrén sok-sok keskeny sáv eredt. Azok is a Tisza felé futottak, egymást szelve, egymást üzve. A falusi konda, aprós, fekete, fehér, csikos, veres, szőke. Az urasági egyforma: szőke mind, mint egy német család gyermekei, szőke, bodros, kövér.

A két konda közösen, egy földön — az uraság földjén legelt.

Ősz volt, mosolygós piros, vénasszonyos. A Tisza tiszta volt, mint a nagyanya szeme a pápaszem alatt. Egy elmaradt vagy eszelős egyedüli liba húzott a víz felett. Egyetlen parányi tolla, amit elejtett, játékosan csavarogva hullott a vizre.

Ősz volt, magyar, tiszai ősz.

* * *

Samu, a falusi kondás a bundán hevert, egy régi pipaszárat rágott s köhögött. A konda nagyja túrt, az apraja legelt. Samu löcsös ballábát a botja mellé fektette. Gorlicénél ráesett a ló. Azóta olyan volt, mint a bot, nem volt hajlós ina. El is vékonyult; nem fájt, de a szeles időt messze érezte.

Kis Gábor, az urasági kondás fiatal volt. A hátán feküdt s nézte az eget s hogy a szája mégis járjon, hát egyet-egyed kondás módra köpött, pedig nem is pipált. A kondája már összeszokott, a hasa se igen kergette. Este-reggel abrakolták, afféle uri konda volt s így nem sok gondot adott. Faraghatott virágos ostoronyelet, fonhatott tizenhat kordás, bojtos ostort, ha azt meguntá hát így feküdt. Legénynek nem sok a gondja. Hátha még él az öreg asszony, aki tesz-vesz a ház körül?

— Te Gábor, nehogy szégyenre fényes délebed előtt elalugyál.

— Nem alszom én Samu bá', hova gondol?

— Gyengén vagyok aratástól, mindig köhögök, nem érem meg az ötvenet.

— Ne rágja azt a pipaszárat, az árt.

— Nincs már ennek se ize, se bűze, csak úgy szokásból harapom már. A kajtár koca is fáraszt, ha futni kell a mellem majd megszakad úgy szuszogok.

— Rossz is a félrejáró marha, de nekem, ha volna is, nem sok bajom volna vele, az urasági birtokból disznó legyen, hogy ki tudjon futni.

— Nagy birodalma van ennek az uraságnak, te Gábor, nem gondoltad te soha meg mekkora ez a birodalom?

— Azt még ő se tudja, azt meg aztán biztosra nem, hány kocája van. Hát még a süldők . . . az még a főszámadónak is gondot ad, pedig az irástudó ember.

— Napijáró földre az övé a föld, a marha, a mező, a fű, tán még a levegő is, a víz is. Gondoltam sokszor, hogy még a madár s a magas csillag is az övé, ami a birodalom felett esik.

— Azt gondolom én is.

— Te, vajjon a Tisza vize is az uraságé?

— Az hát, onnan gondolom, hogy halat fogni, kácsászni, feredni az ő tudta nélkül nem igen szabad még a vízbe se.

— Szerelmes Isten . . . nagy birodalom . . .

— Aztán kire marad, ha meghal az úr, az urasági vagyon?

— Magtalan a mostani uraság, utóda egy német uraság lesz, azt mondják, ágyúkat csinál s aféle vasuti kocsikat. Láttam volt, a tavaly itt járt, de már az biztos, hogy idegen, mert még egy vakkantást se' tud a mi nyelvünkön. Nem lehet fősvény ember, adott egy bőrszivart, nem pipálok, de tisztességből elvettem. Az urasággal nézték volt meg a kétéves nyáját.

— Annak kéne hat fiu, ahogy nekem van.

— Hát ott éhen nem halna Samu bá', biztosra állítom.

Egy koca szoptatott. Nyolc kis csíkos malac verekedett a feszes bimbókért. Türelmetlenül nyomkodták rózsás orrukkal az anyai emlőt, hogy jobban engedje szájukba a tejet. Kettő, a két legkisebb, tegháttra került a gyengébb forrásokhoz, ezek el-elszalasztották az emlő végét s ilyenkor visítottak, amíg a nagy buzgó keresésben ráforrhattak újra, nekinyúlva.

Az anyadisznó hasra fordult. A nyolc fia odaszoritotta apró, törötlen száju fejét az anyai serték közé.

A konda delett, mind elnyúlva mélyen szuszogott, csak a vén kan vakarta lábán egyedül egy szőke süldő rózsaszínü hasát s a gője szeme olyan vágyva pislogott.

* * *

Ozsonnára elborult az ég. Az urasági konda más járásra, a Nádasba került. A másik széledten turkált. Samu, a kondás erősen köhögött, igen a mellé-

ből. A fojtó fulladás térdre nyomta, aztán arccal a földre, fekete keze szoritotta a botot s hányta a vért teli szájjal.

— A konda . . . nyögte, csak egy fiam volna itt . . . a konda . . . s a vére patakban folyt a disznó túrta urasági földre s nem akart elállni csak mikor már több nem volt, ami folyhatott. A kalap, a zsíros, lapos kanászkalap a fűben olyan árva volt. Samu, a kondás sárgán hanyatt feküdt s két meredt szemével nézte halottan az eget. A kajtár koca, a harangos, mellette volt, nem félt a hangjától, a vérét nyalta. A kicsi szemű őszi eső az arcába szitált. Csapzott haja egy ősz tincsével játszott a kerekedő szél.

A csorda fele túl a mesgyén az urasági tilosban pusztított estig. Lámpagyújtáskor szedték össze ott a kerülők.

Samut, a löcsös kondást, még ott találta az este a legelőn s betakarta végtelen szemfedőjével, hideg harmattal, mintha az ő halottja volna. Pedig hat fia volt. János, István, Károly, Mihály, Sándor, László s egy háza a faluvégen a fejmartti soron.

* * *

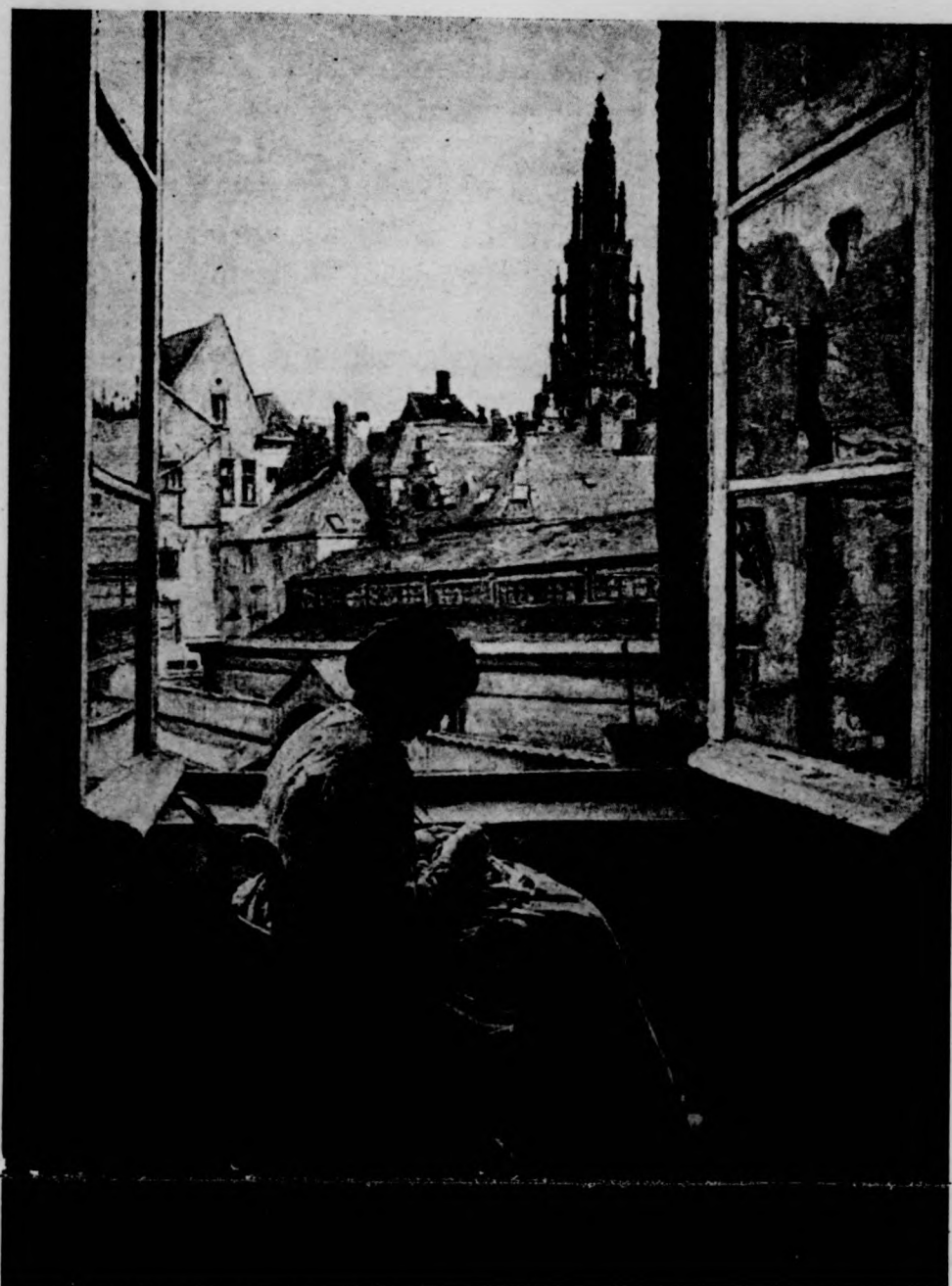
Az uraság ügyvédje perelte a kártévő disznók gazdáját, azok meg a halott löcsös Samu kondás kicsi házát.

Egy évre rá csak egy perlő maradt, az első gazda a falúból, bakkszász Tóni. S megkapta a Samu kondás telkének felét. János, a legidősebb, azóta a falú kondása, s azóta mondják a faluban: Gazdag, mint a löcsös Samu kondás hat fia.

* * *

Elporladt Samu kondás s azt hitte, hogy hat fia van és egy egész telke a fejmartti soron.

Roubaux, 1926.

*H. DE BRAEKELEER: AZ ANTWERPENI SZÉKESEGYHÁZ
(Belga képzőművészet kiállítása)*

Bús pesti nép...

Ó én szeretem a bús pesti népet,
Mely a Külső-Józsefvárosban tépett
Ruhákban jár vasárnap délután.

És ámolyogva, szédelegve hallja,
Hogy döng a tükrös kávéházak alja
S a mozi — reklámokra néz tunyán.

Sokszor úgy érzem, szinte=szinte vétek,
Hogy csöndben élek, nem nézek felétek,
S az álmok lenge fodrát fodrozom.

Ilyenkor aztán elhagyott vasárnap,
Kis görbe közein a téli sárnak
Vezeklőn járok az utcátokon.

Itt élnek ők, a kedveskék, e járdán,
Letaposott cipősarokkal, árván,
Kávémérésbe bújva hallgatag.

Éhes leányaik, kiket szeretnek,
Kopott árvácskák, fáradt, vézna szentek,
Gázláng alatt sötéten állanak.

Ki nézte meg mit rejt szobájuk árnya?
Ki leste meg, van-e ágyukban párna?
Ki látta, hogy mi a bús pesti nép?

Én láttam a munkást és lázra bujtott
Sápadt arcát, hogy rossz szivarra gyujtott,
Én láttam a föld vérező szívét.

Bármerre mennék, ide visszatérnék,
Bármerre szállnék, átkozott, szegény nép,
A gondodat kiáltaná a szám.

Mert bánatkővel van utcád kirakva,
Szemed a bánat végtelen patakja
S jaj, ez a föld, e bús föld a hazám.

Kosztolányi Dezső.

ERDÉLY IRÓI.

(ARCKÉPSOROZAT.)

SZENTIMREI JENŐ

(2-ik közlemény.)

Segítség érkezett a királyhágó tulsó lejtőjéről is. Nagyváradon egyszerre két irodalmi hetilap indult: *Tavaszi*, az egyik és *Magyar Szó* a másik. *Tabéry Géza* és *Zsolt Béla* a szerkesztők. Segítség érkezett Marosvásárhelyről, ahol a *Zord idő* már félhavi szemle alakban, pompás tartalommal jelent meg, *Osvát Kálmán* szerkesztésében. S a napi és heti lapokban egymásután bukkannak fel izmos új tehetségek. Nagyváradon *Pálfyné-Gulácsy Irén*, Marosvásárhelyen *Molter Károly* és *Nagy Emma*, Kolozsváron *Nyirő József*. Az Erdélyi Szemle körül is új erők csoportosulnak. *Makkai Sándor*, *Tavaszy Sándor* és *Gyallay Domokos* régebbiről jócsengésű nevei itt tűnnek fel újra. Sztánai elvonultságából megszólal *Kós Károly* is. Temesváron *Endre Károly Szemle* címmel indít folyóiratot, mely Budapesttel próbálja felvenni a kapcsolatokat, de egy szám után a szép kísérlet csődöt mond.

1920 őszén már annyian voltunk, hogy — *verekedhettünk* is egymással. Két elhatárolt irodalmi csoport került egymással szembe. Ez év őszén indult a *Napkelet*, a Nyugat nyomdokain haladó félhavi revü és körülötte sorakoznak fel a progresszív ellemek. Alig negyedévre az Erdélyi Szemle is folyóirattá alakul át *Pásztortűz* címmel és kíván a Petőfi-Arany irodalmi hagyomány folytatója lenni. Nagy csatározások folytatódtak le a két lapban és a két lap körül. Megbotránkozások is estek nem egyszer, de bizonyos, hogy ezek az irodalmi viták ébresztő és termékenyítő hatással voltak az egész erdélyi magyarság széles tömegeire. E vitákon alakult ~~ki~~ néhány olyan vezető eszme is, melyek a meglepetésszerűen reánkzuhant kisebbségi sorsban máig irányító szerepet töltenek be. A két folyóirat magas színvonala pedig a kételkedőkbe és tanácstalanokba is önbizalmat csepegtetett. Ime, maradt itt annyi tehetség, hogy bizvást megkísérelhetjük — *a magunk lábára állva* — az önvédelmi harcot.

A magyar határ felől nem jött be ezekben a napokban nyomtatott betű. Csak hírek szállongtak ellenforradalmi tulkapásokról. Bécs felől az imegráció sajtója annál szabadabban mozoghatott. Eleinte idebenn is próbálkoztak állás-

foglalások, hol Budapest, hol Bécs mellett. De éppen ezek a mi határainkon kívül villámló harcok értették meg velünk, hogy nekünk egy harmadik út jelentetett ki, *a magunk erdélyi útja*. Nem vonhattunk kardot sem Budapest, sem Bécs mellett. Minden erőnkre idebenn van szükség, mert *itt dől el a mi sorsunk*. És ez a sors Erdély sorsával egy. A mi feladatunk nem lehet más, csak Erdély. A mi jövőnk, a gyermekeink jövője: Erdély. És ha ez a föld a rajta élőkkal együtt élni akar, a mi szemneinknek nem szabad beleütköznie a határvonalakba, de túl kell látnia Budapesten is, Bécsen is, Párisig, Londonig, Amerikáig és kelet felé nemcsak Bukarestig, de ha kell Kináig és Japánig is. Át kell fognunk az egész világ-horizontot, mert a mi sorsunk kisebbségi sors és az egész világon széjjelszórva *40 millió kisebbségtestvérünk* él.

Ez a látszólagos politikai kitérés közelebbről megértését szolgálja annak az elektikus irodalmi kiélésnek, amely Erdély mai magyar irodalmának — centrális magyar szemszögből nézve — olyan nehezen áttekinthető képet ad.

Az erdélyi író amellet, hogy megmarad mélyen erdélyinek, állandóan a nyugati értelemben vett irodalmi színvonalat tartja szem előtt. Könnyű olvasmánynak, a lektürnek, nincs talaja itt, ahol a lelkiismeret éber felelőségérzete vezeti a tollat. A föld és a néplélek mélységeit keresi az erdélyi író, de érzi a világot átszövő százágú kapcsolatok állandó egymásra hatását és keresi az emberi ideált, melyet népe elé állíthatna nagy megpróbáltatások idején. *Hiszi*, amit leír és hitét akarja átsugározni művein a tömegekre. Ezért egy csöppnyi vízben megtalálhatsz itt mindenféle irodalmi irányt és a kifejezési formának csaknem annyi változatát, ahány író a nyolc esztendő alatt megszólalt. A kifelé élesen szembeálló két tábor így bensőleg korontsem lehetett egységes és iskolás elrendezettségű. Egy volt azonban valamennyi író a magasabb célszolgálatában és ezért kellett rövidesen elhalkulni a polémiák fegyverzajának.

1921 végén kezdett urrá lenni mindkét tábor népén a felismerés, hogy nincs értelme a harcnak, mert *örökölt* vitatételek felett folyik. A vitatott problémák, itt nem problémák többé. Egyszerűen túllépett rajtuk az idő. Előkészületek kezdődtek egy közös front kiépítésére, ahol a tehetség jogán mindenki megtalálhassa a maga helyét. Nem egymást: *a közönséget* kell meghódítanunk, mert a fiatal irodalom és a közönség között minden közvetítő

berendezés hiányzott még és márkás nevek előfizetők utáni házalással voltak kénytelenek még mindig egy-egy könyvüknek piacot teremteni. Meg kellett hódítanunk a közönséget a *közösség* eszméjének. A állam nem a mi kulturális törekvéseinket támogatja többé, ez a feladat a magunk közösségének vállaira nehezedik ezentúl. Meg kellett tanulnunk *kölcsönös támogatás* rendszereinek kiépítését, minden kulturális életműködésünkben. Szükség volt a közös frontra, hogy az irodalom a maga kulturahordozó jelentőségét erőteljesebben tudja kidomborítani és e révén az írók életigényeit szervesen beilleszse a kölcsönös támogatás rendszerébe.

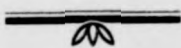
Egészen egyedülálló szervezeti formában kapott kereteket ez a törekvés. *Haladás* címmel kiadóvállalat alakult, melynek minden számottevő városban volt három-négy résztulajdonosa. A vállalat kiadványai nem egy világnézet, nem egy irodalmi irány hiveinek akarnak szellemi táplálékot nyújtani, hanem különböző előiskoláju és olvasmány igényű tömegek közt osztják fel a termelést. Képes lapot ad ki a Haladás a szélesebb rétegek számára és magasabb színvonalu folyóiratot a kulturáltabbaknak. A vállalat tartotta kezében az irodalmi propagandát és minden rendelkezésre álló eszközzel igyekezett meggyőzni a közönséget arról, hogy Erdélyben, önmagunkból is termelhetünk ki versenyképes irodalmat. Irodalmi olimpiászt rendezett Kolozsvárott, ahol felvonultak impozáns számban és impozáns fegyverzetben az írók Erdély és a Bánság nagyvárosaiból. Lüktető ritmussal irodalmi élet kezdett kialakulni s a köztudat a nyilvántartani való értékek közt az erdélyi írók munkásságát a legelsőrendűek közé kezdte sorolni. Ebben az eredményben oroszánrésze van az ősz *Benedek Elek*nek, aki Erdélybe hazaköltözve egy közel ötvenesztendő írói pálya egész tekintélyével állott fiatalabb író társai élére és korát meghazudtoló fiatalsággal vette fel a harcot az elfogultsággal, a kishitűséggel, a közönnyel. Mindez egy rövid év alatt zajlott le. A haladásnak meg kellett szünie anyagi eszközök hiánya miatt, de meg kellett szünie azért is, mert az együttműködésnek ez a módja szükségképpen folytonos engedelményeket követelt éppen az írótól, aki ebben a lekötöttségben a maga legjobb formáját „nem futhatta ki“. A kisebblélekzetű irodalmi termelés ezentúl az Ellenzék gonddal szerkesztett irodalmi mellékletén jutott szóhoz, de már elő volt készítve a talaj a nagyobb művek felvonultatására is.

Az erdélyi irodalom már nem szorult külön propagáló apparátusra. Termékei voltak a legjobb propagandaeszközök. Berlinben a *Voggenreiter Verlag*

hozott ki egy lírai és egy prózai erdélyi anthológiát, Budapestről az *Atheneum* jó szeme fordult a friss erdélyi tehetségek felé. Benedek Elek pompás novellagyűjteményt állított össze ez Athenaeum számára, mely rövidesen két erdélyi regényt és egy reprezentáns verskötetet is kihozott. Példáját más budapesti kiadóvállalatok is követni kezdték. Idebenn a Minerva és az amatőrigényekre alapzott Szépmíves Céh jelentetnek meg sűrű egymásutánban nagyobblélezetű műveket, melyek közül nem egy vihart kavart maga körül, esztétikai vitákat provokál és a közönség érdeklődése mohón fordul az erdélyi könyv felé. Így lett rövid nyolc esztendő alatt versenyképessé a líra és az elbeszélő próza s csak a sivár gazdasági viszonyokon múlt, hogy színházak nem nyújthattak kellő teret erdélyi kísérletek számára, anélkül pedig íróink a mulhatatlanul szükséges színpadtechnikai ismereteket nem szerezhették meg. Négy-öt erdélyi drámának így is volt megérdemelt komoly sikere. A múlt év nyarán Marosvécsen megalakult Erdélyi Helikon, melyben 28 író találkozott a további irodalmi tervek kivitelére, már jóformán kész eredményekre húzhatta rá a maga tetőzetét. Az erdélyi irodalom *van* és hivatást tölt be. Van mert életre hívta maga az élet, mely önmagát minden gátló külső körülmény ellenére folytatni akarja.

Folytatjuk.

(Kolozsvár.)

Majd virradatkor

*Mikor majd virradatkor
Már a vakok is látnak
És a sorsomon lassan
Kivékonyul a fátyol
S átlát mindenki rajta
És meglát mindent bennem:
Milyen megdöbbsent szemmel
Fog majd mindenki nézni
Milyen megbánó szemmel
Mekkora szerelemmel
Nézne mindenki engem
És mindegy lesz mindenki
Mindegy lesz szépen minden
Mert már nem látok többé.*

Csanády György.

KIRÁLYFIAK ÚJ ÉLETE

Tamási Áron

Új magyar meseország

A gyermekmesék csodáinak táplálásával kamaszkorba növekedtünk, a tanítómesék olvasásával kiiskoláztunk. Ma szenvedő, szerelmes ifjussággal, gondrakott vállakkal, iramodó lábbal, új világot teremtő, feszülő izmokkal szökünk az első férfi korba.

A valóság éj-csendes. De már látjuk a csodálatos hajnalt, amelyről szóljanak e mesék, s a bennük bujaosó holnapról való várandóságot.

Ez a hajnal az ős-magyar szellem újraébredése, amely az új világban új csodákat lát. Csodákat, melyek új tettekre hívják az öntudatra ébredt, csodaszerető magyar erőket.

Nem megszokott mesék visznek el ebbe a Meseországba, hanem különös, nagy jövőndő-megálmodások, amelyeket egy új hári János mesél „minden magyarnak, együttélőnek és elszakasztottnak.”

I.

Az életüket be nem végezett népek végzetesen szerelmesek a megújulásba. Némely időben háboruk által, máskor egyéb veszedelmek és kinok között, *de mindig viharban születnek újra.*

A szenvedésnek *Istentől* való okai vannak és *Istenhez* vezető gyümölcse. A bajlított népnek győznie kell. És van-e náció, amely közelebbről többet látott, mint a magyar?! Mi a Halál udvarában jártunk, hogy eszünkbe, jusson a győzhetetlen élet, *széthullottunk*, hogy végre eggyé legyünk. Új életet kezdtünk s ebben az új életben már új hangokat találtunk, hogy annál dúsabb és erősebb legyen az egy magyar hang.

Ez erdélyi magyar érzés.

Vannak romlatlan egészségű emberek, népnek sarjadékai, akik ha mozdulatlan éjjel a végtelen ég alatt járnak, megérik, hogy virradáskor bő harmat leszen. Ők az előre-született, sorshordozó fiúk, az új mezőre lendülő nemzetnek idegszájai. S mert a szörnyű balsors nyomán támadtak ilyenek az erdélyi mezőn, új szellemország alapítása dereng.

Éltek fejedelmeink, kiknek az ő idejökben párjok nem vala egyközel. Kiknek eme bércekről messze földekre elért a karjok, avagy határokon túl sem esett el sulya a szavunknak. Ámde véghetetlen nagy elmék is lobogtak itt el, ritka horizonttal szédített jónéhány és az új eszmékre számos ember termett ezen a különös földön. Mert vitéség élt itt és törekedés örökké. Különös romantikája volt a vérnek s még különösebb a szellemlobogásnak.

Új korszaka jött el ennek a pihenéstelen, rajongó magyar erőnek. A fegyverek elmulottak tőlünk. *Országot már csak új gondolatokkal, nagy áradó szívvel és új szépségek kitalálásával tudunk alapítani.*

Hadakoztunk mi földi országokban sok századokon keresztül, amíg ebbe az országba érkeztünk el hadakozásra. Különös ország ez! Földjébe duzzadó, aranynehéz szavakat vetnek, tudásból vannak az ő hegyei és dal termik a fáin.

Irreális ország, amelynek horizontja a mélységből Istenig ivel. Vonatja száguldó gondolat, tengerének érzés a neve, napja a népmassza ereje, hit világítja be, s nagy templomait és tömegházait a képzelet építi fel utközben, amikor Isten felé szárnyal.

— Élj!

Száguld már jónéhány paripás vitéz az új ország határa felé. Száguld derengetni új szót, ringatni új ritmust, imádkozni új esőért. Követik őket újak és sereg bomlik utánuk, amely hömpölyög az új illatok után s aranyhangon biztat előrekiáltva:

— Királyfiak!

— Vágtassatok, szegénylegények!

Sárbaragadva prüszkölnek az ódivatú irástudók. De megrázza magát az újszavú legény és száguld hetedhét országon keresztül.

Mert hajnalodik.

Virrad az új magyar meseország!

II.

Vendégszerető nép a mi népünk. A halálnak is így szól:

— Érezd otthon magadat és használj egészséggel belőlünk.

Romlásnak és balsorsnak kinyitja kapuit. Zuhogó, vad, kápráztató romantikát csinál a pusztulásból. Hevületben él és lehullva szeret meghalni, mint a csillag.

Két szó vajudik és marja ilyenkor egymást:

— Bolond-é, vagy felséges?!

Hideg értelemmel ne közelíts hozzá, mert meg nem érted. *Ez a nép az ég és a föld között lebegtetni vért- és ábrándokat izzadva életét, mert számára nem érdekes két lábbal járni a földön.*

A mesék, nagy kitalálások népe volt mindig. Álomlátó, ihletett, önkivületben járó.

A lelke ittas.

Ezerévig tépték, szedték le arcáról az egészség pirját, rabolták ki egészséges, adakozó nagy természetét, míg végül tőle idegen háború fertőjébe vitték s közönséges bűnt követték el vele. S mert ebbe is hősi romantikát vitt belé és a virtus vak-ságával takarta el a valóságot, zuhannia kellett.

Akkorát zuhanni, hogy szükségessé vált egy új országot alapítani a második ezredévre. *Új földi országot és új szellemországot.* Az egyikben a népek előtt, a másikban az Isten előtt fogja igazolni magát. Amabban szörnyű emlékeinek terüjével

és előretökésének nagy, országos gondjával kell élnie küzdelmes, törhetetlen testi életet, emebben találkoznia kell egy isteni tüzhely körül minden magyarnak, *együttélőknek és elszakasztottaknak.*

— Kialts! — :

Új emberek kellenek, megáldottak új látással.

Jaj, ne legyen úgy ahogy volt eddig: ne legyen fantasztikummal és vak legénykedéssel teli e földi tartomány és ne legyen szárnytalan, művesnapia ama másik országnak élete!

Mese kell nekünk!

Szépséget zuhogtató, végtelenbe áradó, csodálatos mese, ahol rajongó, hősi, lobogó magyar lelkünk nagyvilágosságú tűzek mellett táborozhatik. Mese kell, amiben korlát nélkül élhetünk, amiben *magyar álmok mezeje virul ki és magyar nyughatatlanság tengere zúg.*

— Hirdessed! — :

Földről felszálló, végtelenbe mutató, nagy irások kellenek nekünk! Mert ebben a földfeletti országban most: a realizmus nem a magyaré! Lendületet, elragadást, irreális, nagyszerű új életet, valami egészen újfényű magyar *romantikát*, világító és erősítő *époszt* hozzatok, legények!

Nyissátok ki az új magyar meseország kapuit s meglátjátok, hogy ezzel a néppel sokramehet, aki Ember.

Mert szépségcsodáló, rohanó, szomjas, örökös isteni kamasz ez a nép.

(Kolozsvár.)

E x k a r n á c i ó

*Mennyit, mennyit kell vezekelnünk
Mig minden lárvánk leszakad:
Vágyunk husa, éhünk foga,
Gőgünk agya, futamunk vére
S csak óriássá nőtt, világító
Mindentlátó szemünk marad, a lélek.*

*Beléontva késő szerelmünk: élet,
Rácticomázva vérünk és agyunk
És ő, miként maga az Isten
Már már olyan félelmes, fényes . . .*

S mi már száz éve por vagyunk.

Csanády György.

ERDEI DEZSŐ:

VIZHORDÓ

(Röck Szilárd díj nyertese)

KÓS KÁROLY:

VARJU-NEMZETSÉG

KRÓNIKA

IV FEJEZET

A tél vége kegyetlenül kemény volt. Sokat szenvedtek az emberek és állatok. A farkasok a nagy utig jöttek le és a gyalui vár alatt vonítottak éccakán átal. Csak bőjtmás hava e'ején tört meg a tél ereje a völgyekben, mire hirtelen, egyszerre kezdődött az olvadás a hegyek között is. Egy éccaka csak fujni kezdett a napnyugati szél, fujt másnap is egész napon átal és éccakára megeredt az eső: jó, meleg eső. És a hó, mintha elfujták volna, csak nem volt sehó. Hogy az eső elállott, kisütött a nap és a hó végén a falusi turmákat kihajtották a szénafüvekre.

Ezen a tavaszon valami tolvajok ütöttek tanyát a havason és nagy kárt tettek a jószágban. Eleinte csak egy-két juh veszett el, meg korai bárány. Elbódorgott, gondolták az emberek és birságolták a pakulárokat. De mikor ötivel-hatával kezdetek hibázní, akkor már tolvajokra gondolt mindenki.

Valami szegény mokányok a lopók bizonyosan. A tél nehéz volt és kiéheztek. Ebben is maradtak; de a pakulárok hosszonyelű fejszét hordoztak magukkal és nem igen mertek nyugodtan aludni.

Egyideig el is maradt a tolvajlás, amíg aztán egy éccaka a Bánffy urak kalotai turmájából szakítottak ki ötvenhárom juhot. A pakulárt megverték, a csoring elfutott. Két napra reá a Gyerőffi uram dongói turmáját egésziben hajtották el. A turma éccakára a hodályban volt a palánk megett; a házban három béres, a pakulár és a hodályos; amikor a kutják ugatni kezdtek, mind az öten fejszével mentek az udvarra. De a lopók is többen voltak és puskásan. Ahogy az öt ember kilépett az udvarra, löttek, egy béres golyót kapott a lábába, a többinek elment a kedve ettől és az

egész turmát, százhatvan juhot szépen elhajtották. Mire a lövésre, lármára a falusiak előkerültek, messze jártak a lopók és az éccakába, a hegyek közé nem mentek utánuk.

Ez már nagy dolog volt és nem maradhatott ennyiben. Bánffy uram is, Gyerőffi uram is megmozdultak és megmozdították a vármegyét, de magának a fejedelemnek is panaszt tettek. Gyalu vára hát összeparancsolta a gornyikokat és lovas kopják is érkeztek a várba. A faluban kidobolták, hogy aki mit lát, vagy hall, hirül adja; akit cimboraságon kapnak a lopókkal, az lógni fog. A nyomravezetőknek Bánffy uram két juhot, Gyerőffi uram ötöt ígért; ha a juhok megkerülnek, a dupláját.

A gornyikok puskát kaptak és Varjuének se éjjelük, se nappaluk. A nyomozó plájászoknak és lovas portáknak Maksai parancsolt.

Három nap mulva a kárvallott urak megduplázták a jutalmat, de minden hiábavaló volt. Se lopó, se juh; de még a nyoma sem, hire sem. Igaz, hogy újabb zshivánság se történt.

Maksai Gyaluba tért meg. Bosszus volt és fáradt. Alig győzte a forró bort inni. Varjuékat nem látta senki, nem tudott rólok senki; a várba nem jöttek. Eccer üzenték, hogy még nem kaptak nyomot, de tovább próbálnak.

Egy hét mulva Maksai minden nyomkeresőjét, plájászat, katonaportáját a havasból bevonta; a nagyobb birtokos uraknak, akik prézidiumot kértek, adott két-három fegyveres plájászt.

Tíz nap mulva Varju János jött a várba.

— Meguntad a nyomozást ilyen hamar? Látom, a katonák itt lebzselnek.

— Dejszen nem kaphatjuk mi azokat kézbe. Elmentek azok ebből a havasból, a juhokat meg már, úgy lehet, piláfnak ette meg a lippai török.

— Tudod te ezt?

— Nem, csak gondolom. A katonákat visszaküldöm holnap-holnapután.

— Rosszul teszed. Én úgy gondolom, hogy a lopók itt vannak még.

Maksai vállat vont:

— Miből gondolja?

— Igen jól tudják a járást.

Erről tovább nem beszéltek.

*

Ilia, a fehérhaju néző ember vékony fűz-favesszőkből kosarat font a ház előtt, a tavaszi napos gyepen. Frustuk után volt az idő.

Az udvarbeli kutyák ugattak; Ilia feltekintett: egy ember jött a dombon lefelé. Lassan, cammogva. Vállán condra, lábán bocskor, keziben hosszú bot; már ahogy itt a hegyek között jár a mokányság.

Egyenesen a ház elé. A néző ember előtt megállott:

— Jó reggelt.

Ilia bólint és folytatja munkáját. Az ember áll, botjára támasztva állát, szétvetett lábakkal.

— Jó munkálkodást.

— Köszönöm — és feltekint az öreg, megnézi az embert. Kicsi, sovány ember, szürkebajuszu. És furcsa: a felső ajaka egy helyütt behasítva, a foga kilátszik.

— Nó, mi az?

— Itthon van az ur?

— Nincsen.

— Hát a fia?

— Az se.

— Vajjon hol lehetnek?

Ilia félszemmel újra reápillant az emberre.

— Kolozsvártt. Oda mentek.

— Ugy-ugy. Aztán mikor jöhetnek haza?

— Nem tudom, de vasárnapig alig.

Ez pénteki napon volt.

— Baj! Nagy utat tettem és ok nélkül.

— Honnan jössz?

— Hazulról, Dongóról.

Ilia megint csak megnézte az embert.

— Dongóról, mondd?

— Onnan.

— Az messze van ide. Nem igazithatnám el a dolgodat én az urnál?

— Bajos. Nem is lehet.

Ilia vállat vont. Az ember állott még egyideig, aztán megrázta vállán a condrát és elköszönt. Ilia utánanézett, aztán utána kiáltott:

— Hallod-e, mit mondjak az urnak, ki kereste?

Visszafordult az ember:

— Mondd, hogy Onuc kereste. Az öreg Onuc Dongóról. Ezt mondd neki. Majd megkeresem máskor. Talán vasárnap.

A vén ember fonta tovább a kosarat. Közbe-közbe megcsóválta a fejét: miért hazudott vajjon ez a hasított száju ember? Hogy ő dongói, pedig albáki; hogy Onucnak hívják, pedig Gavriła, Gavriła Ursz. Fia Iuon Ursznak, a gazdag Iuonnak...

Alkonyattájt Styéfán, a félszemü gornyik jött.

— Honnan Styéfán?

— Tudja az Isten. Másfél hete, mint a bolondok járunk az urral együtt. Összejártuk a félhavast.

— Még nem unta meg az ur?

— Nem. Azt hiszi, idevalók.

— Hát te?

— Én is azt. Nem idegenek. Vagy aki vezeti őket, nem idegen.

— Ugye.

— Kétszáz juh az sok. Azt csak idevaló tudja úgy-eirekkenteni, hogy nyoma ne maradjon.

Később kérdezte Ilia:

— Aztán semmi nyoma nincsen?

— Kicsi. A Gyerőffi ur pakulárja beszélte az urnak, hogy előtte való napon, hogy a juhot elhajtották, egy ember járt a hodálynál. Beszél is vele. Azelőtt nem látta. Ennek az embernek el volt hasadva az ajaka.

— Ugy! És mit mond róla a pakulár, nem kicsi ember, sovány?

— De. Talán tudsz róla.

— Sok ilyen ember van a havason.

— Sok. Mikor az erdőn dolgozik az ember, felhasználja a fa a száját.

— Ugy-ugy. Aztán vén ember volt az az ember?

— Öregesnek mondotta a pakulár.

— Ösmerem, — mondotta a néző ember egyszerüen.

Styéfán nagy szemeket meresztett. De aztán arra gondolt, hogy Ilia sokat tud. Olyat is, amit más nem tudhat.

— Tudod, hol az ur?

— Gondolom. Gyaluból Magurára ment, onnan Mariselbe, azt hiszem, ott van az éjjel.

— No, akkor ülj lóra és siess hozzá. Mondd meg, hogy igaz az, hogy a lopók idevalók és készülnek valamire megint. A hasadtszájut pedig Gavrilának hívják. Ursz Gavriła a neve és albáki. Nagy juhos gazda.

Styéfán már nem csudálkozott és bizonyos volt abban, hogy Ilia tudja, mit mond. Hirtelen fordult:

— Jó éccakát, — és ment a lóért a pajta felé.

*

Másnap este a várban gornyik kereste Maksait. Üzenetet hozott Varju Jánostól: hogy a nyom megvan, de kevesen vannak a hajtáshoz, mert a gornyikok szerteszéjjel és a dolog sietős. Jó volna, ha négyöt legénnyel a hadnagy is jönne segíteni azonnal. Ő, a gornyik, elvezetné.

A hadnagy akkor jött haza a városból. Valami lakodalomban volt, ott táncolt, ivott. Kegyetlenül el volt fáradva.

— Bolond dolog. Éccaka nem megyek. De ha holnap reggel ráérne...

— Nem tudom. Az ur mondta, hogy sietős. Még az éjjel.

— Mondd, hogy nem megyek.

Később megbánta ezt az üzenetet. »El kellett volna menni«, gondolta, de akkor már késő volt. Az ember elment. Egyedül, vezető nélkül nem tudta, hová menjen. Bár azt kérdezte volna meg, hová kell az ember?

De fáradt volt és alig várta, hogy lefekhessék.

Azon az éccakán, szombatról vasárnapra virradóan a hidegszamosi tanyáról ötvenkét tulkot hajtottak el. Ez a tanya a várhoz tartozott.

*

Hajnalban a Várfu Lupulujon.

Az ösvény a hegygerincen kanyarodik,

egyik oldalon, mélyen lenn zug a Meleg-Szamos, másik oldalon a Riskó-patak kanyarog a völgybe. Szép, tiszta idő, kicsit fuj, csipősen a hajnali szél. Innen felülről messze ellát a szem a párátlan levegőben.

Az ösvényen Varju Gáspár áll. Támaszkodik a puskára. Hátamegett a ritkás fenyőben legel a lova.

A ló felkapja fejét és nyerit. Gyalu felől lóháton jön az apja és Styéfán.

— A hadnagy nem jött. Katonát se küldött. A tulkokat elhajtották.

Gáspár intett a fejével. Aztán a Riskó-völgye felé mutatott le:

— Ott viszik őket.

Az oldalon, jó darabon, le a patakig, irtás és le lehet látni a vizig. Varju János letekint arra, amerre a fiu mutat: sok-sok fehér pont mozog ott felfelé a patak mentén. A tulkok. Lovas emberek hajtják őket.

— Meg kell fogjuk őket.

— Meglehet, — mondta gondolkozva Varju János. Csak éppen, hogy kevesen vagyunk. Aztán a Styéfán lova és az enyém fáradtak is. Azt látom, hogy merre igyekeznek. Várj csak.

— Lapustyán ott van Onuc, — szól közbe Styéfán.

— Vajjon otthon van-é?

— Otthon van. Ma vasárnap. Annak lova is van.

— Jó. Akkor én megyek érte. Ti mehetek egyenesen Gyurkucára. Ott találkozunk még ma délelőtt.

Varju János, kantárszáron vezetve lovát, leereszkedett a Meleg-Szamos völgyébe. Ott a falu: Lapustya.

Onuctól, a gornyiktól, megkérdezte:

— Semmi ujság?

— Semmi. Hát te uram, tudsz-é valamit?

— Tudok. Itthon a lovak?

— Mind a kettő. Egész éjjel ettek.

— Akkor siess. Nyergeld meg őket. Ez az enyém itt marad. Osztán csákányt és nyilat.

Onuc hires nyilas volt.

A gornyik ment és Varju János letelepedett a tornácban falatozni.

A falu útján felfelé nagyvágatva jön egy lovas katona. Nem messze a bíró háza, oda egyenesen bé.

— Nana, — gondolta Varju János, de

csak szalonnázott tovább.

Gyerek szalad ki a biró udvaráról, elfut, aztán visszajön egy emberrel, annak dob a nyakában. Aztán a biró, a katona is kijönnek az utcára és veszett dobolás kezdődik.

A dobszóra megelevenedik a falu. Emberek, asszonyok, gyerekek bujnak ki a szalmafedeles viskókból és futton-futnak a dobos felé.

A dobszó eláll és a dobos ember szája elé kapja mind a két tenyerét.

»Tudtára adassék mindenkinek, hogy az éccaka a hidegszamosi tanyáról ötvenkét fehér tulkot hajtottak el. Aki tud róluk, jelentse... Aki nyomra vezeti a katonákat, jutalmat kap. Aki segíti, dugdossa a zsványokat, vagy csak nem jelenti, amit tud, akasztófára jut.«

Onuc jött ki a pajtából és vezette a két felnyergelt lovat.

— Hallottad, Onuc?

— Csak félfüllel.

— Mit gondolsz?

Legyintett a kezével a gornyik és elmosolyodott. Varju János is kacagott.

— Hová megyünk?

— A tulkokért. Két napra tarisznyálj.

A falu alsó vége felől zaj, lódobogás.

— Megint jönnek.

Öt lovas katona jött sebesen. Maksai elől. A katonák elporoszkáltak Onuc háza előtt és a biró előtt megállottak. Varju János a tornácról mindent látott és hallott.

Maksai szólt:

— Te vagy a biró?

— Én.

— Nem tudsz semmit?

— Itt nem hajtottak idegen jószágot ősóta. Ezt tudom.

Onuc készen volt. Lóra ültek és ki a kapun. Utjuk a biró előtt vezetett.

— Adjon isten, hadnagy.

— Nézz oda! Jó reggelt, vadászmester uram.

— Az este miért nem jöttél? Most nem kellene doboltatni.

Maksai nem felelt.

— Legalább embert adtál volna?

— Nem tudtam hirtelen.

— Most aztán lehetett?

Maksai sötéten bámult maga elé.

— Van-e valami nyomod?

— Nincs még eddig. De lesz, mert az ur megnyuz, ha az állatok nem kerülnek elé.

— Te hadnagy. Vadásztál-e már életedben?

— Mért kérdi?

— Csak arra gondoltam, hogy ahonnan annyi állatot elhajtottak, ott nyomnak is kellett lennie. Ötven állat a harmatos gyepen országutat vág.

Vér szökött Maksai arcába. Hirtelen, mintha eszébe villant volna valami:

— Hová készül most?

— Vadászni. Az az én mesterségem. Gyerünk Onuc.

Sarkát a ló oldalába vágta.

Maksainak nagy kedve lett volna utána rugtatni. De csak annyit morgott:

— Bitang!

Fáradt volt erősen. Hajnal előtt feldörömbölték legjobb álmából a lopás hírével. Sajgott a feje és égett a torka. Alig tudott eddig jönni, majd lefordult a lóról. Muszáj megpihennie.

Két embert Mariselbe küldött, kettőt Dongóra: doboltatni, tudakozódni. Ő maga a biró kertjébe, a gyepre ledült.

— Ahogy valami hír jön, költsetek, — mondta a katonáknak, akik vele maradtak.

Délután volt, amikor azzal költöttek fel, hogy itt egy ember, aki hallotta, hogy valami tulkokat hajtottak Mariselből Dobrin felé.

Maksai felszökött.

— Lóra!

A birótól vizet kért és a félkantát kiitta.

Mariselben nem tudtak semmit a tulkokról. Átlovagoltak Magurába. Ott tudtak valamit, valami tulkokról. Látták többen is. De hogy hány volt, azt nem számolták. Csakhogy nem Dobrin felé hajtották őket, hanem a dobrusi legelők felé.

Maksai fejét csóválta:

— Tovább csak.

Aztán estefelé megkapta a tulkokat. De nem amiket elloptak. Ezek albáki állatok voltak. A kolozsvári vásárról hajtották őket haza; nem keltek el ott.

— Vissza Magurára. A nyom rossz volt.

Este volt szinte, amikor holtfáradtan odaértek. Nem lovaknak való utak ezek.

— Hozzatok elé minden embert, aki ma a faluba másunnat jött haza.

Igy kapott egy embert, aki Gyurkucából jött. Az látott a saját szemeivel egy csorda fehér tulkot, lovas emberek hajtották Felső-Gyurkuca felé.

— Mikor volt az?

— Ma délután.

Maksai friss lovakat szedett össze és egy vezetőt. Aztán pihenőt adott embereinek, hogy egyenek is. Éjfélkor elindultak és hajnalra Gyurkucán voltak.

Ott megint semmit sem akartak tudni a tulkokról. Maksai a bírót és az esküdteket megkötöztette és a községházába záratta.

— Ha nem kerülnek elő a zsványok a tulkokkal, lógni fogtok.

A legényeinek és a lovaknak pihenőt parancsolt, magának friss lovat és egyedül indult Felső-Gyurkuca felé.

Szembe vele az uton csebres mokányok jöttek. A lovak egymásután összekötve balagtak, hátukon a terü. Egy ember vezette az első lovat kötőfékszáron. Hogy Maksait megpillantotta, lekapta süvegét.

— Honnan jössz?

— Felső-Gyurkucáról.

— Mi ujság arrafelé? Nem láttál tegnap errefelé tulkokat?

Ijedten nézett az ember a tisztre.

— Nem láttam én, uram, semmit. Az állat nálunk még pajtán van. De valami emberek beszéltek, hogy a Ponorban benn, akasztott emberek vannak.

Maksai szeme megvillant:

— Mit láttak?

— Én semmit, de mondják, hogy öt ember lóg a fenyőfán.

— Hol?

— A Ponorban.

— Messze van az?

— Itt tovább csak.

Maksai szó nélkül vágta sarkát a ló oldalába, hogy a kis borzas állat felnyikkant és megiramodott.

Felső-Gyurkucáig szekerek is járnak az utat, de azon felül már csak ösvény viszen tovább. A völgy megsűkül és néha a lónak vízbe kell gázolnia. Itt lassan haladhatott csak előre és nemsokára füstölgött a ló.

Jó félórát ut után megnyilott a völgy

és kitárult a csudás völgykatlan: a Ponor. A világ legfurcsább kertje a havas közepén. Köröskörül tornyosuló hegyek között szelidzöld gyepszőnyeg, sima, mint az asztal és a legfurcsább dolgokkal teletarkázva: hófehér márványsüvegek száz lábnyi magasan is ugranak ki a gyepből és szikráznak a napon, mint a fagyos hó; sziklahasadásokba belefut a víz, hogy valahol messze a hegyeken túl csörgedezzék ismét elé; barlangok teledestele állatok csontjával, amelyeket ma nem ismer senki, mintha valamikor a vízözön előtt ide járt volna temetkezni a világ minden, ma már nem élő állatfajtája. A mező teledestele virággal; most, tavasz legelején is virítottak csudásan buja szépséges virágok. És furcsán meleg ílt a levegő.

A virágos réten egy csomóban 10—12 öreg fenyő. Fekete és szakállas.

És csend és némaság és mozdulatlanság mindenütt.

Ide lovagolt be Maksai, egyenesen a fenyőfák felé.

Hirtelen megtorpant a ló és abban a percben nagy sereg varju és csóka rebtent fel a fákról, hogy suhogott a levegő és károgásuk élesen visszhangzott az elhagyatott helyen.

A ló pedig állott szétvetett lábakkal és fujt.

Maksai leszállott róla és gyalog ment tovább.

Kicsit szorongott és kardja markolatát erősen fogta. Olyan furcsa volt itt minden. Meg-megállott és körülnézett. Fönn, magasan a levegőben keringtek a sötét madarak a fenyők felett.

A kemény katona testét hideg borzongás rázta meg egyszerre: ott állott a fenyőknél és ahogy vizsgálta őket, hát megpillantotta azt, amiért idejött: az egyik öreg fenyőn, köröskörül a szakállas ágakon 5 ember lógott. A varjak, csókák csőrenyoma már látszott rajtuk.

Maksai körülnézett. Sehol semmi. Embernek, állatnak, mozgásnak, életnek a földön semmi nyoma. Csak ott fenn azok a kóválygó, károgó madarak. És szürke fellegrongyokat kergetett a szél.

Felmászott a fára és késével levágott egy hullát. Aztán lenn a földön nézegette, for-

gatta. Ruhája, mint a mócoké általában. De lám, a harisnyája véres. A combjába betört egy nyilvessző. A többit nem bántotta; de körüljárta a helyet. Egyhelyütt nagy körben le volt taposva a fü és tele marhatrágyával.

Maksai bólított. Aztán lovához ment vissza.

Itt nincs mit keresnie. Ez a dolog elvégeztetett. A vadat levadászták. De a tulkokkal mi történt?

A Pojánába! — határozta el magát Maksai és hajtotta a lovat vissza Gyurkucára. Alkonyodott erősen.

*

Akkor nap történt ez is: Basa Tamáséknál megbetegedett a jámbor Virág-tehén. Két nap előtt megellett, — szép, nagy bikabornyut, — de poklát nem vetette el. Próbáltak vele mindenfélét: követ kötöttek reá, hajtót adtak, nem használt semmi. Az állat kinlódott, bögött, nem evett, nem ivott, a bornya szegény koplalt. Basa Tamás uram végre is lovaslegényt szalasztott a Pojánába a mindentudó néző emberért, Iliáért. Mert ha Isten után valaki, úgy ő segethet itt már csak.

Reggel ment el a lovaslegény, délire visszajött, hogy Iliá bá' jön.

A nemzetes ur morogva járt-kelt egész nap, a nemzetes asszony zsörtölődött a cselédekkel és az unokájával, kis Anna az ebédnél falatot se evett.

— A cselédekbe is, mintha az ördög bujt volna.

Szegény, csendes Virágot az egész ház szerette.

Délután aztán megérkezett Iliá és Basa Tamás egyenesen a pajtába vitte. A néző ember megvizsgálta az állatot és kikérdezte a gazdát. Aztán olajat kért.

És egy jó félóra alig telt el, már örvendezett a ház; a nemzetes ur nem morgott, a nemzetes asszony nem zsörtölődött, a cselédeknek is megjött az eszük. Kis Anna egyszerre azt vette észre, hogy ő éhes.

Merthogy a szelidszemű, jámbor Virág tul nagyon a veszedelmen.

Iliá bejött a pitvarba és alássan kérte, ülhessen egy cseppet, mert fáradt erősen és falni valót is kért, merthogy tegnap óta alig falhatott valamit.

Mindent kapott és Basa Tamás uram maga hozott neki egy csupor bort.

— Mi ujság a Pojánán?

De Iliá előbb evett, ivott és csak azután, nagy lassan mondta:

— Baj van nálunk, nagyuram. Nagy baj!

— Nó!

— A halál kóborol a Pojánán.

— Az Istenért! Mi történt?

— A fiu!

— Gáspár?

— Az, éppen az. Ténnap éccaka, fenn a havason, a Ponorban. Ugy hozták haza saroglyán.

A sötétedő pitvarban szivdobbantó csend; a tűz lobog nyughatatlan lángokkal, künn szürkület. Valami mintha suhogna a csendben, de lehet, hogy csak a szél odakünn.

Kis Anna a pucikban ül, ölében kis cirmos cica. A nemzetes ur ül a szalmáskarosszékekben, a nemzetes asszony az ajtóban, mint öreg, rémült kérdés.

És Iliá beszéli:

— A zsványokat nyomozták két hete már, éjjel és nappal. Ténnap aztán összekaptak. Azok öten. Kemény vadmócok, csákánnyal és puskával, lóháton. Hajtották az uradalmi tulkokat Hidegszamosról. 52 tulkot, fehérét, mint a frissen hullott hó. Lapustyától Ponorig nyomról-nyomra utánuk. Ott a zsványok éjjeleztek, pihentetni kellett az állatokat. Ott kaptak össze. Azok öten, ezek négyen. Leverték az ötöt. Megölték őket. De Gáspárt saroglyán hozták haza ma hajnalban.

És Iliá folytatja:

— Sebet kapott; a szemeközé éppen. Csákánnyal. Most fekszik, mint a kidölt fa. És a halál a Talharu ormán ül és feni a kaszát. Hallottam jól!

Iliá felállott és vette a sapkáját. Más senki nem mozdult. Az öreg ur végre megkérdezte:

— Mit mondasz, halódik a fiu?

— Lehet. Nagy a seb. Mérgező seb. Az éccaka lesz a tusakodás a kaszással. Ott leszek én is, ha kopog az ajtón. Ha nem ülhet az ágya szélére, amíg a nap felsüt, akkor megél a fiu. Ott leszünk: én és az uram is. Csendes jó éccakát nagyuram.

Kis Anna a pucikban ült, ölében a kis cirmos cica. Egy szót nem szólt, egy árva

szót nem ejtett hangosan. De magában, néma szókkal imádkozott: »Uram, én jó Atyám, hálát adok Néked, hogy a Virág, aki olyan jámbor, olyan szelid szemü, olyan kedves tehén, amilyen több nincs és nem is lesz, nem pusztult el, de meggyógyul és szegény kicsi boci nem lesz árva. Hála Neked, jó Istenem, Atyám, aki gondot viselsz mindnyájunkra és meggyógyítod a betegeket.«

Ilia réges-régen elment már és kis Anna még mindig ült összekuporodva olyan kicsire, amilyenre csak tudott és cirógatta a kis cirmos, doromboló jószágot. Egy szó sem hagyta el ajkát, egy árva hang sem. De néma szókkal, hangtalan beszéddel imádkozott.

*

Hogy a nap lebukott a Talharu megé, veres maradt az ég. A hegyoldali gyepe, mintha vérrel öntözték volna le. Csend volt és semmi élet sehol, madár se rebbent.

Aztán elfakult minden szín, felkelt a hold és ezüstös lett az egész éccakai világ. És az ezüstös mozdulatlanságban, mint sötét kísértetcsapat ereszkedett a hegyoldalra lefelé a Maksai lovas portája. A megpuhult gyepes földön nem dobbant a lovak patája, de eccer-eccer csörrent egy kard, avagy kengyel, s a fekete lovasok fekete árnyéka lenyulott a patakig.

A tornác grádicsán mozdulatlanul gubbaszt Varju János. És nem mozdul, amikor csunyán kezdtek vonítani az udvarbéli kuttyák. Lát jól mindent, látja a lovasokat, amint hosszú libasorban jönnek lefelé; látja, hogy amint az első a ház előtt megáll, köréje gyűl a többi. Aztán egyik kiválik közülök és egyenesen feléje.

A tornác árnyékban van, a lovas nem lát mást, mint az ablakon kiszűrődő vörös világot.

A tornác előtt megáll és kiált:

— Hej! Valaki! Ki van itthon?

Meghorkan a ló és felkapja fejét.

Maksai előtt áll Varju János, mintha a fekete földből nőtt volna ki.

— Csendesebben, hadnagy!

Aztán észre se véve annak hirtelen megrettenését, folytatja csendes hangon.

— Elsötétedtetek; itt megháltok. A lovakat a színbe kössétek, a pajtában nincs

hely. De a legények elhálhatnak a pajta hijján a szénában. Te bejössz a házba!

Maksai nyeregből szállott és a legénységet is leszállította. Az udvarból egy ember jött ki. Annak Varju János szólott néhány halk szót. A katonák a lovakkal az udvarra mentek.

A tornác előtt ketten maradtak csak. És a kuttyák is elhallgattak, néha-néha vakkanította el magát egyik-másik.

— Gyere a házba — és előrement Varju János. A pitarba; onnan az első házba. Maksai a nyomában. A gazda hátraszólt:

— Csendesen. Csak csendesen.

Furcsa, imbolygó világosság: a tüzhelyen égett a tűz és magas tartóban az asztalon vastag viaszgyertya.

Varju János előreengedte vendégét. Kezével az ágy felé intett:

— Ott. Lásd magad. Csak csendesen.

Ott, igen! Az ágyon, teste betakarva, feje bekötve, mozdulatlanul, halálos némán. Az ágy melletti széken agyagtálban gyolcsruha ázott; másik széken az ágy lábánál fehérhaju vénséges Ilia. A szék hátán nagy fekete madár.

Maksai riadtan állott:

— Talán alszik.

Varju János odaállott az ágy fejéhez, ráhajolt a bekötözött fejre és kezével a tarkóról lelógó kezét fogta.

Aztán visszalépett:

— Még él! Gyerünk ki.

A pitarban megpiszkálta a hamvadó tüzet és fát vetett reá. Aztán egy kulacs-csal kínálta vendégét.

— Igyál! — és ő is ivott.

Leültek. És ahogy a gazda a padkán összegörnyedve, kuporodva ült, térdeit magasra huzva, háta meggörbülve, szeme meredten a lángokon, mozdulatlanul: mintha nem élne.

— Láttad! — szólalt meg egyszerre. — Itt csavarog a halál. A Pojánán... A kaszás halál.

— Mi történt hát? — és ez volt az első szava Maksainak, hogy a házba lépett. Ez is nehezen jött ki belőle.

— Csákánnyal vágta a szeme közé.

— A zshiványok?

— Ténnap éccaka, amikor a hold kibujt. Ugy hoztuk haza. Azóta így van. Láttad!

— És a zsványok?

— Meghaltak. Mind. Felhúztuk a fenyőre. A tulkokat idehajtottam; csak öt hiányzik. Holnap hajthatod haza. De — félek, drága árat adok érte...

Elhallgatott. A hadnagy nem mert beszélni. Valami félelmes, valami szorongó érzés nem engedte.

Később felállott a gazda, szalonnát, turót, kenyeret hozott és kést.

— Egyél, igyál. Aztán a hárságyon itt alhatsz. Én megyek.

*

...A tornácra nyíló ajtón keresztül be-sütött a nap és hűvös, fűszeres levegő ömlött a pitvarba.

— Jó reggelt, hadnagy! — Vén Ilia rakta a tüzet a tüzhelyen.

— Jó reggelt, apó. Mi ujság?

— Megfordult az éccaka.

A küszöbön, szemben a nappal ült Varju János, beszélgetett egy emberrel: »Ahogy mondtam, mind a 160.« »Sok lesz az, uram.« »Ahogy akarod, 160 juh, vagy az akasztófa.« »És ha meglesz a juh?« »Én nem tudok semmit, nem ösmerek senkit.« »Nó jól van. Akkor mehetek. Holnap estére itt lesz mind.« »Norok.« Az ember elment. Maksai a beszédet nem hallotta, de az embert látta jól. A felső ajaka be volt hasítva.

Varju János megfordult:

— Nincs már közel a halál. De, — tette hozzá, — nagy tusakodás volt.

Maksai felkapta ruháit és a tornácra lépett; legényei itattak és énekeltek. A har-matos fü ragyogott és friss, borzongató szellő fujdogált.

— Jó időnk lesz, hadnagy uram! — kiál-totta egy legény.

— Ugy látszik. Siessetek.

Visszatért a házhoz.

A gazda intett neki:

— Gyere be.

Bementek a belső szobába.

Gáspár most is, mint tennap este. De a szobában világosság volt, egy ablak nyitva. Bekötött fejéből csak egyik szeme villogott ki, meg az arca alsó része.

Maksai az ágyhoz lépett. Szava nem volt.

Gáspárnak pedig mintha mosolygott volna a szája.

Aztán csak megszólalt. Alig érthetően:

— A táncot Te érted jobban, de a va-dászást én.

Bucsuzáskor, a hadnagy nyeregben ült már és Varju János mellette állott, a tulkokat a katonák éppen terelték az uj utra, eszébe jutott Maksainak:

— A tennap délután a Ponorban jártam.

— Láttad az öt dögöt? Mi van velük?

— A csókák és a varjuk szállották meg őket.

— Elvégzik alaposan. A varjuk.

— ...Igazsága van: a varjuk.

*

Néhány nap mulva a főkapitány, ifju Bethlen István, megérkezett a várba, 2 zászló huszárral. Egy éccakára csak, mert másnap már ment is tovább Váraddá! El-vitte Maksait is. Ugy mondta a hir: kinn, Magyarországon, a parasztok mozgolód-nak, azok között kell egy cseppet széjjel-ütni.

V. FEJEZET

Meghalt Basa Tamás uram öreg élete párja, a csendes, könnyen síró, örökké dolgozó nemzetes asszony. Elmulott úgy, aho-gyan élt: alig is vette valaki észre sze-gényét. Csak egyszer nem kelt fel hajnalban ágyából: elaludt örökre.

Eltemették. A virágos cinterembe és hi-mes fejfát szurtak fejtől a dombra.

Csunya, sáros, ködös őszidő volt, s szitált az eső. Az egész gyülekezetben csak kis Anna sirt, de az ő könnyei is némán peregtek; az öreg nemzetes ur komolyan hajtotta föld felé fehér fejét. Ebeniek se voltak ott, a távolabb lakó atyafiak közül egyse.

Temetés után egy héttel Varju Gáspár jött a Basa-kuriára. Csunya idő volt akkor is, sáros és hideg; hidegen hasító szél fujt és nehéz fellegek kergették egymást.

— Nem voltam otthon és csak most tud-tam meg, hogy a nemzetes asszony meg-halt, — mentegetőzött, — pedig legalább a koporsóját akartam volna vinni segíteni. Legalább azt.

Basa Tamás megszorította a fiu kezét, kis Anna arcán lassan perdült alá két könny és ajaka reszketett. Az a csendes,

síró asszony mégis-mégis hibázott erősen.

Hallgatva ültek a kemence mellett. Délután volt és mondom, csunya, szomoru őszutó.

Gáspár fát rakott a tüzre fel és mikor felpillantott, észrevette, hogy a leány erősen nézi az arcát.

— Megcsúfoltak, ugyé? Azt nézed.

Valóban, a fiu arca, mintha két külön félből lett volna összeragasztva. Középen éppen, a homlokától a szeme között le az orra mellett az álláig vastag vörös barázdá. Most, hogy a tüzre való hajolástól vér ment a fejébe, a félorcája veres volt, de a másik fehér maradt.

— Erősen megcsúfolt az a bitang.

— A tavaszon?

— Akkor. Csákánnyal.

Anna nem folytatja a beszédet. A szobában csend. Öreg Basa Tamás uram nézett ki az egyetlen üvegablakszemen által, a sáros udvarra. A tűzhelyen éppen lángra lobbant a fa.

Gáspár később felállott, hogy ő indul is haza.

Anna tartóztatta:

— Olyan egyedül vagyunk, Gáspár. Olyan pusztá a ház most. Nagypával napszámra alig beszélünk egy szót is. Sehová nem járunk és vendég se jön.

— Maksai is elment, — ugrott ki Gáspárból a szó, de rögtön megbánta és szerette volna a nyelvét leharapni, hogy szólt erről. De a lány nyugodt, szomoru hangon mondta:

— El, az is szegény. Még bucsuzni se volt ideje. Csak befutott és köszönt. Nem tudok róla semmit.

— Nem!

Gáspár állott, Anna szemben vele és nézték egymást. És gondolta magában mindakettő: milyen hideg, milyen szomorun megviselt a másiknak arca: mint kinn, a hasító, borzongató őszidő.

Kis Anna megrázta fejét:

— Nem jó ez így, Gáspár. Nem jó!

Gáspárnak is ilyenforma gondolata volt és eszibe jutott sok minden:

— Látod, kis Anna — mondta és szava lassu volt és döcögős, mint őszidőben, sáros, gubbenős uton a szekér járása — látod, kis leány, ilyen egyedül vagyok

én mindég, amióta az eszemet tudom; ilyen merőben pusztá egyedül.

És hogy a leány nem válaszolt, hozzátette:

— És édesapám is, ő is ilyen egyedülvaló, amióta van...

— Nehéz sors.

— Meg lehet szokni. Sokszor még jó is. Csak ilyen időben, mint ez is most; akkor reánehezedik az emberre. Látod, Annus, én akkor voltam csak boldog, amikor — régen volt az — vasárnaponként idejártam hozzátok. Akkor boldog voltam.

Allottak szemben: két ifju ember. Két egyedülálló, árva fenyőfa.

— Mégis elmaradtál tőlünk.

— El, Anna.

Egy kicsit, mintha mindkettőjük nézése megkeményedett volna.

— Mindig jó szívvel láttunk pedig.

— Igaz.

— Mégis elmaradtál!

Süvöltött a szél kinn és rázta az ablakokat; a tűz néha fellobogott, néha meg lelapult, hogy a láng széjjelcsapott a tűzhelyen és füst ömlött szerte a szobába.

— Sok-sok minden megváltozott azóta. Te tudhatod, Anna, hogy nem én változtam. Legfeljebb a képem.

— Gáspár!

— Nem vagyok már gyermek, de Te sem vagy az. Ugy, mint akkor, nem jöhettem volna hozzátok azóta.

— Mit akarsz, Gáspár?

— Tudod jól, mit akarok mondani. Te tudod.

Merőn nézte a leányt és az lassan lehajtotta a fejét.

Bucsuzott Gáspár.

— Mikor keresel meg minket? Lásd, nagypóért is eljöhetnél eccer-eccer.

— Nem tudom, kis Anna. Egyhamar nem. A váradi kapitányhoz szegődtem deáknak.

— A bolondos Zólyomihoz?

— Hozzá. Hivott. Itt nincsen semmi dolgom most.

Hallgattak. Aztán kis Anna kezét nyújtott és Gáspár megfogta a lány kezét.

— Te, Gáspár! Ha én most kérnék tőled valamit, megtennéd-e?

— Lehet.

— Add nekem a varjudat. Te elmész és

én is egyedül vagyok itt. Add nekem.

Gáspár gondolkozva nézte a leányt. Kezében érezte a kezét. Az is nézte őt, komolyan, nyílt szemmel.

— Jó! Elküldöm, de vigyázz reá. Vigyázz arra a madárra! Az is árva, amint én,

vagy mint Te is. Vigyázz.

Eleresztette a lány kezét és ment.

Ahogy fordult, arcába vágott a tűzvilág. Kis Anna úgy látta, hogy a félarca, mintha mosolyogna, a másik félarca szomorúan komoly, mint a holt ember orcája.

Folytatjuk.

Táncolnak a darvak.

Megkopott a tolluk, egynek sincs már fészke,
De lecsapolt nádra, igába tört rétre
Kurjongatva szállnak esőverte árnyak:
Megjöttek a darvak.

Ködbe vész a síkság, estébe a nappal,
Nézik hunyó szemmel, nézik csüggedt nyakkal,
Nézik: mit se látva, várnak: mit se várva,
Kiebrudalt darvak.

Másé itt a tavasz. Új igazság támadt.
Másé majd a nyár is. Jobbak a ludlábak.
— Nem igaz, nem állják, nem igaz, nem bánják.
Lázadnak a darvak.

S hogy a regi síkon köszönt az új reggel,
Aranyozott tollal, felpirosló kedvvel,
Finoman kevélyen, — soha ilyen szépen —
Lépkednek a darvak.

Mókás, uri daccal magyar táncba állnak,
S háttal az életnek, elé a halálnak,
Sej-haj, daliásan hetykén, figuráson
Táncolnak a darvak.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

Megállt az óra.

Ugyanakkor, amikor Erdélyben, egyházlátogató körutján Marosvásárhelyen a Br. Kemény Zsigmond irodalmi társaság nevében dr. Antalfy Endre üdvözölte Makkai Sándor református püspököt, örömét és elismerését fejezve ki előtte »Magyar fa sorsa« című könyvének az erdélyi Szépmíves Céh kiadásában Erdélyben való megjelenése alkalmából, ugyanakkor a Budapesti Hírlap pünkösdi száma közölte Szász Károly vitairását Makkai Sándor erdélyi püspöknek a vádlott Ady költészete védelmében »Magyar fa sorsa« címen írt tanulmánya ellen.

Az írás, amely a konzervatív irodalom művelőinek és közönségének körében visszhangos tetszést aratott, amelyet hivatalos irodalmunk reprezentánsai röpirat- és könyvalakban kiadni és terjeszteni, középiskolában és egyetemen tanítani elhatároztak, érdemes arra, hogy vele ezen a helyen foglalkozzunk.

A vitairat azt állítja magáról, hogy ő Makkai püspök Adyról írott könyvének bírálata, holott nem az, valami egyéb.

Nem kritika, merthízen a kritikának mindenekelőtt tárgyilagosságnak, a személyiségtől elvonatkoztatottnak, jóniszeműnek, lojálisnak és komoly fegyverekkel vívónak, nyílt, határozott, következetes modorúnak kell lennie, márpedig e tizenegy újságcolumnára terjedő »kritikában« egymásután a következőket olvashatjuk:

»De ő, (Makkai) mikor az Ady előtti harminc év nagylendületű irodalmi életéről (?), ennek az életnek értékéről és eredményeiről mit sem akar tudni, illetőleg cinikusán, gögös lekicsinyléssel szól róla...«

»A magyar költészetben két zseni tűnt fel eddig: Petőfi és Ady — mondja Makkai lapidáris rövidséggel, ellenmondást nem tűrő (?) határozottsággal, úgy, hogy első olvasásra alig merünk hinni saját szemünk-

nek, hogy ilyen valami érthetlenséget ír le valaki, egy magyar ember, egy főpap, akinél elvégre sem az intelligenciát, sem az ép érzéket nem volna szabad kétségbevonni.«

»Megértem — (mondja Makkai) —, ha azok, akik nemzetünk számára életrevaló, egészséges, új ifjúságot akarnak, Ady költészetét nem tartják kívánatos zenének az ifjúság felvonulásához az élet küzdőterére.

Ebből a kijelentésből — írja Szász Károly — a contrario az következik, hogy Makkai, aki nagyon is kívánatosnak és nagyszerűnek tartja Ady költészetét, nem tartozik azok közé, akik nemzetünk számára életrevaló, egészséges ifjúságot óhajtanak.«

»...nem ártallja (Makkai) kifogásolni »a történelem és irodalom egyoldaluan fehér kezelését«, ami — szerinte »két nagy veszélyt rejt magában: délibábos, irreális nemzeti érzést növel és az életharcban erőtlenséget erkölcsi szentimentalizmust táplál.« Vagyis Makkai a történelemnek és irodalomnak fehér kezelése mellett más színt is követel. Ez a másik szín persze (?) — az egész könyvét átlengő szellemből, az úgynevezett egyetemes humanum folytonos, rajongó dicséretéből következtetve (?) — csak a vörös lehet.«

»Mert a Horváth János szavai szerint is »egy léha erkölcsi felfogás salakjába« keveredett Ady Endréről nevezett bálványimádás szellemi járvánnyá szélesedett... Efféle lelki ragály egyáltalában nem ritka jelenség az emberiség történetének során, de sokszorosan fájdalmas és megrendítő, mikor áldozatául esik olyan talentumos, képzett és sok szép tulajdonsággal serény nyelvékes ember is, mint amilyen Makkai.«

»Úgy látszik, hogy kóros akaratgyengeség — mi Ady Endrének is jel-

lemző főtulajdonsága volt — teszi kép-
telenné az e ponton talán sajnálatra-
méltónak mondható Makkait arra,
hogy ellenálljon az erkölcsi rút és gonosz
kísértésének... a lelki ragály is, amilyen-
nek tartjuk az adyzmust, csak azokat ra-
gadja és rontja meg, akiknek lelke hajlamos
reá.«

»De ha egy olyan nagy tudású és
írni kitűnően tudó, s tekintélyes ha-
talmi állásban lévő ember, mint Makkai
ír meg ilyen könyvet: mindnyájunknak eb-
ben az innenső táborban éreznünk kell a
jelenség szomorúsága mellett igen nagy
veszedelmességét is.«

»Bizonyosan tudjuk, (?) hogy ez a sze-
rencsétlen könyv nagy szakadékot támasz-
tott Makkai és leghívebb emberei közt is,
akiket az ő emberi, papi, családi
erényei s baráti, vagy éppen szerető
tanári emlékek fűznek hozzá.«

»Mert ne felejtse el a magyar ifjúság,
hogy hazánkat nem az ellenség fegyvere
tette tönkre, hanem a saját fiai által ter-
jesztett mételey rontotta meg... a Makkai
könyvében is folyton dicsített »humánus«
egyetemességének hazug jelszavaival... S
ha Magyarország feltámadása mégsem kö-
vetkezik el: ez a mételey lesz az oka, amit
sokan gonosz tudatossággal, sokan — köz-
tük, hisszük, a szellemi ragálytól megtáma-
dott Makkai is — talán nem gonosz
indulattal terjesztenek.«

Mi ez, ha nem sár? Ha nem az igaz
fegyverekből, a meggyőződésből és lé-
legzetből kifogyott küzdő vak csapkodása?

Szabad-e valakinek, akit a kritika kút-
főjeként kellene tiszteljenek, ilyen harc-
móddal játszani el a kritika hitelét.

Milyen nobilis eszköze a dialektikának
valakiről nem azt állítani, hogy kuka és
bolond, hanem előzékenyen, de minden-
esetre óvatosan azt mondani: »egy ember,
akinél az intelligenciát és érzéket két-
ségbevonni nem volna szabad.«

Micsoda ódivatú irodalmi arab etikett
valakit talentumosnak és nagy erényekkel
ékeskedőnek bésátorozni, csak azért, hogy
aztán már bátran az intelligenciáján kólint-
hassuk.

Miféle logika az, amely a Makkai idé-
zett szavaiból azt a következtetést préseli

ki, miszerint Makkai nem óhajt nemzete
számára egészséges ifjúságot? Vajjon vak
volt-e az erdélyi református magyarság,
hogy ilyen ember kezébe tette le gyerme-
kei lelki nevelésének kérdését, amikor Mak-
kai püspökévé választotta? De adhat-e
Makkai bármelyik könyvének bármelyik
mondata is engedelmet a fenti feltevésre?

Minő rabulisztika Makkai szavaiból, ame-
lyek párt vagy felekezeti szempontjain felül
— de sohasem a fajta szempontjain kívül
— az egyetemes humánusot hirdetik: a
bolsevizmust olvasni rá a magyar Adyt
magyarán kritizáló magyar püspök fejére.

Micsodás etika az: erkölcsi gyászbeszé-
det tartani a különben »olyan talentumos,
nagy tudású és erényekkel ékes« Makkai
felett?

Milyen gladiatori kritika, amely még
Makkai regényét, az »Ördög szekerét« sem
rest átkutatni, hogy kirántva belőle a »kó-
ros akarategyengeség« tengelyét, ezzel üsse
le a nyílt, komoly és minden szenvedélytől,
elfogultságtól mentes szavú prédikátort.

Minő tekintélyrombolás: látván, hogy
Adynak ekkora, ilyen »tekintélyes hatalmi
állásban levő«, mondhatnám polgárilag is
habilitált védelmezője akadt, azt annál job-
ban kipellengérezni, mivelhogy az ilyennek
meghurcolása minél elsőbbrangú érdek.

Jaj, de mikor Makkai főbenjáró bűne,
hogy éppen azt az Adytól visszafelé számi-
tott harminc esztendő-t »sivatagozta le«,
amelyen belül korántsem Arany János köl-
tői munkássága esik — mint ahogy azt
Szász Károly kimutatja — (merthiszen az
Ady fellépése csak az 1910-edik esztendő-
vel számítható), hanem amelyen belül a
többek között éppen a Szász Károly iro-
dalmi működése ment végbe.

*

De menjünk beljebb ez írásban, mert ez
itt még csak az epidermis.

A kritika feltételezi a tárgy ismeretét.
A kritizálandó objektumot nem elég a
szánkba venni, meg is kell rágni, meg is
kell emészteni, hogy belőle csont és hús,
kalória és mozgás legyen.

Szász Károly csak olvasta Adyt és Mak-
kai, de egyiküket is meg nem értette. Ezt
meg is mondja őszintén vitairásában, Ady
»Fekete zongorá«-járól szólva: »... Makkai

Sándor sem igen tudná kifejtteni előttünk, hogy ennek és az Adyban halomszámra előforduló ilyen helynek mi is lehet volta-képpen az értelme?»

Egy példát erre nézve a sok közül:

Mindazok, akik az Ady költészetét hasis-áalomnak minősítik, úgyszólván kivétel nélkül megbotlanak az »Új vizeken járok« című Ady versben:

»Hajtson szentlélek, vagy a korcsma gőze, Én nem leszek a szürkék hegedőse.«

És nyolc esztendővel az Ady halála után, a Földessy, Dóczy, stb. tanulmányai után és a Szabó Dezső előadásai után Szász Károly ma még mindig így érti ezt a két sort: »... Ady, akinek mindegy volt, hogy a szentlélek hajtja-e vagy a korcsma gőze.«

Hát ha igaz az, hogy ebben a két sorban Ady erre a mindegy-re esküszik, akkor az is igaz, hogy Petőfi maga volt a destrukció, amikor azt kívánta: »Gombóc legyen az ég S én benne töltelék.«

Hát hiszi azt valaki, aki már megpróbálta, hogy lehessen részegen alkotómunkát végezni? Még eddig legfeljebb Ady volt akkora és a lírától annyira mérgezett, hogy írni még részegen is tudott.

Hasonló erkölcsi felháborodást ébresztett Ady azzal a rosszhiszemű óhajtásával, hogy nekünk Mohács kell.

»A magyar fa kiszáradását óhajtó Ady — írja Szász Károly (komolyan így írja) — szinte gyűlölettel eltelve a hazai föld iránt, kérde magától, hogy mit keres ő a Tiszaparton?«

Hát a tomboló, az átkozó harag, a gyűlölet határán vergődő szeretet, amellyel végzetesen, tehetetlenül és elszakadhatatlanul szeretjük azt, aki pedig folyton megcsal, szégyenbe ejt, aki legszebb vágyainkat hagyja beváttatlanul, aki nem tud az ideálnak magunk festette alakjává tisztulni, magasztosulni: ez a harag, ez a keserűség és ez a gyűlölet nem mind szerelem-e?

Mert Adynak — és ebben áll az óriási különbség — nem az anyja volt ez a föld, ez a fajta, mintahogy az volt például Aranynek, akinél szörnyű patológia lett volna, ha a magyarságot az Ady módján szereti — hanem a szerelmese.

Nem volt még magyar próféta, aki olyan őrjöngve rázta volna boldogtalan nemzetét, s aki ezzel az örök zokogással maga is úgy vele rázkódott volna, mint Ady Endre. Hiszen az Ady-tragédia ma már minden kicsitlító előtt is tisztán áll: megváltó magános szándék, amelyet elsodort, magával sülyesztett a tömegtehetetlenség. S minél nagyobb és hősbibb volt a szándék, annál mélyebbre maga alá.

És ezt a megváltó szándékot, amelynek vesztiért Isten már egyszer tetemrehívta ezt a nemzetet, amelynek vesztiét, tehát a nemzetéét is, éppen a meg nem értők, az idején fel nem ismerők okozták, ezt a halottaiban is élő szándékot akarnák ugyanazok a sírásók még egyszer elföldelni — ó, mindegy, hogy vakság-e ez, vagy gazság: egyképpen bűn, s nekünk Mohács kell, hogy ettől megtisztuljunk.

De menjünk tovább: lehet-e Ady istenességét csupán a vívódások, a tagadások idejéből mérni? Ebben a kérdésben nem az időbeli egymásután-e a döntő, hogy elébb megingott, mert megcsalódott, azután vergődött, vívott, azután tagadott s végül visszahullott Istenbe, mélyebben, mint más, mert szennyesebben és szomjasabban, messzibbről érkezve, mint más.

Szabad-e — mintahogy azt Szász Károly teszi — összeválogatni a küzdelmek és tagadások idején gyónó Adyt, Adyból csak az akkori lázadót látni meg és ezt a pillanatnyi arcot az egész egyetemes és végleges Adyként mutatni fel: íme az Antikrisztus?

De vizsgáljuk bár Adyt, mint csupán a tagadás idejéből valót, nem tartozunk-e észrevenni: ő úgy vesztette el útja elején az Istent, hogy nagyon kereste azt a különös szépséget, rendkívüli jóságot, tökéletes harmóniát, amit a gyermek a világba belesejt, de amit, sajnos, nem árul ingyen ez a világ.

Vajjon nem az emberek építették-e össze mindazt a diszharmóniát, az egész csúf, rossz, kíméletlen, kegyetlen sárvilágot, amire Ady a zseni terheltségeivel: elefantiázisos lelkével, pókháló bőrrel, megtárgult szemével százszoros fájdalommal eszmélt, amikéért végeredményében az Istent tette

felelőssé, amik megváltoztatásáért magával az Istennel harcolt?

S vajjon nem azért járatta-e meg vele Isten a poklok mélyét, hogy trombita legyen, amely saját, sokban nem kisebb vétkeink nagy, őszinte, mély megbánását zengesse vissza? Vajjon nem küldetés volt-e az a sok testi gyalázat, példázni rajta a magunk közös gyalázatát, vajjon Ady élete nem nagyszerű példázata volt-e az isteni kegyelemnek, amely addig nem hagyta el-esni az embert, amíg az hozzá vissza nem talált:

»Már öt örökre megtaláltam,
Egyek leszünk mi a halálban.«

Ady küldetés volt, áldozat, elrothadó mag, melyből kinőtt az új idők kalásza.

*

Dehát mit tudnak erről mindazok, akik miatt ma harc áll itt, Istennek egy templomban való dicsérete helyett. Közülük egyik se volt zseni, a vers lelkéig, a vátes ködén túl, az élet mélységébe közülük egyik is nem látott. Ők nem ismerik a zseni természetrajzát, élettörvényeit, lélektanát; nem tudják, hogy a zseni életet termő betegség, égő áldozat, a faj képlete, a közösség kinövése, vak próféta, országtalan király; nem tudják, hogy a vers alkohol, tragikum, küldetés, életforma; ők nem tudják felmérni az Ady hivatását, életét...

Ők nem küzdöttek és ők nem szenvedtek, sohasem sirtak és sohasem nyilott ketté a szívük. Egész életük olyan közpszerű és progr. nszerű, minden, ami ezen a földön és ebben az országban történt, olyan természetes és kellemes, az egész világ olyan célszerűen berendezett volt, hogy amikor ugyanezen a tájon, ugyanazon viszonyok között vergődő, lélekzet után kapkodó, delirizáló és szörnyű víziókról profé-

ciáló magukfajtaját pillantották meg: rá sem ismertek, hogy az is ember.

Egy óriási anakronizmus ők az új idők határán, egy darab múlt, amely akkor lenne tiszteletreméltó, ha nem kívánná vissza az elment idők bonvivant szerepeit és megmaradna csendes nagyapa fotográfiának.

Ez az álláspont a hivatalos irodalom képviselőire sem szégyen, sem szerencsétlenség nem lenne. Fiut az apától, mindig volt tíz-húsz esztendő, ami elválasszon, ez természetes.

De Adyt meg nem értvén azt mondani, hogy ő érthetetlen; mivel új, mivel rendkívüli, mivel zseni, azért nem magyar, azért erkölcstelen, azért istentelen; a vele való megbékülés jegyében őt lefokozni, összes kiténteléseitől megfosztani, száműzni őt a magyar Pantheonból; a vita folyamán olyan dilemmák elé állítani a lelkek tömegét, mint hogy: vagy Ady — vagy Arany; vagy nemzetközi — vagy magyar; vagy polgári konzervatív — vagy radikális demokrata; vagy destruktív — vagy konstruktív; vagy református püspök — vagy katolikus akadémiai tag; vagy Makkai Sándor — vagy Ravasz László; vagy Krisztus — vagy Antikrisztus...: ó, ez már nem irodalmi vita többé, ez már bűn és bűnre szövetkezés a nemzet és az ifjúság élete, fejlődése ellen, ez a magyar jövő félrevezetése, megrekesztése; ez hazafiatlanság, erkölcstelenség és vallástalanság: összege mindazon bűnöknek, amelyekkel ők Adyt vádolják.

S jaj ennek a népnek, ha a jövő itélőszéke nem őket ítéli el.

*

Mert az idő halad tovább, nálunk pedig megállt az óra.

Csanády György.

Beszéljünk az erdélyi műkritikáról.*

Az erdélyi irodalommal az impérium-változás nyolcadik évében végre eljutottunk oda, hogy nem csak lehet: kell is beszélünk róla. A tétován próbálkozó első lépések után a mindjobban felszabaduló energiák olyan lendülő erővel iveltek föl, akkora utat futottak be, hogy ma már csupán a látni semmiképp sem akarók tagadhatják a nagy előhaladást. Legjobban észlelhetjük irodalmunk értéknövekedését akkor, ha itthonról kimozdulunk. Az erdélyi író — valljuk be őszintén — az impérium-változás első éveiben csak némi röstelkedő bocsánatkéréssel rebeghette el ismeretlen nevét és erdélyi derivációját. Örülhetett, ha elnéző vállveregetés volt rá a felelet, ami körülbelül azt akarta mondani: »Jó, jó, hiszen ez még alapjában véve nem is olyan nagy szégyen! Voltak szórványosan példák a zoológiában arra, hogy önképzőköri embriócskákból egész türhető tollas kétlábúak lettek!« Ezzel szemben ma a legigényesebb Budapesten is nyugodtan megvállhatja már a tollforgató, hogy Erdélyben fogyasztja a papirost és tintát s hogy az erdélyi litteratura szolgálatában hiszi és miveli a szépet. A kegyes leereszkedést az őszinte érdeklődés, a sajnálkozó szánalmat pedig egyre több reverencia váltotta fel.

Vajjon minek fokmérője ez a megváltozott hangulat? Nyilván annak a jelenségnek, hogy az erdélyi irodalom tágabb viszonylatokban is helytálló értékévé dolgozta föl magát. Produkált könyveket: regényeket és verses anthológiákat, melyek sem minőségben, sem viszonylagos mennyiségben nem maradtak mögötte a hátrókön tül, nagyobb átfogó képességű irodalom termékeinek.

Szép és melegítő tudat lehet ez azoknak is, akik az eredményt kiharcolták, azok előtt is, akik számára kiharcolták. De ne higyjük, hogy ezzel aztán be is van fejezve a dolog; az erdélyi litteratura megszületett, fürtökbe érlelődött s most már

nem árthat neki a jégeső sem, a filoxera sem. Nagyon sok szempont van még, ami a termő tőkét kidöntheti, a továbbfejlődést lehetetlenné teheti, itt van mindjárt az olvasó (illetőleg sajna nem-olvasó) közönség problémája, aminek nagy részben okozója az erdélyi könyvkiadó cégek indolenciája s a könyvárusok élhétlensége is. Ezek a kérdések azonban annyi oldalú megvilágítást kívánnának, amihez egyelőre nincs tér, se alkalom. De van a fenyegető veszedelmeknek egy olyan oldala is, mely már közelebb esik, s csakugyan megérett arra, hogy végre hozzányuljunk és megtárgyaljuk. Ez a pont, az egyre gyulladtabb pont: az erdélyi kritika problémája.

Mig az erdélyi írást távol s közlőrl ezer szem figyelte, az erdélyi kritika a szemlélődés háttérében ugyszólván észrevétlen maradt. Nem csupán észrevétlen, — sajna — csenevészén is. Ma már senki tollforgató előtt nem kétség többé, hogy Erdélyben a műbirálat messzi lemaradt a termelés mögött. Vannak írónk, költőink, de alig látunk egy-két komoly, boncolgató, nevelő és irányító tollat, mely a kész szellemi produktumok értékét megnyugvásra, megbízhatóan és kompetenciával lemérhesse. Folyvást többeknek és többeknek jut eszébe itt, hogy tanulságmerítés, helyes önmegismerés, esztétikai tájékozódás végett budapesti, vagy más nem-erdélyi műbirálókhoz forduljanak munkáikkal. Mondjuk ki őszintén! Nyolc év keserű tanulsága arra vezette az erdélyi betűvetőt, hogy kerülje saját profétáit.

Mi az oka ennek az évek során kiérlelődött szakadásnak, író és kritikusai közt? A hiúság? Kapott sebek emléke talán? Nem. Az író ugyan jóval hiubb lény az átlag-embernél, de még mindig elég beszámíthatónak kell tartanunk ahhoz, hogy saját magasabb érdekeinek egyéni érzégséit alárendelni tudja. A kapott sebek is elviselhetők, ha valóban feszülő kelevények távolodtak el általuk. Általában véve az

* Erdélynek mondva, de úgy, hogy Magyarország is elérte. (Szerkesztő.)

író sohase gyűlöli meg azt, aki hibáira illetékes kézzel, biztos itélettel, tárgyilagos igazsággal és illő tapintattal rámutat. A sértett hiúság egy pillanatnyi, természet-szerű felágaskodása után a lelki egyensúly rendszerint jó ösvényre zökken és a kellemetlen primóérzést felváltja a beismerés. Ha a bírálat tárgyilagos és helyes csupán a magasabb esztétika nézőpontjából ítélkeznek: lehet mégoly szigorú is. A megbírált lesz az, aki döntésére az első, belülről diktált visszhangot adja s benne megnyugszik. Legközelebbi munkájának már skiccvetésénél öntudatosan és biztosan fogja elkerülni fölismeret hibáit, előre látva az ütköző pontokat, melyek éket verhetnének közé és a magasabb művészi követelmények közé.

A jó kritika tehát nem csupán nyugalmi állapotot teremt a megbírált lelkében, hanem előre kiszámítható célpontokat tűz le a jövő számára is, azaz: önismeretre tanítja és vezeti a tehetséget. Ebben egyszer-szersmind bennefoglaltatik a jó kritika ismérve is. Amely kritikus ezt a lelkiállapotot megbíráltjánál el nem érte, akinek munkája nyomán kielégületlenség, tájékoztatatlanság, vagy éppen revolúció marad

a művész lelkében: az a kritikus, legjobb, ha mindjárt kiteszi kezéből a mütőkést, mert az nem gyógyítóeszköz többé, hanem veszedelmes, talán gyilkos szerszám, amivel több kárt tehet, mint hasznot.

Visszatérve az erdélyi műbírálat konkrét kérdéseire, ki kell már mondanunk egyszer, amit sokan és egyre többen érzünk, akik itt ma a tollat forgatjuk: Ha az erdélyi irodalom fejlődése a jövőben nem fog lépést tarthatni megindulásának tempójával, vagy ha éppen holtpontra jut: az oroslánrészben a kritika hibája lesz. Azé a kritikáé, melynek művelői közt oly sok a hozzá nem értő, sőt egyenesen cinikus és lelkiismeretlen kontár.

Tisztában vagyok velem, hogy súlyos vádakat petárdáztam le itt. De ígérem: részletekig ki fogok térni minden egyes mozzanatot megvilágítására is, hogy azok, akik a vizsgálódó köruton — sok reménnyel biztató irodalmunk jóvoltáért — követni akarnak, meglelhessék a választ a nyitva maradt kérdésekre. Hiszem, hogy a fáradtság nem lesz hiábavaló, kára pedig csak a világtalanul születettnek lehet abból, ha egyszerre látni kezd.

Gulácsy Irén.

KÖNYVKRITIKA

Bartalis János: Hajh rózsafa!

Versek. Erdélyi Szépmíves Céh kiadása.

A szabadverseléssel a magyar irodalomban ma úgy vagyunk, hogy a műélvező a szabadverset ma még elfogultan egy kissé irodalmi futurizmusnak nézi, maga a versművészet pedig ezt a formáját a verselésnek mintegy már meghaladta.

Hogy a közönség így gondolkozik, annak egyszerű oka a magyar műízlés és kritika hiánya; hogy a művész így érez, annak okát az Ady utáni idők irodalmi és politikai zürzavarajban kell keresnünk, ame-

lyek között csak normális, hogy ki sem élt irányok, jelszavak, törekvések félúton maradtak légyen el.

Harcok és idők megüledtével, hogy a rohanásokban és szenzációk között megállhattunk, visszapillanthattunk, elmélyedhettünk: a futásban megélt idők kilométerei is mérlegre kerültek s az új utak versenyfutói vissza-vissza ballagtak egy-egy elhagyott útközi célhoz.

A magyar lírában a szabad vers kezde-

ményezője Ady Endre volt, akinél a rég bevált, irodalomtörténetileg rubrikázott, akadémikus formákat a belső tartalom szétmagában is hozta. Adynál minden benyomás, minden megfogant gondolat a maga törte, úgy hogy a kész, új formát rögtön egyéniségében született és a tartalom együtt született a formával.

Az Ady-epigonok kezében a forma szabadsága szabadossággá, mesterséggé, ügyeskedéssé lett, tehát formátlansággá hullott szét és ezzel több okot szolgáltatott arra, hogy az új tehetségek visszakiváncozzanak a régi mód szerint kötött formák közé.

Az erdélyi magyar irodalom önállósulásának folyamata a régi eszközök, értékek, eredmények lajstromozását, átértékelését vonta maga után. Ennek során oltódott be az erdélyi irodalom törzsökébe a szabad vers ága, csak hogy most már erdélyi mondanivalók kivirágzására konzekvensen, speciálisan, alkalmasan.

Hogy a szabadvers művelése Erdélyben határozott irányt vett, mialatt Magyarországon eltűnt, mint sivatagi patak; vagy másképpen szólva, az erdélyi líra kikiváncozott a régi kötöttségből, a magyarozatát abban találja, hogy az erdélyi lélek megnyilatkozási formája — a lírában is — elbeszélő, leíró, kontemplatív jellegű. A benyomások mintegy szekunder állapotukban kövesednek verssé, a primér benyomás, amely szinte mindig természeti élmény, elébb átszemélyesedik. Az erdélyi lélek közvetlen része a természetnek, ha az erdélyi ember valamit szól: ők együtt beszélnek: az erdő, az ember és az Isten.

A szabadvers művelése Erdélyben a Bartalis János, Kibédi Sándor és Olasz Lajos nevéhez fűződik. Közülök ezúttal Bartalis Jánosról, az ő »Hajh rózsafa« című kötetéről szólunk.

A Bartalis rózsafája fölé sötét palást borúl. Emberszive ez a rózsafa és Bartalis

János papi palástot visel felette. Emberszolyok, napi vágyak, amelyeket pap hűvös, fehér keze érint, amelyekből azért nem lesz rohanó patak, kigyulladt erdő, hegyontó Nemere.

Csendes, falusi ház, melynek virágoskertje annál szívesebb, melynek melege annál dédelgetőbb, tájéka annál tisztább és nyugodalmasabb.

Harmóniában épült ház ez a lélek, amelyben mégis nyugtalanság látogat, amelyből mégis mintha lefátyolozott rabság kívánna menekülni: talán testvérei közé vágyik, fává lenni az erdőn, talán felhők jönnek érte s szállani hívják.

A hangja is, erős szálember halkja, egész napi munka után csendes jóestét, úgyhogy szinte kívánnánk neki néha egy-egy lázító vihart, felforgató tűzvészt: hadd lám ez a nyugalom hány zsákkal telik?

De másért is kívánnánk neki meg-meg-rázkódást. Hogy több zene, merészebb diszszonanciák, pattogóbb ritmusok, tornyosabb hullámok törjék a vizuális élményekre szokott sziklapartot.

Mert úgy van az, hogy valójában ma még új föld a szabadvers. Mindazok, akik ezt szántják, valamennyien felelősek minden ezen termett kalászáért. S a vers szabadsága nem egyértelmű a minden kötöttség alól való felmentéssel, hanem igenis azt jelenti, hogy én a magam saját jószántomból és saját magam által szerzett törvények alá helyezem magamat. Minden versben legyen a belső tartalom egyénisége szerzette zene, mindegy, hogy ennek eszköze rím-e, ritmus-e, nyelvbéli, vagy gondolati-e, csak muzsikát zengjen össze, mert a vers zene nélkül: kamélia, illattalan, élettelen virág.

Márpedig Bartalis János ismerős, kedves, százszorszép falusi virágoskert. Csak szellő mozduljon, hogy érezzük, hogy behunyjt szemmel is felismerjük, hogy egész fizikumunk visszaverje százszínű virágainak illatát.

Csanády György.

Bodrogközy Zoltán: Márványasszony

108 oldal, Budapest, Globus Nyomdai Műintézet.

Tizennégy novella, illetőleg tizenkettő, mert kettő csinos írás, de nem tudom, mi fajta légyen: látomásos, boncolgató, példázatos mese? Ez a kettő nem való a tizennégy közé s érdekes, az írójuk is ilyenfélét érzett, mert ez a kettő — az első és az utolsó — a könyv elejére és a végére kerül, de világért sem azért, hogy ezek adják a könyv ízét, ha megnyitóul és záradékul szánták volna is azokat. Nem kellett volna ezeknek odakerülniök, mert nem odavalók.

Még a könyv címe is más kellett volna, hogy legyen, mert a könyv sava-borsa egészen más anyagból van gyúrva, mint aminő az első novella: Márványasszony.

A tizenkét novella egészen az íróé: ügyes megfogású, nagyszerűen megírt, igazi novellák, a Bodrogközy Zoltán húsa-vére: a vármegyei élet, a zalai magyar humora és a magyar hivatali élet derültebb része rajzik bennük.

Itt úgy otthon van s olyan biztosak a sorai, hogy máshoz neki nem szabad nyulnia, mert különben a tehetségének ártana és ezeket a drága s kevesek által jól művelt téma-mezőket hagyná parlagon, már pedig Bodrogközy itt vitathatatlan érték: csiszolt, könnyű és régi novellaformátörő, aki a témáját nem folyamatosan adja, de képszerűen s ilyen keretben egy-egy képben művésziemotív.

A vármegyei élet egész metszetét adja a Szász Piroska című elbeszélés.

A zalai magyar humor zamatos mutatója az Oriáskígyó. S külön kell érdemülkönyvelni ide, hogy ilyen mondásokat használjat fel alakjaival: »ahá a mönkü vág, onnaj e darabot e kö vünnyi, meraki evüsz, ahho nem üd be a mönkü«, vagy hogy: »a hadoklót nem jó nevén szóléttanyi, mer akkó a mázsvilágru vüszajár«, vagy »amel udvarbu a kutya éjje tutú, abba az esztendőbe meghal od valaki«, mert ezek a népi nyelvkincsek nemcsak a finn-ugor nyelvészeté, de az irodalomé is közvetve, tehát elkallódásukat az irodalommal is kell

óvni s így egy-egy alak szájában élvezetek és nem váltják ki egyáltalán a mindenáron népieskedés effektációját.

A Szerelmi barométer, magyar hivatali és társadalmi kép a rajz nagyszerű vázlatainak élénkségével.

Legjellemzőbb a tizenkettő közül a Gyereken a háznál című novella. Nagyszerű rajz, kitűnő előadás és rendezési forma, finom téma. Olyan nagyon kedves és ritka megírású, hogy megérdemelte volna a Márványasszony helyett — a könyv címét.

Semmit nem tudok róla rosszat vagy hétköznapit írni, mint ezt a rossz szórendű mondatot: ...látod, én tudom elaltatni a gyermeket.

De megpróbálom így szó-deszkákból, gerendákból, ennek a novellának kedvességé állványát felépíteni ide: Gyermek születik, leányt várnak, fiú lesz s születése után két hónappal egy álmatlan éjszaka helyzetei, érzései, bosszankodása és boldogsága ez a csöppet sem sablonos formájú írás. Azzal kezdődik, hogy a fiatal anya boldogan jelenti: nézd, a gyermek alszik. A férj odamegy s vélt álmában biztatja a kis legényt: aludj, fiam, aludj. Abban a pillanatban a csemete kinyitja a szemét s az apa két hónap álmatlanságával mondja: ez a gyermek nem fog aludni. Az anya az ellenkező állásponton van: de igen, jó fiucska ő, aludni fog. Az idő tovább telik, a gyermek szakadatlanul sír, az apa minden kezébe akadó vezércikket elolvas s még mindig ordít a fiú. Az asszonyka megszólal: Sír a gyermek, hallom, feleli az apa; felveszem, nem engedem! ... és most meg már ketten sírnak: a gyermek és az anyja. Fordul a kép, az apa aggódik: de hát valami baja kell, hogy legyen, biztosan beteg, különben nem tudna órákig ilyen következetesen ordítani. Végre az apa veszi fel s altatni próbálja, egy pillanatra megáll a sírásban s akkor mondja az apa: látod, én eltudom altatni a gyereket. De korai az

önteltség, mert a gyermek nemsokára újra ordít, miután az anya és apa majdnem azon tűznek össze, hogy éhes a gyermek, mert — lám az öklét a szájába dugja s úgy tesz, mintha aludna.

A szomszéd házban világosság, a férj kérdi: Beteg van a háznál? Nem, kis babájuk van. A férj: Hála Isten, a mi kis fiúnk alszik, többsem kell a fiúnak, már is úgy ordít, hogy nem is lehet kívánni jobban. A férj már ott tart reggel négy órakor, hogy a fiát korhely, éjszakázó, lump, gazembernek látja. Az asszonyka védelembe veszi a kis énekest, s a férj napi munkájába készülve anélkül, hogy egy cseppet is lehunyta volna a szemét, azon boszszankodik, hogy lehet még védelembe venni egy ilyen rossz kölyköt? És itt, miután látja, hogy az anya is éppen annyi fáradtságot és aggodalmat állt ki, mint ő, kérdezi: hát az anyák nincsenek húsból-vérből? Ők tudnak éjt nappallá téve hétről-hétre, hónapról-hónapra virrasztani a gyermek mellett? És ezekben a sorokban van az

anyaszeretetnek a legnagyobb érzékeltetése.

Már munkába indul a férj s ezzel búcsúzik: Leveszem a kezemet a gyermekről s a gyermekre nézve, szidja azt: Hasonatlan fickó, rossz voltál az éjjel, elrabortad a nyugalmamat s amint így korholja, a gyermek azt hiszi, hogy bohóckodik neki s reggel, egy átböngött éjszaka után, elkezd nevetni. Nagy a boldogság — a gyermek nevet és — először nevet. Minden megvan bocsátva: az álmatlan éjszaka, a napi robot — minden: a gyermek nevet és hogy is van, hogy az élet rémítő szenvedése felér egy kis pólyásbaba mosolygásával?

Ime művészetén túl ez a novella a gyermek királyságának meghirdetése, a magyar jövődő himnusza, az élet boldogabbik arca.

Egészség, jóság, vidámság árad a Bodrogköz írásából s az élet minden ajándéka nála valós, elérhető közelségben kínálkozik szegények kincséül nekünk magyaroknak.

Pásint Ödön.

Le Bon Gustave: Új idők pszichológiája

Fordította és bevezette: dr. Strém Géza. Világkönyvtár. Révai-kiadás, Bpest, 409 oldal. 1927.

I.

Nézzük meg, hogy mit jelent egy okosan megszerkesztett filozófiai rendszer, aminek az egyetemességen túl — nemzeti vagy faji szempontjai is vannak? Hát elsősorban a nagy hatalmi igényt, másodsorban a nagy hatalmi igényben tömeghitet és harmadsorban összeműködést. A német birodalom a germán filozófiával alapoztatott meg, amely a germánság felsőbbrendűségét körvonalazta, ennek világhatalmi küldetéséhez adott eszmei kereteket, amelyek — az összeomlás megmutatta, sokban tévesek voltak — de föltétlenül olyan tömegnevelő erőt képviseltek, melyek nagyon hatásosan tudták a germánságba hivatását, helyzetét és uralmi céljait beidegezni. A német iskolákban és kaszárnyákban a germánság felsőbbrendűségének filozófiá-

ját tanították és drillozták, s ezért Németországban tanítottak ténylegesen filozófiát, amely — ha paradoxonként hangzik is — nem az értelmén, hanem a hiten alapult. De nem tanítottak filozófiát nálunk, ahova ennek a filozófiai rendszernek, vagy inkább iskolának, csak egy része került el, az is rosszul értelmezett kópia formájában, még pedig a köztudatban ilyenféleképpen. Látván az úton haladni négy embert a magyar filozófiai iskolát járt intellektuellt azt mondta: »Jön három ember meg egy tót.« Persze a különbség nagy volt közte és egy porosz között, aki azt mondta atavisztikus göggel: három német ember és egy polák. Mi a különbség? Nyilvánvalóan az, hogy egyik faj öntudata határozott, formulázott és

dresszirozott — a másik csak ösztönös és a némettől homályosan befolyásolt a sejtés határán.

A magyar felsőbbrendűség nem volt sem fajfilozófiailag, sem politikailag, sem a tömeghit szempontjából megalapozva, egyszerűen és világosan azért, mert magyar filozófus nem volt ilyen értelemben s egyetemeink vagy csak a filozófiának, mint általános tudománynak népszerűsítői és művelői Treitschke, Lamprecht, Bernhardi, Lasson, Tannenbergh, Nietzsche iskolájának hivatott, katedrális, de legtöbbször nem élethivatásszerű (napi politikusok, pártvezérek, publiciszták) követői.

Nem egészen helytelen G. Le Bon pszichológiai megállapítása Ausztriáról, hogy ebben a legnagyobb kohéziós erő a gyűlöleti egyensúly volt, mely a Monarchia népeit egymás ellen feszítette. S ezután nem szabad magunkkal szemben elhallgatnunk, hogy a magyarság is éppen a pángermán filozófia homályos hatása alatt erőit nagyobbakra becsülte, mérve azokat a germán birodalmon, mint amekkorák ezek a vitathatatlan, de szervezetlen, neveletlen

és rossz irányban foglalkoztatott faji erők voltak. Ha ez nincs így: a háboruban, speciálisan Erdélyben, — ahogy a franciák mondják, — a halottak győztek volna, vagyis azok az erők, áldozatok és magyar történelmi rétegződöttségek, melyek éppen elvesztették a háborút és teret engedtek ez országrész sorsára egy másik, uralmi-célú faj-filozófiának, amely ma már nagyszerű permanenciával tudományosan ott tart, hogy az óslakosságú székely néptömb eredetét — tudományos elméleti koruk eredetét — veheti vizsgálat alá s faj-filozófiájához újra formulázható kereteket egyenget.

E kérdésnek még egy velejárója van: nincs magyar faj-filozófia (félreértés ne essék!) filozófiai-hungárizmus, mely formuláz, tömeghitet teremt és definiálhatatlan tömegadottságokat a faji előretörés szolgálatára nevelne. Itt egy része a különben nagy fogású magyar külpolitikának, de — elvégre még a filozófiai-hungárizmusnak nálunk alig vannak művelői (Méhely Lajos) és ez nem a jelen kulturpolitikai koncepció hibája — ez menthetetlenül a múlt évtizedek bűne.

(p. n.)

KÉPZŐMŰVÉSZET

A belga művészet kiállítása.

Négy század művészetének legragyogóbb emlékeit tárja elénk a belga kiállítás történeti része, míg az újabbkori törekvéseket az utolsó száz évben alkotott szobrok és festmények sorozata mutatja be. A régi alkotások mindmégannyi válogatott remekmű, egy hosszú korszak legkiválóbb darabjai, múzeumok és előkelő magángyűjtemények kincsei. A modern részben a közelmúlt és a jelen forrongó s torlódó stílusváltozatainak dokumentumai szerepelnek túlnyomó részben. A régiek szinte kápráztatnak égő színeikkel. Érzéki varázsukat a primitiveknél a miniatűr festők eljárásából fejlesztett detailfestés csillogása fokozza,

a manieristáknál zománcos felületek ragyognak, Rubens minden pompával ékes. A XIX. században a színek magukért való szépsége megszűnik, áldozatul esik a tónusoknak és beleolvad azokba, hogy általuk hangulatot, bensőséget fejezzen ki. A legújabb kor pedig aszketikus művészi felfogásában egyenesen elfordul a külső szépségektől, elhagyja azokat, hogy egyszerű lehessen, lemond róluk, hogy kifejezővé legyen. Amott a művészet fénykorának a termékeit látjuk, amelyek a szellemi és kulturális élet egész Európában való nagyszerű fellendülésének idején kristályosodtak ki. Emitt egy túlérett kultúra exotikus ki-

virágzását találjuk, majd egy irányát vesztett korszak kísérletezéseit, vergődését és küzdelmét a jövőért.

A mücsarnoki kiállítás tehát élesen határolódik el két részre. Mindegyiknek a szemlélete annyira más beidegzettséget, legalább is más beállítottságot követel, hogy ugyanegy alkalommal alig lehet belemélyedni mind a kettőbe. Együtt az egész az emberi lélek nagy távlataira világít rá, az érzésvilág alig összefogható végletekbe való kibontakozását mutatja.

Nem szólunk most részletesebben a kiállítás régibbkori részéről. Csupa lezárt értékelésű mű van itt, amelyek nem kívánnak újabb átértékelést, vagy újabb reflexiókat. Hatásuk nagyrészt ma is közvetlen, egykori vitalitásukban élnek és szinte felejtetik, hogy századokig muzeumok falán függtek, mielőtt idekerültek volna. Feltámadásuk halálulóját minden néző lelkébe belemuzsikálják.

A XIX. század festészete több szállal nyulik vissza a régi tradíciókba. Leys csaknem monoton színezésű, barnából felépített, de a világítási ellentétekkel drámaivá tett képei tanusítják ezt. Braekeleer motívumokban, témában — nyitott ablak előtt, beszűrődő fényben ülő alakok — szintén a régiekhez kapcsolódik, de előadásmódjában már modernebb. Külsőségekben a régiekre emlékeztet, de tartalmában teljesen a XIX. századé már Saverys, akinek tájképei erős liraisággal teltek, fanyarak, de nem vigasztalanok — messze a régi mesterek epikus vagy heroikus tájképfelfogásától. Míg az egyik oldalon a flamand hatás látszik a vezető egyéniségek művészetén, másrészt a francia festészet befolyásolja a belga művészet továbbfejlődését. A Stevens női alakokat ábrázoló képsorozata Párisban készült. Megtört színek, finom tónusok jellemzik ezeket a műveket. Evenopel színei már majdnem pasztellszerűek, alig vibrálnak; nála a távlati hatások eltűnnek a képből, amely egészen puha felületű sík lett. Oleffe, Wouters, Rysselberghe könnyedén szűrődő, falombokon átvilágító napfényt festenek. A plener szikrázó színeit, tüzelő napsugarait nem találjuk ezen a tárlaton, a tropusi pálmák levelei is csak temperált fényben fürdenek. Pasztózus, tem-

peramentumos ecsetkezelésre is ritkán akad példa, — így Vogels tájképében, — inkább valami különös pointillista hajlandóság üt-közik ki e korbéli festőknél. Kiemelkedő alakja ezeknek az évtizedeknek Laermans, aki monumentális, anélkül, hogy robusztus lenne, egyszerű, mégis nobilis. Hatalmas, sokalaku képe kompozíciós értékekben is gazdag. Az impresszionizmus érzésvilágában él Paulus, színei nedvdusak, gomolygó árnyalatokból fejleszt kék szimfóniákat. A fejlődés ezután már sokrétebb lesz, alig követhetjük nyomon. Carte már új hangot, új kort jelent. A szubtilitás és liraiság megszűnt, kanyargó, kigyózó vonalak beszéde lett a kép, néhány egyszerűbb színelülettel összefogva. Gastemansnál spanyol hatás mutatkozik dekoratív törekvésekkel. Creten-Georges könnyű pasztikát ad képeinek, akvarellre emlékeztető festékfelrakásával. A felhőszerű színelületeket eleven éles konturokkal tartja össze. A festői kifejezőmód sok új lehetőségét rejtik ezek a képek. Jefferis egy festményén egész világos tónusok jelennek meg, raffináltan egyszerű színhatásokkal. A századvég meghasonlott emberének szelleme árad Wolwens munkáiból; kevés színnel, néhány kontraszttal festett képek: elhagyott szobasarak, vagy néhány szomorú, önmagába roskadt emberalak, egy kis elárúsító kocsikörül, — ezek a témái. De profundis hangulatok, melyek sivárságát az önmaga megalázásában megbékélést kereső lélek őszintesége enyhíti. Hasonló, a kétségbeeséshez és a vallásosságához egyaránt közelálló érzések telítik Servaes szénrajzsorozatát. Kusza vonalakban bolyong a széndarab a rajzlapon, helyenként vastagon húzott fekete foltokká sűrűsödnek a vonalak. Innen már csak egy lépésnyire vagyunk a legújabb törekvésektől, amelyekkel a festészet a legkülönbözőbb primitívizmusok groteskségeibe menekül. A magyar közönség, melynek teljesen szokatlanok — mert a magyar művészetből hiányoznak — az ilyesfajta képek, tájékozatlanul áll előttük. Maas aktja mutat finomabb törekvésekre ebből a körből a könnyebb tónusok éreztetésével. Claes-Thorois »empire vázája« hideg, tiszta tárgyias; de a vonalak, melyek az ábrázoló tárgy testiségét hangsúlyozzák, dinamikus

erejük és ezzel életet adnak a képnek. Servanckx konstrukciói eléggé szárazak és csak ritkán szellemesek.

A szobrok közül kiválnak Meunier világhírű munkásfigurái: egyalakos kompozíciók, erőteljesek, hatásuk — kicsiny méreteik ellenére is — monumentális. A mozgások egyszerűek, összefogottak, de a felületek gazdagok a megmintázásban s változatos játékterei a fényárnyék effektusoknak. Minne, a másik nagy szobrása Belgiumnak, egészen egyéni kifejezőmódot formált ki magának. Az ábrázolás rendszerint távol áll minden naturalizmustól. Hosszúra nyult, sovány figuráinak testét szokatlan erőfeszítések, vagy mély intenzív érzések kényszer-

ritik különös, szuggesztív hatású mozdulatokba. A termekben elszórva még sok, változatos törekvést reprezentáló szobrot találunk.

Modern építészeti tervek, iparművészeti munkák és eredeti izü, új színkeverésű faliszőnyegek egészítik ki a tárlatot.

A kiállítás a háboru utáni évek egyik legjelentősebb képzőművészeti eseménye és valószínűleg sok barátot fog szerezni a képnek és szobornak. Minden sablonos dicséreten felüli elismerés illeti meg azt a művészársaságot és azokat a férfiakat, akik — a hivatalos művészetpolitika útjait megelőzve — megrendezését lehetővé tették.

R. Cecil.

Strobl Alajos hagyatéki kiállítása.

Sokoldalú munkásságának csak egy részét mutatja be a kiállítás, de szellemét csaknem teljességében idézi. A műtermében látható rengeteg tanulmány, rajz, portrék sora, számos kompozícióterv, reliefek, több alakos részletek nagy szobrokról, egy hatalmas energia működéséről adnak tanúságot. Egy magában bizó, nagyratörő lélek működéséről, aki nem vette könnyen feladatát, bár nem is küzködött a megoldások nehézségei között. A kiállítás másik része az Epres-kertben van. Az utak mentén, bokrok között felállított szobrok, neves művészek portréi, azután sok másolat, — klasszikus és középkori művek másodpéldányai, — épületrészek szobordiszekkel, falbaillesztett reliefek, a maguk egészében mintegy összefüggő alkotása a művésznek, kivetítése egy, az elmúlt korokban a történelem pompázásában minden ragyogást magábaölelő fantáziának. Ez a romantikus, heves képzelőerő befolyásolta művészetét, de nem hatotta át azt. Fantáziája csak egy diszes, hatalmas kárpit volt, melyben gyakran gyönyörködött a valóságról megfeledkezve, s amelyet romantikus, hatalmas alakokkal népesített be. Ebből a látományból azonban mindig visszatért a valóságba, amely nem engedte el, mert éles

szeme volt a realitások számára. Fantáziája lelkében fel-fellobbant, de nem ragadta el, — érezte, hogy a valóságban él és ehhez a valóságos világhoz tartozott a művészete is. Mégis legkarakterisztikusabb és legégyénibbek azok az alkotásai, amelyekben a képzelet ereje át tudta formálni a valóságot és a művész a látottakat kivetítette a képzelet világába. Ezekben elementáris erőkben nyilatkozik meg művészete. Ide tartozik a kiállításon látható portréi közül igen sok. Nagyszerű dekoratív fejek, melyeket hullámzó hajtömeg, bozontos, kiugró szemöldök, lengő szakáll vesznek körül és adnak nekik rendkívüli jelleget. A nem mindennapi emberek felülvalóságának tudata nyilatkozik meg a fej hordozásában, amely éles mozdulattal van oldalra vetve, vagy a magasságok felé irányozva, vagy pedig magába merült tekintettel gondolkozva hajlik meg. Dinamikus erejük ezek a szobrok és a fejek titáni mozgalmasságában hősi lélek fejeződik ki. A megformálásban is elhagyja a reális részleteket és a hajnak, szakállnak csak könnyű, mozgalmasságát ábrázolja, eggyé fogja, egybesimitva a felületek tagolása nélkül. Az arc részletező megmintázása azonban itt is többször megmarad. A fantázia ereje nélkül, izzó

átérzés nélkül modoros lenne az ilyen ábrázolás. Strobl, mikor nem vezeti a képelete, nem is próbálkozik a kifejezésnek magasabb régiókba való emelésével. Ilyenkor keletkeznek u. n. élethű portrék, amelyekben minden részlet megfelel a valóságnak és a szobor pontos mása a modellnek. S bár itt inkább reprodukáló, mint alkotó tevékenysége nyilatkozik meg, a hatás prózaiságát legtöbbször eltünteti az, hogy az éleket a művész lecsiszolta, a felületek találkozásánál az egyenetlenségeket egymásba simította, ezáltal, ha bensőséget és ritmust nem is; de valami finomsággal rokon puhaságot kapott a szobor. Természetesen realiztikus arcképei között is vannak szerencsés alkotások, melyekben a lélekábrázolás életet önt a köbe, az arc beszédes lesz és érzéssel telik meg. Legtávolabb állott a művésztől a graciozítás, a báj kifejezése, melyet sem a páthosz, sem a realizmus nyelvén nem tudott megközelíteni. Ilyenkor konvenciózus maradt, mint egy néhány női arcképében, vagy szentimentális lett, mint a Jókai szoborhoz készült olvasó leányalakokban. De nagyon kellemes hatást vált ki ilyen műveik közül a Stetka fej finomkodó könnyedsége, elegáns mozdulata.

Kiállított kompozíció-tervei összehatásukban általában nyugodtak, valóságosak. Erős páthosznak ezekben nincs nyoma, a mozdulatok nem hevesek, kéz és láb közel maradnak a törzshöz, nem lendülnek előre. Az alakokat ülő vagy állóhelyzetben látjuk és legerősebb mozdulatuk az előrelépés. Ha az energiák feszültségét, vagy mozgalmasságot akar éreztetni a művész, akkor ezt leginkább a felületek kezelésével és a fejtartás szenvedélyes, vagy hősködő póza által éri el. Formanyelvre és a kifejezés módjára nézve igen különbözők ezek az alkotások. Strobl a szobrászati

epigonkorában élt, amikor szervesen volt ennek a művészeti ágak az evolúciója és a történelmi stílusok egymás mellett érvényesültek. Így fejlődésének egyes fázisaiban a művész más-más stíluskorszak kifejezési lehetőségeit próbálta adaptálni. Nehézkésen ható barokizáló művek után klasszicizáló alkotások, realiztikus, vagy patetikusan átírt szobrok váltják egymást oeuvrejében. Nem volt soha egyéniségvesztett eklektikus, állandóan lebegett szeméi előtt egy magasabb művészi ideál: a renaissance klasszikus művészete, de ennek magánról kizárólagos szükségét nem érezte át oly mélyen, egyénisége nem forrott vele annyira össze, hogy műveiben az ideál maradéktalanul megvalósulhatott volna. A szobrászatra kedvezőtlen kor mégsem gátolta meg tehetsége kifejlődését, az ellentétek nem tették előtte problematikusá művészetét. Minden korszakában volt néhány nagyszerű trouvailleja. Ilyen az 1894-ből származó ismert alkotása, »Anyánk«, mely minden realiztikus, részlethez kötöttsége ellenére is fölülemelkedik a realizmus szokott kifejezési körén és érzésközvetítő erején. Az alak mozdulata, előrehajlott ülése, a fej nemes hordozása csupa mély érzést, lelket érintő lírát szuggerral.

Élete utolsó alkotásaiban még tisztábban mutatkozik ez a nobilessé fokozott realizmus. Aprólékos detailok nem zavarják többé a vonalak nemes harmoniáját és nagyon bensőséges, mély érzés fejeződik ki az átfinomodott arcokon.

Fájdalmas tudni, hogy epreskertjé szobrai halála után oly hamar szétszóródnak és működése színhelyén alig fogja valami, illő módon hirdetni emlékét. Pedig az általa kiépített és feldiszitett kert talán, a legmértöbb műemlék lett volna számára. A véső kihullott kezéből, szobrai kalapács alá kerülnek.

Rozgonyi Mihály.

Építészek kiállítása.

Szükség, nagy szükség volt reá! A magyar közönség annyira elszokott az utóbbi idők építőművészeti terméketlen éveiben az építőművészet nyilvántartásától, hogy dicsérőleg kell megemlékeznünk minden olyan mozgalomról, mely valamiképpen is hozzájárul a mindent beborító nagy köd eltávolításához. Művészeti folyóirataink igen kevésé vagy egyáltalán nem is tartanak építészeti rovatot s míg hasábokon keresztül foglalkoznak a legújabb izmusokkal, addig mindössze néhány sorban említik meg az építőművészet egyik-másik valóvá fogant akarását. Pedig forrnak, alakulnak az új irányok és magát a konstruktivista építészet megalakítójának nevező Le-Courbusiér eszméi lassan-lassan egy új építészeti stílust vajudnak ki magukból. Németország egyik leghatalmasabb építővállalata, a »Bauhaus«, már valóra váltotta a jövő építőanyagának, a betonnak a stílusirányát és az Amsterdam mellett most épülő hatalmas város már tisztára a beton anyagának megfelelő stílusban épült. Recidivák természetesen vannak és a klasszikus formák sutbadobása inkább hátráltatná, mint elősegítené a kialakulást és éppen ezért vált szükségessé a stílusok ölelkezése a kialakulás alatt. De hogy a formaváltozás mennyire szükséges volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy maguk, a klasszikus nyomdokokon járó építőművészek is elismerték, hogy az új építőanyag, — azaz inkább a jövő építőanyaga, — a beton, teljesen felmondta a szolgálatot a régi

— a görög és római — stílus jegyében készült épületeknél. Minden művészeti fejlődés zárt és szoros folytatása volt az anyagi vagy szerkezetbeli evolúciónak és korántsem a művészeti fejlődés követelte az anyagszerűség fejlődését, hanem a javuló technikai haladás kényszerítette ki a művészi stílus irányváltását. S ez a formaváltozás már régen beállott, az építészeti irodák mélyén azonban a közönség vajmi kevés beszámolót kapott ezekről az alakulásokról, melyek azonban talán mégis őt és csakis őt érdekelhetik elsősorban, mivel az építőművészet mindig a kollektív művészetek közé tartozott. Ezt a hiányt akarta pótolni az ideai építészkiallítás, melynek rendezősége nagyon helyesen a legváltozatosabb terveket válogatta össze a közönség számára.

A nagyszerű anyagból különösen ki kell emelnünk Molnár Farkas házterveit, melyeket a német Bauhaus rendelkezésére készített, de amelyek inkább csak papíron, mint felépítve, hatnak.

A klasszikus és modern stílus nagyszerű párhuzamáról tesznek tanubizonyosságot Major Máté és Karvaly Imre színház- és szállodatervei, melyek a kiállítás legértékesebb rajzai. Említésreméltók Barcsai János, Sztojka József és Lehoczky György értékes tervei is, csak kár, hogy kissé tulságosan a szent pedagógia jegyében készültek.

A kiállítás nehéz feladatát ifj. Mosierevich György és Acsay László a teljes siker jegyében oldották meg.

Fiala Ferenc.

SZÍNHÁZI SZEMLE: Az Édenkert és egyebek.

A szezonvég két olyan darabbal szolgált, amelyekről okvetlenül meg kell emlékezni a magyarság szempontjából. Az egyik darab Emőd Tamás és Török Rezső *Borcsa Amerikában* című parasztervüje, a másik Österreicher és Bernauer *Az Édenkert* című négyfelvonásos vígjátéka. Mind a kettő igen vérszegény, selejtes, olyan nyári darab,

amilyent az igazgatók csak a kánikula beálltával szoktak színre hozni. Hogy mégis éppen ezzel a két darabbal foglalkozunk, ennek speciális oka van. Emőd Tamás és Török Rezső két divatos pesti kabaréíró, az egyik a limonádé-széntimentálist, az érzélgős bakahistóriákat, a szivdöglesztő cselédromantikát és az aszfaltköltészetet szokta szállítani; a másik pedig

a műparasztokat budapesti elképzeléssel, zsargon tájszólással s lehetőség szerint a magyar-zsidó asszimilációt szolgáló propagandával, amint tette ezt a Vegyes kereskedés című tavalyi darabjával is, amely annyira izléstelen volt, hogy színháza igazgatója kénytelen volt a darabot leveretni a műsorról.

Hogy ennek a két szerzőnek Borcsa Amerikában című darabjában mi történik és miért történik minden, hogy Fedák Sári a maga életéből és művészi pályájából mennyit visz bele a cselekménybe, nyíltan vagy allegórikusan, minket nem érdekel. Hanem a hat képből álló revüben szerepel a magyar paraszt, a tanyai világ, szerepel idehaza és szerepel Amerikában. Ezek a parasztok állítólag Rakamazon születtek, a jó szabolcsi földet szántják, az illatos szabolcsi levegőt szívják, de mindezek ellenére úgy viselkednek, úgy beszélnek, olyan mosdatlan szájjal elmélkednek, viccelnek, mintha legalább is a budapesti gettóban tanulták volna meg a paraszti módit. Már maga az a tény, hogy idegenlelkű írók, akik mindössze annyit tudnak a parasztvilágról, hogy a paraszt gatyát hord és pipálni szokott, mindenáron népies témához nyulnak, ez a vakmerőségnek olyan faja, amelyre csak a mi kritikátlan világunkban lehet példa. Dehogy a magyar parasztot, ezt a tüneményes emberpéldányt, amelyben mindig van egy jó adag méltóságteljeség, tiszteletadás és -adás, bölcsesség és okosság, tudatlan, faragatlan és kinevetni való népségnek tünetsék fel ezek az írók, ez már több, mint vakmerőség, ez tendencia.

A magyar paraszt kifigurázását még olyan íróknak sem bocsátjuk meg, mint Gárdonyi, akinek túlzásba vitt Göre Gáborját és Durbints sógorját nem lehet rokonszenvesen olvasni, bár Gárdonyinak valamivel több köze volt a magyarsághoz, mint Emőd Tamásnak és Török Rezsőnek és ő tehetség dolgában is más klasszis. Hogy mer két kabaréíró a magyarság rovására mulattatni, alakokat kreálni s meghamisítva színrehozni még idehaza is, de hogy mer ilyen darabokat export árucikként külföldre szálni? Mert a Borcsa Amerikában című elmemű irányzatánál

ez a legveszedelmesebb. A darab Amerikába készül és budai pályafutása után Amerika is megismeri. Ez az, ami nekünk fáj és ami ellen tiltakoznunk kell. Valaki a darab főpróbáján azt mondotta, hogy a két író legalább is öt esztendőt érdemelne nemzetgyalázásért. Hátha annyit nem is, de huszonötöt mindenesetre igen, fejenként és személyenként. Sőt meg is oszthatják egymás között a honoráriumot abban az arányban, amilyen arányu a társ-szerzőség.

Az Édenkert szerzői, Bernauer és Österreicher urak, régi rókok a színházi világban. Az Édenkert című darabjuk, amely címét egy nizzai szállóról kapta, külföldön igen nagy sikerrel megy és Ausztriában és Németországban jól mutatnak, különösen a darab egyik alakján, egy kolozsvári magyar rendőrtisztviselőn, aki a megvesztegethetőségnek a mintaképe. Mikor a Vigszínház a darab bemutatására gondolt, a hazafias sajtó mindjárt rámutatott arra, hogy ezt a darabot pedig Magyarországon nem illik bemutatni. A bécsi szerzők azzal védekeztek, hogy a kolozsvári miliő, s a megvesztegethető rendőrkapitány tulajdonképpen a román impérium alatt lévő Kolozsvár éjjeli életét akarja bemutatni, de joggal kérdezhették a hazafias lapok, miért kell akkor a szereplő rendőrkapitánynak magyarnak lennie, mikor köztudomásu, hogy Erdélyben a mostani impérium alatt a szigurancafőnökök románok, miért nem román rendőrfőnököt szerepeltetnek hát az illusztris bécsiek?

Hosszas tárgyalás indult meg Az Édenkertet illetően, melynek eredményeképpen a darabot Harsányi Zsolttal átdolgoztatták. A mai körülmények között nagyon is fájdalmas reminiszcenciákat keltő Kolozsvár helyébe Varsó került s Erdély helyett Lengyelország. Varsói rendőrfőnök szerepelt a darabban és őt lehetett megvesztegetni. A bemutató előtt azonban a budapesti rendőrkapitányság bekérte a darab eredeti példányát és az egész szerepet töröltette a vigjátékból. Töröltette pedig azért, mert nem tartotta gavalléros dolognak idegen állam rendőrségét kifigurázni, különösen nem akkor,

amikor az illető állam a velünk barátságos Lengyelország. Az Édenkertet a Vígsház a rendőrkapitány nélkül mutatta be. Senkinek sem hiányzott a szerep s ez mutatja, hogy semmi szükség sem volt rá, ha csak azért nem, hogy az igen tisztelt osztrák író urak, akiknek germán fajiságában erősen kételkedünk, meg rugdálhassák a magyarságot, még hozzá ott és úgy, ahol legjobban fáj.

De mondhatná valaki, hogyha a rendőrség közbenjárására így alakult Az Édenkert sorsa, miért tesszük szóvá. Ennek két oka van. Az első az: Budapest színházi világában hogyan fordulhat elő az, hogy egyik legelőkelőbb színház ilyen szerzőktől mutasson be ilyen darabot, ha cenzurázva is. Önérzetes és nemzeti kulturpoli-

tika mellett ilyenek nem volna szabad előfordulnia. Próbálna csak valaki például Olaszországban olasz gyalázó darabot bemutatni. A színházból kő kövön nem maradna. De aztán egy nagyobb baj is van. Idehaza, belföldi használatra át lehet gyúrni a darabot, idehaza lengyellé lehet elkeresztelni a rendőrkapitányt, sőt ki is lehet hagyni a darabból, de a külföldön továbbra is Kolozsvár és a megvesztegethető magyar rendőrkapitány szerepel. Szabad-e magyar színháznak tantiémeket fizetni magyargyalázó szerzők számára? Szabad-e magyar közönségnek a maga keservesen megkeresett filléreivel az elvesztett országrészeket meggyalázó külföldi írókat gazdagítani? Úgy látszik, szabad. És ez a szomorú.

Gáspár Jenő.

FILMMŰVÉSZET: Magyar mozi.

Irtak pedig akkoron még háboru előtti éveket és a film valahol Dévénynél betört az országba és miután igen hosszú időkre kívül hagyta a »művészet« jelzöt, megvetette lábát a Duna—Tisza között, elterülő termékeny síkságon is. Gyártunk tehát magyar filmet! adták ki a jelzöt a részvénytársaságokba tömörült próbálkozók és tényleg, nagyobb lendülettel, mint hozzáértéssel, elkezdtek gyártani a különböző magyar filmeket és kisebb-nagyobb sikertelenségek után még mindig ott tartunk — a próbálkozásnál.

Az első kis örömeiket hamar eltörölte a háboru és a drága áron szerzett nemzeti feltámadás a film terén is ki akarta vívni a sikereket, azonban ez a próbálkozás mind a mai napig sem vezetett eredményre. A nagy elszegényedés mind a messzi külföldre hajtotta a hozzáértő rendezőket és a film itthoni urai még csak meg sem próbálták, hogy új vérkeringést támasszanak a kiszikkadt vénákban. A sok, pénzt vesztett egyéni pénzcsoport a legmirevebben elzárkózott, ha valami film finanszírozásáról volt szó, úgy hogy a végén az

állam vette a kezébe a filmügyeket és a külföldi filmek megadóztatásából befolyt összegből létesítette a Filmalapot.

A nemes cél azután az volt, hogy a filmalap pénzéből magyar filmeket csináltassanak magyar rendezőkkel és magyar színészekkel. Most jött azonban az igazi hiány és ezen még a filmalap pénze sem tudott segíteni. Tudniillik rájöttek, hogy nincs se filmrendezőnk, se filmszínészünk — idehaza, mert ami volt, az olyan nagy-szerű viszonyok között él és dolgozik a külföldön, hogy még a filmalap garasaiért sem hajlandó hazajönni. (Bolváry, Bánky Vilma, Várkonyi stb.)

Német rendezőket szerződtek tehát, bár igen sokan kételkedtek abban, hogy vajjon jó rendező lehet-e az, aki a világ egyik legnagyobb filmgyártó államából jön el mihozzánk filmet csinálni. A német rendezők — Uve Krafft és Ostermayer — német színészeket — Liane Haid — hoztak magukkal és az általuk készített film csak annyira volt magyar, hogy magyar földön és magyar pénzen készült.

Az imígyen esett szépséghibát azután

ugy próbálták kikorrigálni, hogy 20.000 dollárt adtak Mihály István rendezőnek, aki magyar színészekkel elkészítette a Csodadoktor című filmet. Hogy ez a film milyen volt, arról jobb nem is beszélni, mert dacára, hogy bohózatnak készült és Moliéretől Chaplinig az összes vígjátéki motívumok szerephez jutottak benne, mégis szomorú volt látni a magyar filmipar eme »remekművét«.

Ugyanez áll a nagy nemzeti eseménynek beállított és nemrég bemutatott »Kis hős« című filmre is, amelynek előadását alig akarták vállalni premier filmszínházaink. A Made in Hungary jelígre készült filmek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket és ha a Krafft-féle »Csárdáskirálynő« aratott is némi sikert a külföldön (hangsúlyozom, hogy a külföldön, mivel Budapesten még mind e mai napig sem volt látható), az még mitsem javít a hazai állapotokon, mivel ebben a filmben csupán csak a magyar tőke, de korántsem a magyar tudás vitte a vezető szerepet.

Minálunk még mindig nem jöttek rá arra az igazságra, hogy a film csak mint önálló ipar és művészeti ág szerepelhet és hogy a film művészete valami egészen más, mint a körüti operett- és kabaré-színpadok könnyű fajsúlyú csepürágása. Mert ami jó lehet a színpadon, az még nem biztos, hogy megfelel a felvevőgép előtt is, különösen ha a szkeccs és film között imbolygó, máról-holnapra filmstárrá vedlett filmjátékos még a színpadon is ígert messze áll az átlagnál kissé magasabbfokú alakító művésztől. A filmjátékra nevelődni kell és a rendezés művészete éppen annyira nem gyerekjáték, mint ahogyan nem az a művészetek egyik ága sem. Elmélyülést, a dolgok legfontosabb momentumainak nagy és keserves munka árán való meglátását kívánja, ami csak akkor jöhet létre, ha megvan hozzá a megfelelő folyamatos munkaalkalom és megvan hozzá az az atmoszféra, amit a film teremt magának akkor, amikor egy egész kis társadalom éli a maga egyéni külön világát

a filmateliék idegromboló, poros, de mégis oly nagyszerűen sajátságos birodalmában. De amíg ez nincs meg és amíg a honi filmkarakók Tháliához fordulnak nyomorúságos krajcárkölcsonökért, addig nem beszélhetünk magyar filmről, magyar moziról és kidobott pénz lesz minden egyes fillér, amit ily módon áldoznak a magyar kinematográfia oltárára.

A magyar film mindeddig mostoha gyermeke volt a magyar társadalomnak és még csak hajszálereket sem tudott lebozsátani abba a sokat emlegetett telivér erőktől duzzadó ősi humuszba. Meddő és sikertelen harc volt minden egyes próbálkozás, amely a magyar filmművészetért vette fel a kardot ebben a nagyszerű virágokat adó, tragikusorsú országban. De, sajna, a virágok gyümölcsöt sohasem hozó japán virágok voltak, s ez a virágzás csak azoknál vált érett terméssé, akiket más talajba ültetett át sorsuk termésbe bukása. A magyar film éppen oly álommá vált, mintahogy álommá vált sok olyan akarás is, ami más földön a legnagyobb valószínűség lehetett volna. Nekünk csak pillanatnyi ötleteink és nagyszerű emócióink voltak, amelyek sohasem jegecesedtek való reflexé, s melyek csak nagyritkán váltak idehaza is véghezvitt cselekedetté. A film kollektív művészetnek nevezhető, de e kollektív mozgalomban egyéni nagyszerűségek szükségeltetnek, s ezek az egyének elég gyakran a magyar közösségből kerültek a vezető helyekre, hogy egy itthoni elvesztett harc után diadalmasan — de számkra végképpen elvesztem — emelkedjenek a film igazi művészetének uttörő nagyjai közé.

S ez így van most is. Az időnkint felszínre bukkanó tehetségek a tehetségtelenek ádáz rohama miatt gyors iramban hagyják itt az országot, ahol hiábavaló egyelőre minden olyan próbálkozás, ami a magyar film megteremtését és újjászervezését írja a zászlajára — a régi szabályok szerint.

Fiala Ferenc.

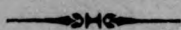
Fontos könyvek:

Magyar Irodalmi Lexikon

Szerkesztették: dr. Ványi Ferenc, Fóris Miklós,
dr. Tóth András

Átnézték: dr. Dézsi Lajos és dr. Pintér Jenő

1760 nagy hasáb, ára: 40 pengő (részletre is)

RAVASZ LÁSZLÓ:

Tudom, kinek hittem

(Beszéddek, cikkek, prédikációk)

350 oldal, ára fűzve: 12 pengő, kötve: 16 pengő

Kaphatók minden könyvkereskedésben vagy a kiadónál:

„STUDIUM“ KÖNYVKIADÓ R.T.

Budapest, IV., Muzeum-körút 21

Megjelent!

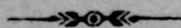
Megjelent!

Kacsó Sándor:

Utoljára még megkapaszkodunk

Elbeszélések (Erdély történelmi multjából és jelen életéből)

Megjelent Kolozsvárott. Ára: 4 pengő.

Párisi Magyar Akadémia:

Tanulmánykötet

Megjelent Párisban (1927) 106 oldal, 24 műmelléklet

Ára: 3.50 pengő.

Mind a két könyv megrendelhető a HID kiadóhivatala útján